

Rampjaar aan de Rivier

Zeeuws Suriname in brieven van kolonisten,
december 1671 – september 1672

Drs. Thomas A.J.M. Weterings
Studentnr. 5784875
Begeleider: Dr. F.R.E. Blom

Scriptie, Master Redacteur/editor
Universiteit van Amsterdam
28 augustus 2009

Inhoudsopgave

DEEL I	RAMPJAAR AAN DE RIVIER: SURINAME IN 1672	5
1. Inleiding		7
2. De Republiek en het Atlantisch gebied in de late zeventiende eeuw		13
3. Afzenders en geadresseerden		17
3.1. Wie is wie in Suriname?		17
3.2. Sociale stratificatie		24
3.3. Een Zeeuws-Surinaams netwerk		26
4. De Surinaamse ervaring		31
4.1. Zeeuws Suriname, 1667-1683		31
4.2. De geografische omstandigheden		34
4.3. Suiker, suiker en nog meer suiker		38
4.4. Engelsen, joden, slaven en indianen		41
4.5. De interactie met ‘patria’		45
5. Het begin van de Derde Engelse Oorlog in Suriname		49
5.1. Oorlog met Engeland en Frankrijk		49
5.2. Hoop en vrees in Suriname		52
5.3. De verdediging van Suriname		54
5.4. Engels rapalje en Indiaans schorriemorrie: de dreiging van binnenuit		57
6. Conclusie		61
Literatuur		65

DEEL II BRIEVEN UIT SURINAME, DECEMBER 1671 – SEPTEMBER 1672	69
Verantwoording bij de transcripties	71
Glossarium	72
1. Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 29 december 1671	75
2. Antonis Jeroensen Rijckquart aan Franssinie Scheleraerts, 31 december 1671	79
3. Jan van Ruijven aan Guilliaem de Backer, 31 december 1671	83
4. Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 december 1671	87
5. Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 31 december 1671 / 2 januari 1672	89
6. Nicolaes Combe aan Carel Abrahamsen, 5 januari 1672	91
7. Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672	93
8. Jean le Grand aan Moijse Catteau, 7 januari 1672	97
9. Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672	99
10. Joris Darvall aan Jacob Pietersen, 12 januari 1672	101
11. Johan van Scharphuijsen aan Guilliaem de Backer, 13 januari 1672	103
12. Nicolaes Combe aan een vriend, 13 augustus 1672	105
13. Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672	109
14. Joris Darvall aan Samuel de Witt, 7 september 1672	113
15. Joris Darvall aan Dirck en Adriaen Dominicus, 7 september 1672	115
16. Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672	117
17. Dominique Potteij aan Hermaenus Potteij, 11 september 1672	123
18. Dominique Potteij aan Luitenant de Chavoones, 11 september 1672	127
19. Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672	131
20. Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 augustus / 14 september 1672	133
21. Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672	137
22. Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 31 augustus / 14 september 1672	145
23. Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 3/14 september 1672	149
24. Mattijs Lantmeeter aan Davijdt Lubrechtsen, 15 september 1672	153
25. Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672	155
26. Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672	157
27. Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672	165
28. Jean le Grand aan Samuel van Westhuijsen, 6/15 september 1672	173
29. Jan van Ruijven aan Guilliaem de Backer, 3/16 september 1672	179
30. Pieter Doncker aan Laurens Verpoorten, 19 september 1672	183

DEEL I

RAMPJAAR AAN DE RIVIER: SURINAME IN 1672

1. Inleiding

Suriname, september 1672. De jonge Zeeuwse kolonie verkeert sinds enkele weken in grote onrust door het nieuws dat het vaderland in oorlog is geraakt met Engeland en Frankrijk. Nieuwe berichten zijn schaars, de verbindingen overzee door de oorlog erg onzeker. De stemming in Suriname is pessimistisch. Kolonist Jean le Grand schrijft aan zijn neef in Middelburg, Pieter Sandra:

wij bennen seer verlangende om te weten, hoe het met ons Patria al gaet, ende ofter eenige bataelje zijn gedaen, te waeter ofte te landen, met engelandt ende vranckrijck. verhoope dat wij In corte mogen verstaen dat wij de victorie hebbe gehad, om ons alsoo mede meerder te Incourageeren, tegens die veradelijcke engelsche schelmen, die verbont breeckers sijn.¹

Le Grands verzoek om nieuws uit ‘Patria’ was echter tevergeefs; Pieter Sandra zou zijn brief nooit ontvangen. Het schip dat het meenam, het *Witte Zeepaard* van schipper Pieter Jaspers Heerense, werd op weg naar de Republiek gekaapt door de ‘veradelijcke engelsche schelmen’. Net als van vele andere Nederlandse schepen, werd ook de post aan boord van het Witte Zeepaard door de Engelsen geconfisqueerd.² Deze brief bevindt zich tegenwoordig, samen met enkele tienduizenden anderen, in het als *Sailing Letters* bekend staande gedeelte van de *Prize Papers* in het archief van de Britse *High Court of Admiralty* in *The National Archives* in het Engelse Kew.³ In deze scriptie zal ik een gedeelte van deze immense hoeveelheid brieven ontsluiten. Het gaat daarbij specifiek om brieven uit de kolonie langs de Surinamerivier, geschreven in het beruchte ‘Rampjaar’ 1672, als de Republiek der Verenigde Nederlanden in oorlog raakt met Frankrijk, Engeland, Keulen en Munster. Dit onderzoek sluit in onderwerp deels aan op het bredere onderzoek van Judith Brouwer aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Deze scriptie bestaat uit twee delen: de transcripties van dertig *Sailing Letters*, allemaal afkomstig uit Suriname en geschreven in de periode tussen december 1671 en september 1672; en een onderzoek naar de inhoud van deze brieven, waaruit ik een beeld wil distilleren van de Surinaamse koloniale samenleving in deze periode. De effecten van het Rampjaar (anders gezegd, het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog) op de kolonie nemen in dat onderzoek een belangrijke plaats in. De onderzoeksvraag die ik daarbij gebruik is als volgt: welk beeld van het leven in de Surinaamse kolonie in 1672 komt naar voren in brieven van de kolonisten, en welke veranderingen in leven en berichtgeving zijn waar te nemen ten gevolge van het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog?

¹ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

² Roelof van Gelder, *Verslag van een inventariserend onderzoek naar Nederlandse brieven in het archief van het High Court of Admiralty in The National Archives in Kew, Groot-Brittanië. In opdracht van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, mei-november 2005* (Den Haag 2005) 10-12. Voor de omvang van de Engelse kaapvaart, zie o.a.: J.R. Bruijn, ‘Kaapvaart in de tweede en derde Engelse oorlog’ in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 90 (1975) 408-429, aldaar 408-409; Van Gelder, *Verslag*, 14-15.

³ Van Gelder, *Verslag*, i.h.b. 30-31.

Het doel van het onderzoek is feitelijk tweeledig. Allereerst gaat het hier om onderzoek naar ‘Zeeuws’ Suriname, dat wil zeggen Suriname onder Zeeuws bestuur (1667-1683), een periode waar nog relatief weinig over bekend is. De vroege koloniale samenleving in Suriname is wel degelijk eerder onderwerp geweest van onderzoek, maar de meeste werken over de vroege geschiedenis van Suriname laten juist de periode waarin Suriname Zeeuws bezit was grotendeels links liggen.⁴ Het exclusief Zeeuwse bezit van de kolonie betekent echter dat we te maken hebben met een gebied waar de controle van de West-Indische Compagnie (WIC) vrijwel nihil was (opvallend gezien de haast alomvattende controle door de Compagnie van de andere ‘Nederlandse’ Atlantische gebieden⁵) wat een boeiend contrast biedt met de gewoonlijk door de beide Compagnieën (WIC en VOC) gecensureerde correspondentie tussen de koloniën en de Republiek.⁶ Het weinige onderzoek dat zich wel op deze periode concentreert, neemt daarbij als uitgangspunt opvallend genoeg de predikant van de Surinaamse gemeenschap, Johannes Basseliers (1640-1689).⁷ Voor de kolonie als ‘geheel’ is helaas nog weinig aandacht geweest. Het nut van onderzoek naar juist dit onderwerp zit hem in meerdere dingen: kennis verkrijgen van de vroegste koloniale geschiedenis van Suriname, een onderwerp dat binnen de nationale geschiedschrijving van dat land mijns inziens zeker niet mag ontbreken, maar ook het verkrijgen van inzicht in de werking van vroege koloniale gemeenschappen in het algemeen en die van de Republiek en de koloniën in West-Indië in het bijzonder.⁸ Juist de aard van het materiaal – egodocumenten – maakt dat totaal andere inzichten mogelijk zijn dan die die verkregen worden met meer ‘traditionele’ bronnen van bijvoorbeeld ambtelijke of juridische aard.⁹ Hierover verderop meer.

Er is in de afgelopen jaren al veel onderzoek gedaan naar de *Sailing Letters*-collectie, die niet alleen materiaal omvat uit Suriname en West-Indië, maar ook uit de Republiek, de koloniën in de Oost en zelfs een geruime hoeveelheid niet-Nederlands materiaal, verspreid over een periode die zich

⁴ Zoals bijv. H. Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname* (Utrecht 1995). Het draait hier natuurlijk ook om een betrekkelijk korte periode. Buddingh’, wiens boek als ‘ondertitel’ heeft ‘Een volledig overzicht van de oorspronkelijke, Indiaanse bewoners en de ontdekking door Europese kolonisten, tot de opkomst van de drugsbaronnen’, lijkt ook aanzienlijk meer geïnteresseerd in de latere periode.

⁵ Henk den Heijer, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002) 81-96, i.h.b. 92; G.W. van der Meiden, *Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 1987) 23.

⁶ P. Moree, ‘Met vriend die God geleide’. *Het Nederlands-Aziatisch postvervoer ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie* (Zutphen 1998) 58-74.

⁷ J.M. van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk. Plantagekolonie en handelskerk ten tijde van Johannes Basseliers, predikant en planter in Suriname, 1667-1689* (Wageningen 1966); en Joop Vernooij, ‘Godt niet meer Engels maer geheel Zeeuws. Jan Basseliers, kerk en slavernij’, in *Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 14-1 (2005) 3-12. Basseliers komt zelfs voor in de Surinaamse literatuurgeschiedenis van Michiel van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* (Breda 2003) 57, 222-224.

⁸ Er is nog steeds veel behoefte aan onderzoek naar deze onderwerpen, zowel voor Suriname als voor de gehele Atlantische geschiedenis. Zie: Victor Enthoven en Henk den Heijer, ‘Nederland en de Atlantische wereld, 1600-1800. Een historiografisch overzicht’, in *Tijdschrift voor zeegeschiedenis* 24-2 (2005) 147-166.

⁹ Peter Burke, *What is cultural history?* (Cambridge 2004) 88; Marita Mathijssen, ‘Laat de bronnen spreken: particuliere brieven als historische bron’ in: Pieter Stokvis (red.), *Geschiedenis van het privéleven. Bronnen en benaderingen* (Amsterdam 2007) 50-68.

uitstrekt van de late zestiende tot de vroege negentiende eeuw.¹⁰ De aandacht voor egodocumenten is zeker niet nieuw (ook al is de interesse voor deze specifieke collectie nog relatief recent); zij spelen immers een belangrijke rol in de tegenwoordig weer zeer populaire cultuurgeschiedenis en de ‘geschiedenis van het dagelijks leven’.¹¹ Onderzoek dat op het gebied van cultuurgeschiedenis is uitgevoerd concentreert zich nog steeds met name op elitecultuur. Dat is natuurlijk niet zonder reden: niet alleen is er voor het ‘gewone volk’ in het algemeen vaak veel minder overgeleverd dan voor de bovenlaag van de samenleving,¹² maar ook is het vaker mogelijk om een (bijna) volledige levensloop voor personen uit de elite weer te geven. Bovendien wordt er waarschijnlijk vaak – terecht of onterecht – vanuit gegaan dat de levens van de elite over het algemeen wat smeuffer zijn dan die van het volk.¹³ De *Sailing Letters* bieden echter de kans om inzicht te verkrijgen in de levens van mensen in deze veel grotere bevolkingsgroep. Zij bieden een blik – een fragmentopname – op het leven en vooral ook de beleving¹⁴ van de schrijvers. Daarnaast kan uit de geschriften informatie worden gedistilleerd over de omgeving van de zeelui, kooplieden, huisvrouwen, ambtenaren, planters en vele andere auteurs.

Het tweede doel van dit onderzoek ligt daarom op metaniveau. De egodocumenten die nu beschikbaar zijn kunnen mijns inziens alleen zinvol worden bestudeerd als zij in de juiste context worden geplaatst. Gebruik van andere, contemporaine bronnen naast deze egodocumenten is essentieel om een goed beeld te krijgen van de periode en de levens van deze mensen. De brieven bieden immers allesbehalve een compleet beeld, en de afwezigheid van bepaalde – wellicht te verwachten – elementen in een brief wil niet zeggen dat het geen (belangrijk) onderdeel vormde van het dagelijks leven. Afwezigheid van bewijs is immers nog geen bewijs van afwezigheid!¹⁵ Met gebruik van eerdere studies¹⁶ en verder bronmateriaal, en de bestudering van een omvangrijk corpus aan brieven moet het

¹⁰ Naast het genoemde *Verslag* van Roelof van Gelder verwijs ik naar het artikel van S.W.P.C. Braunius, ‘Het leven van de zeventiende-eeuwse Zeeman: valse romantiek of werkelijkheid?’ in: *Tijdschrift voor zeegechiedenis* 40/41 (1980) 11-21; recenter zijn o.a.: Netty van Megen, ‘Ick leer nu moij lesen en schrijven als ul sien kan . Zeventiende-eeuwse brieven van en aan zeevarenden uit het archief van het High Court of Admiralty’ in *Tijdschrift voor zeegechiedenis* 22-2 (2003) 147-156; Rudolf Dekker, ‘Brieven uit zee. De correspondentie van en met Nederlandse zeevarenden in de 17de en 18de eeuw’, in: *Spiegel historiael. Themanummer egodocumenten* 3/4 (2005), 124-130; Adri P. van Vliet, ‘Een vriendelijke groetenisse’. *Brieven van het thuisfront aan de vloot van De Ruyter (1664-1665)* (Franeker 2007); Erik van der Doe, Perry Moree en Dirk Tang (red.), *De dominee met het stenen hart en andere overzeese briefgeheimen (Sailing Letters Journaal 1)* (Den Haag 2008); Roelof van Gelder, *Zeepost. Nooit bezorgde brieven uit de 17de en 18de eeuw* (Amsterdam 2008).

¹¹ Burke, *What is cultural history?*, o.a. 1, 88, 125-126.

¹² Iets waar menig geschiedenishandboek ons graag aan herinnert. De mate van geletterdheid van de elite ten opzichte van die van de lagere regionen van de meeste samenlevingen speelt hierin vanzelfsprekend een grote rol. Zie ook: Burke, *What is cultural history?*, 17-19, 29.

¹³ Het succes van tijdschriften als *Story* en tv-programma’s als *RTL Boulevard* doen ondergetekende vermoeden dat dit een universeel fenomeen is. Zie daarnaast ook Mathijssen, ‘Laat de bronnen spreken’, 62.

¹⁴ Ibidem, 56-58; Burke, *What is cultural history?*, 62-64, 88-90.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld de aannames gedaan door Netty van Megen in haar artikel: “Ick verlangh hard nae een brief, maer noch meer nae ul mijn lieve man self”. Persoonlijke brieven van zeventiende-eeuwse vrouwen’ in: Annemarie Ambrust, Marguërite Corporaal en Marjolein van Dekken (red.) “*Dat gy mij niet vergeet*”: correspondentie van vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw (Amsterdam 2006) 25-47, aldaar 35.

¹⁶ Een tweetal bekende studies over de Republiek en de Gouden Eeuw: Jonathan I. Israel, *The Dutch Republic. Its rise, greatness, and fall 1477-1806* (Oxford 1995) en Simon Schama, *The embarrassment of riches. An*

echter goed mogelijk zijn om dergelijke valkuilen te vermijden. Wat ik met dit onderzoek wil laten zien is dus hoe volgens mij onderzoek gedaan moet worden naar de *Sailing Letters*: hoe de informatie in deze egodocumenten moet worden geïnterpreteerd, welke caveats daarbij in acht genomen moeten worden, en vooral ook de rijkheid aan relevant materiaal die er soms al blijkt te zijn.

Het onderzoek naar het beeld dat in de brieven ontstaat van Zeeuws Suriname tussen december 1671 en september 1672 moet hier een voorbeeld van zijn. Daarom heb ik uitgebreid gebruik gemaakt van literatuur over onder andere Europese expansie, koloniale samenlevingen en slavenhandel,¹⁷ alsmede werken over de cultuur van de ‘Gouden Eeuw’ en het interessante onderzoek naar zeventiende-eeuwse briefcultuur van de laatste jaren (dat deels zijn grondslag kent in de *Sailing Letters*-collectie).¹⁸ Daarnaast heb ik de beschikking over bronnenmateriaal uit het Zeeuws Archief in Middelburg, dat een aardige hoeveelheid stukken met betrekking tot Suriname in deze periode bezit.¹⁹

De *Sailing Letters*, en dan met name de selectie van dertig brieven die in het tweede deel van deze scriptie geheel zijn getranscribeerd, blijven echter het uitgangspunt van deze scriptie. Dat sluit aan bij het tweede doel van mijn onderzoek; het gaat daarbij immers ook om de nieuwe mogelijkheden die juist uit dit materiaal voortvloeien. Zonder op dit punt al te veel vooruit te willen lopen op mijn conclusies, kan ik wel zeggen dat de inhoud van de brieven een schat aan nieuwe informatie biedt, bijvoorbeeld over de contacten tussen kolonisten en mensen in het thuisland, een onderwerp dat tot op heden weinig is belicht. De aard van het materiaal – de *Sailing Letters* zijn juist bij uitstek een voorbeeld van dergelijk contact – maakt dat zich opeens veel nieuwe mogelijkheden tot onderzoek openbaren. Ik zal hier verder op ingaan in hoofdstuk 3.

Laat ik hier eerst echter nog wat dieper ingaan op het geselecteerde materiaal. Het gaat zoals gezegd om dertig brieven uit de Zeeuwse kolonie Suriname: elf uit de periode 29 december 1671 tot 13 januari 1672 en negentien uit de periode 13 augustus tot 19 september 1672. De selectie is gemaakt met het oog op overeenkomst in beide perioden van afzenders of geadresseerden; het doel daarbij was dat geen enkele van de brieven geheel op zichzelf zou staan. Er komt hierdoor een interessant netwerk van relaties tussen de verschillende afzenders en geadresseerden naar voren, en bovendien biedt het mij de kans om bepaalde door de briefschrijvers genoemde zaken op verschillende tijdstippen – en soms ook door verschillende ogen – te belichten. Startpunt bij de bestudering van deze brieven was in

interpretation of Dutch culture in the Golden Age (New York 1987). Ik verwijs verder graag naar de literatuurlijst.

¹⁷ Zie o.a.: W.W. Klooster, *Illicit riches. Dutch trade in the caribbean, 1648-1795* (Leiden 1998); J. van Goor, *De Nederlandse koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Den Haag 1994); R.A.J. van Lier, *Samenleving in een grensgebied; een sociaal-historische studie van de maatschappij in Suriname* (Den Haag 1949); P.C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam 2003).

¹⁸ Bijv.: Judith Brouwer, *‘Al zeyt ghy uyt den ooge, ghy bent uyt myn herte niet.’ Amsterdamse brieven uit het Rampjaar 1672* (scriptie Onderzoeksmaster Nederlandse Letterkunde, Amsterdam 2007); Netty van Megen, ‘Ick leer nu moij lesen’.

¹⁹ Deze collectie materiaal is ook beschikbaar als verzameling transcripties: Philip Dikland e.a., *Zeeuwse archivalia uit Suriname en omliggende kwartieren 1667-1683* (Paramaribo 2003), verkrijgbaar via de website van het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee): www.ninsee.nl/uploaded_files/briefwisseling.pdf.

de eerste plaats het bekijken van de impact van het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog op de koloniale bevolking.²⁰ Om dit te bereiken had ik dus brieven nodig van zowel vóór het uitbreken van deze oorlog als van daarna, en bij voorkeur meerdere brieven van dezelfde afzenders. Dat is ook gelukt.

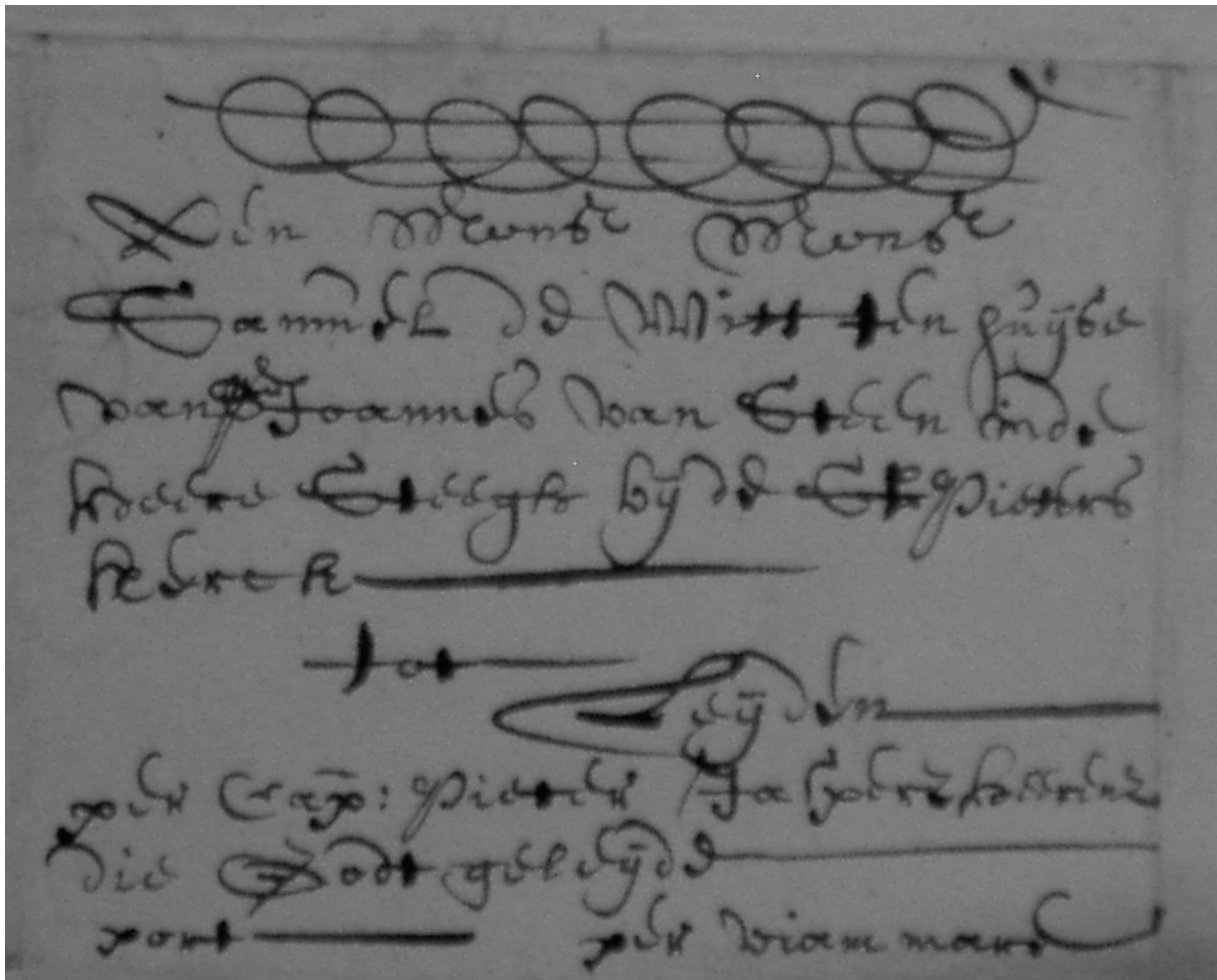

Fig. 1: De adressering van een van de brieven in het corpus, in dit geval een brief van Joris Darvall aan Samuel de Witt, 'ten huijse van s' Joannes van Steen, inde heere steegh bij de St Pieters kerck tot Leijden, per capitein Pieter Jasperz Heerenz die Godt geleyde' (SL 30-223, 95a-b).

Naast de oorlogssituatie komen er onvermijdelijk ook andere zaken naar boven: de handel in suiker, de omgang met de lokale indianenstammen, de binnenkomst van schippers en de – in de behandelde gevallen opvallend summier weergegeven – ervaringen met slaven, om maar een paar dingen te noemen. Toch ontstaat uit een corpus van dertig brieven, zelfs aangevuld met ander materiaal, geen volledig beeld van het leven in de kolonie Suriname. De interpretatie van de inhoud van de brieven heeft dan ook niet als doel een volledige reconstructie van het koloniale leven in 1672 of een

²⁰ Dat wil zeggen, het 'Nederlandse' element binnen die bevolking. De overgrote meerderheid van de bevolking van Suriname in deze periode bestond uit Afrikaanse slaven en Engelse en (Sefardisch) joodse kolonisten. Zie ook hoofdstuk 3.

microgeschiedenis van Zeeuws Suriname te schrijven,²¹ maar het weergeven van een samenhangend corpus aan brieven die *an sich* een beeld geven van de ervaringen van de auteurs. Meer dan dat zou ook niet haalbaar zijn geweest binnen het beperkte bestek van een scriptieonderzoek.

Wat ik bijvoorbeeld in deze scriptie buiten beschouwing zal laten is de kwestie van taal. Er wordt momenteel een aanzienlijke hoeveelheid taalkundig onderzoek gedaan, met name naar ‘spreektaal’, aan de hand van de collectie in Kew.²² Ikzelf merk dat de door mij bestudeerde brieven getuigen van een Zeeuwse kleuring; in een aantal brieven zijn bijvoorbeeld duidelijke aanwijzingen te vinden voor zogenaamde h-deletie (het niet uitspreken van de h-klank aan het begin van een woord), een van de kenmerken van het Zeeuws.²³ Ook zijn interessante verschillen in taalgebruik tussen de briefschrijvers waar te nemen. Onderzoek hiernaar is zeker wenselijk en maakt duidelijk hoe rijk deze bronnen zijn, maar ligt buiten het bestek van mijn eigen onderzoek.

Zoals aangegeven bestaat deze scriptie uit twee delen. Deel 2 omvat de transcripties en de verantwoording, deel 1 omvat de weergave van het onderzoek. In hoofdstuk 2 begin ik met een inleiding op de laatzeventiende-eeuwse Republiek en haar koloniën. In hoofdstuk 3 zal ik ingaan op de personen om wie het allemaal draait: de ontvangers en geadresseerden, beginnend met een *who's who*, daarna een korte analyse van de sociale verhoudingen in de koloniale samenleving, en tot slot het in de brieven waar te nemen netwerk van persoonlijke contacten tussen Suriname en de Republiek. In hoofdstuk 4 bespreek ik de ‘normale’ situatie in Zeeuws Suriname, vóór de Derde Engelse Oorlog. De in dat hoofdstuk behandelde onderwerpen – met name de omgevingsfactoren, de economische grondslagen van de kolonie, de contacten met niet-Nederlanders, en de contacten met het thuisland – zijn grotendeels terug te voeren op de brieven zelf. In hoofdstuk 5 zal ik, wederom geleid door de brieven, de beleving van de oorlog in Suriname onder de loep nemen, waarbij vooral de gevoelens van de kolonisten, de eerste concrete gevolgen voor de kolonie en de dreiging van binnenuit een grote rol zullen spelen. In hoofdstuk 6 zal ik ten slotte de hoofdvraag beantwoorden en aanbevelingen doen voor verder onderzoek.

²¹ Burke, *What is cultural history?*, 43-46. Ik zie op dit punt overigens wel mogelijkheden binnen een uitgebreider onderzoek.

²² Zie bijv.: Marijke van der Wal, *Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis* (Amsterdam 2006).

²³ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Zeeuws#Kenmerken>, laatst gezien 18 juni 2009.

2. De Republiek en het Atlantisch gebied in de late zeventiende eeuw

Het is inmiddels haast een cliché geworden: ‘The past is a different country’, schreef L.P. Hartley ooit,²⁴ en als zodanig zou het dus ook een onvergeeflijke fout zijn om op stap te gaan zonder enige inleiding in het reisdoel. Daarom volgt nu eerst een korte inleiding op de Republiek in het derde kwart van de zeventiende eeuw en de opbouw van koloniale gemeenschappen in deze periode.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw was de Republiek een van de ‘grootmachten’ in Europa. De oorlog met Spanje was in 1648 tot een einde gekomen en de Republiek was inmiddels een volwaardige, onafhankelijke staat. Ondanks haar kleine twee miljoen inwoners was zij een van de economisch en militair belangrijkste staten.²⁵ Dit bracht de Nederlanders echter in conflict met de andere grootmachten in West-Europa: Engeland en Frankrijk. Voornamelijk met Engeland draaiden deze conflicten om handel en koloniale belangen; binnen twintig jaar vochten de Republiek en Engeland maar liefst drie zeeoorlogen uit.²⁶ In deze stormachtige wateren wist de Republiek zich tot het beruchte ‘Rampjaar’ 1672 echter goed te handhaven.

De organisatie van het staatsbestel van de Republiek is zowel in haar eigen tijd als daarna met verbazing bekeken: zeven provinciën of gewesten, verenigd onder de Staten-Generaal in Den Haag, maar ook allemaal volledig autonoom en ieder weer bestaand uit kleinere autonome delen.²⁷ Gedurende het grootste deel van haar bestaan had elk van de gewesten een stadhouder (vaak in de meerderheid van de gewesten dezelfde persoon), maar sedert het overlijden van Willem II in 1650 waren de meeste gewesten, waaronder Holland en Zeeland, stadhouderloos. De belangrijkste politieke figuur, ook in de buitenlandse politiek, was de raadpensionaris van Holland, Johan de Witt.²⁸ Het zou hier veel te ver voeren om alle details van dit staatsbestel hier te bespreken. Het is echter wel van belang dat we ons realiseren dat ieder gewest een aanzienlijke mate van onafhankelijkheid bezat ten opzichte van de andere gewesten, en dat (machtige) gewesten als Zeeland en Holland regelmatig hun eigen koers konden varen, los van de rest van de Republiek.

²⁴ Aangehaald in Burke, *What is cultural history*, 41.

²⁵ Zie ter illustratie o.a.: Israel, *The Dutch Republic*, 3; Idem, *Dutch primacy in World Trade 1585-1740* (Oxford 1989) 197-291; John P. McKay e.a., *A history of World societies* (Boston 2000) 553-556; H.G. Koenigsberger, *Early Modern Europe 1500-1789* (Harlow 1987) 206; Lord Montgomery of Alamein, *A concise history of warfare* (Ware 2000) 176-179; J.L. Price, ‘A state dedicated to war? The Dutch Republic in the Seventeenth Century’ in: Andrew Ayton en J.L. Price ed., *The Medieval military revolution. State, society and military change in Medieval and Early Modern Europe* (Londen en New York 1995) 183-200.

²⁶ De Eerste (1652-1654), Tweede (1665-1667) en Derde (1672-1674) ‘Engelse’ Oorlogen. Zie o.a.: Roger Hainsworth en Christine Churches, *The Anglo-Dutch naval wars 1652-1674* (Phoenix Mill 1998).

²⁷ Israel, *The Dutch Republic*, 276-284; A.Th. van Deursen, ‘De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1780)’ in: J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 2001) 117-177, aldaar 121-123; Willem Frijhoff en Marijke Spies, *1650: Bevochten eendracht* (Den Haag 1999) 84-97.

²⁸ Luc Panhuysen, *De ware vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (Amsterdam 2005) 157 e.v.; Israel, *The Dutch Republic*, 700-795.

De zogenaamde ‘handelsmentaliteit’²⁹ van de inwoners van de Republiek bracht met name de inwoners van deze twee ‘zeegewesten’ tot het uitbreiden van de handel naar Oost en West. Het is deze West die ons hier voornamelijk bezighoudt. De handel daar ging gepaard met kolonisatie, voornamelijk in Zuid-Amerika. Het idee om kolonies te stichten in deze streken werd al rond 1600 verwoord door de van oorsprong Antwerpse koopman Willem Usselincx.³⁰ In de eerste helft van de zeventiende eeuw werd dit verlangen vervuld door de verovering van grote delen van Portugees Brazilië. Deze gingen echter binnen een paar decennia allemaal weer verloren, met als definitief einde de opgave van Recife in 1654.³¹ In het Caribische gebied slaagden de Nederlanders er wel in een aantal eilanden voor langere duur in bezit te krijgen, evenals enkele kleinere koloniën op het Zuid-Amerikaanse vasteland. In 1667, tijdens de Tweede Engelse Oorlog, kwamen daar nog forse gebieden bij toen een Zeeuwse vloot onder Abraham Crijnssen een aantal Engelse bezittingen innam, waaronder Suriname. De kolonie Nieuw-Nederland (met als hoofdplaats Nieuw-Amsterdam) in Noord-Amerika ging in datzelfde jaar echter definitief verloren aan de Engelsen.³² Wel bezaten de Nederlanders dan nog enkele andere (plantage-)koloniën in het Caribische gebied en ook op het Zuid-Amerikaanse vasteland, waaronder Berbice, Essequibo en Demerara aan de zogenaamde ‘Wilde Kust’.³³

Deze overzeese bezittingen werden over het algemeen niet bestuurd door de Republiek zelf, maar door de West-Indische Compagnie (WIC), opgericht in 1621. De WIC hield zich in de tweede helft van de zeventiende eeuw voornamelijk bezig met slavenhandel, kaapvaart en het bestuur van de koloniën. Handel die niet via de WIC liep was zeldzaam, al had zij, in tegenstelling tot haar zustercompagnie de VOC in de Oost, geen alomvattend monopolie over de gehele West.³⁴ Dat Suriname in de eerste jaren na haar inname door Crijnssen niet aan WIC-bewind onderhevig was, was mede daardoor mogelijk.

Veel van de Nederlandse bezittingen in het Atlantisch gebied (waar overigens ook nog een aantal factorijen aan de kust van West-Afrika toe behoorden) waren geen echte vestigingskolonies; plaatsen aan de Afrikaanse westkust, zoals Elmina, dienden in de eerste plaats als handelspost voor

²⁹ “Tis evident to those, who have read the most, and travel’d farthest, that no Country can be found either in this present Age, or upon Record of any Story, where so vast a Trade has been managed, as in the narrow compass of the Four Maritime Provinces of this Commonwealth”: William Temple, *Observations upon the United Netherlands* (oorspr. 1672), uitgegeven door George Clark (Oxford 1972) 108-126, i.h.b. 108; Simon Schama, *The embarrassment of riches. An interpretation of Dutch culture in the Golden Age* (New York 1987) 6.

³⁰ Klooster, *Illicit riches*, 17-19; Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 23; Van Goor, *De Nederlandse koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie*, 38. Usselincx’ oorspronkelijke plannen van koloniën waar de werkracht zou bestaan uit een gekerstende inheemse bevolking (en dus geen slaven) vonden overigens weinig gehoor.

³¹ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 52-53.

³² Jaap Jacobs, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1999) 169.

³³ De eerste twee werden overigens ook gedomineerd door Zeeuwen. Doeke Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie* (Hulst 1992) 29-30; Cornelis Ch. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680* (Assen 1971) 112, 413-418; Idem, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791* (Assen 1985) 431-432; J. van Goor, *De Nederlandse koloniën*, 63.

³⁴ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 31; Femme S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC* (Zutphen 2002) 20.

slaven.³⁵ Berbice, Essequibo en Demerara en ook een aantal Caribische eilanden (waaronder Tobago) waren plantagekoloniën, maar hadden slechts een kleine Europese bevolking.³⁶ De belangrijkste uitzonderingen waren de weer verloren gegane koloniën Brazilië en Nieuw-Nederland, die wel als vestigingskolonie waren opgezet.³⁷ Het doel van de meeste kolonisten was waarschijnlijk om geld te verdienen en daarna snel weer terug te keren naar het vaderland,³⁸ al was het maar omdat het klimaat over het algemeen uiterst ongezond was voor het Europese gestel.³⁹ De mogelijkheid om terug te keren was echter niet voor iedereen weggelegd; zo was de verhuizing van vele joden naar de Atlantische koloniën min of meer permanent door de voor hen ongunstige situatie in Europa, waar zij weinig rechten hadden.

De meeste Europese koloniën in de beide Amerika's kenden eenzelfde economische basis: de plantage. In Noord-Amerika werden de belangrijkste posities al snel ingenomen door tabak en katoen, in Zuid-Amerika en het Caribische gebied was suiker (uit suikerriet) onbetwist het belangrijkste product. Dit gold ook voor de Nederlandse koloniën.⁴⁰ Het overgrote deel van de arbeid op deze plantages werd verricht door Afrikaanse slaven, en er bestond een forse slavenhandel tussen West-Afrika en de Nieuwe Wereld.⁴¹ In veel Zuid-Amerikaanse koloniën, waaronder Suriname, was het aantal slaven vele malen groter dan het aantal Europese kolonisten. Samen met onder andere de snelle veranderingen in de opbouw van het Europese deel van de samenleving, het vreemde en vijandige klimaat en flora en fauna alsmede de dreiging van de inheemse bevolking zorgde dit voor radicaal andere sociale verhoudingen dan in het Europese thuisland.

Daar kwam nog bij dat de politieke situatie, veel meer nog dan in Europa, uiterst instabiel was. In de zeventiende eeuw verwisselden de meeste koloniën regelmatig van eigenaar. Veel van de Europese nederzettingen in het Caribische gebied of langs de Wilde Kust waren bijvoorbeeld op een bepaald moment wel in Nederlandse handen, om dan vervolgens weer veroverd te worden door onder meer Engelsen, Fransen en Portugezen.⁴² Natuurlijk werden deze verhoudingen regelmatig vastgelegd in verdragen, zoals bijvoorbeeld de Vrede van Breda in 1667, waarin niet alleen werd vastgelegd dat Suriname voortaan 'Nederlands' bezit was, maar waarin ook de Engelse verovering van het voormalig Nederlandse Nieuw-Amsterdam werd bevestigd. Een problematisch gevolg hiervan was, dat de nieuwe kolonisator zich geconfronteerd zag met een bevolking die deels afkomstig was uit het

³⁵ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 123-129.

³⁶ Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie*, 29-30; Klooster, *Illicit riches*, 118.

³⁷ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 35-54 (Brazilië, 1630-1654), 81-88 (Nieuw-Nederland, 1609-1667); Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, 33, 68-69, 395-396.

³⁸ Deze mentaliteit wordt door Van Lier met de rechtsterm 'animus revertendi' ('met de intentie terug te keren') aangeduid. Van Lier, *Samenleving in een grensgebied*, 37-39.

³⁹ Het klimaat in Suriname zal echter nog niet zo slecht voor de Europeanen zijn geweest als dat in Afrika, 'the white man's grave'; vgl. Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 128; Herbert S. Klein, *The Atlantic slave trade* (Cambridge 1999) 152-153. Voor de omstandigheden in Suriname verwijs ik naar hoofdstuk 4.

⁴⁰ David Landes, *The wealth and poverty of nations. Why some are so rich and some so poor* (Londen 2002) 114-117; Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 60-61.

⁴¹ Klein, *The Atlantic slave trade*, 17-46; Emmer, *De Nederlandse slavenhandel*, 51-55, 60-63.

⁴² Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 409-482; Van Goor, *De Nederlandse koloniën*, 59-66.

thuisland van de voormalige eigenaars. Zo kende Suriname nog lang een Engelse minderheid, terwijl Nieuw-Amsterdam en omgeving nog tot ver in de achttiende en op sommige plaatsen zelfs negentiende eeuw een deels Nederlandstalige bevolking had.⁴³ Aangezien oorlog tussen de verschillende Europese naties in deze tijd vaak eerder regel dan uitzondering was, riep dat de loyaliteit van de bevolking nog wel eens in kwestie. Dit roept ook bij de moderne historicus nog vragen op met betrekking tot gevoelens van nationaliteit.⁴⁴

Dit was de hoogst veranderlijke en vaak ongezonde wereld waarin de kolonisten van Suriname probeerden te overleven. Bedreigd door ziekten, gebrek, vijandige burens en oorlogen waar je haast de klok gelijk op kon zetten, probeerden zij toch een werkende samenleving op te zetten. Dat dat – zoals we zullen zien – maar ten dele lukte is dan wellicht ook niet verbazingwekkend. En toen kwam daar in 1672 nog de schok van weer een nieuwe oorlog bij. Suriname, immers nog maar net veroverd in de ene oorlog, stond op het punt om in een andere misschien weer verloren te gaan.

⁴³ Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, 18-22. Zie hiervoor bijv. de werken van de Amerikaanse schrijver Washington Irving, met name zijn *History of New York* (1809), geschreven onder het pseudoniem Diedrich Knickerbocker, en *The sketch book* (1819-1820), geschreven onder het pseudoniem Geoffrey Crayon, waarin ook de beroemde verhalen 'Rip Van Winkle' en 'The legend of Sleepy Hollow' zijn opgenomen: Edwin T. Bowden, *Washington Irving. Bibliography* (Boston 1989) 87-89, 122-126.

⁴⁴ Burke, *What is cultural history?*, 116-119.

3. Afzenders en geadresseerden

Wie zijn de mensen die in 1672 probeerden om van Suriname een bloeiende kolonie te maken? Om de inhoud van de brieven te interpreteren, is het noodzakelijk om kennis te nemen van de personen die ze geschreven hebben. De dertig hier bestudeerde brieven zijn geschreven door vijftien verschillende briefschrijvers, die verschillende maatschappelijke posities bezetten. Daarnaast zijn er nog 24 verschillende geadresseerden. Kennis van de afzonderlijke positie van deze personen en hun onderlinge relaties zullen het begrip van het geschrevene ten goede komen. Bovendien geeft dit inzicht in de relaties tussen de Nederlanders in Suriname onderling en hun uitgebreide contacten overzee in de Republiek.

3.1. *Wie is wie in Suriname?*

In het kort wil ik hier een aantal van de kolonisten in Suriname individueel bespreken. Belangrijk daarbij is overigens het besef dat de meeste Nederlanders in Suriname met een zekere regelmaat contact met elkaar hadden, doordat zij relatief maar met weinigen waren.

Aan de top van de koloniale gemeenschap stonden de gouverneur en het bestuurlijk apparaat. Sinds het vertrek van gouverneur Philip Julius Lichtenberg op 25 maart 1671⁴⁵ was garnizoenscommandant Pieter Versterre de waarnemend gouverneur, een positie die hij tot zijn dood in 1677 zou blijven bekleden.⁴⁶ De in Vlissingen geboren beroepsmilitair was allesbehalve voorbereid op deze taak, en de problemen werden alleen maar groter toen een jaar later de oorlog met Engeland uitbrak. Zijn regelmatige verzoeken om hulp en om een vaste gouverneur bleven grotendeels tevergeefs; het zou uiteindelijk nog tot de komst van Johannes Heinsius in 1678 duren voordat uit Zeeland een nieuwe gouverneur arriveerde.⁴⁷ Gelukkig voor Versterre stond hij er niet alleen voor; commies (een soort van algemeen ambtenaar) Nicolaes Combe⁴⁸ nam een groot deel van het dagelijkse bestuur op zich. In het Zeeuws Archief zijn dan ook een fors aantal documenten van zijn hand te vinden.⁴⁹ Combe was al commies tijdens het bestuur van gouverneur Crijnssen, en zou die functie

⁴⁵ Brief van Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, mei 1671 (RAZ 2035-232).

⁴⁶ Herman Daniël Benjamins en Joh. F. Snelleman (ed.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* (Den Haag en Leiden 1914-1917) 713. Digitaal in te zien op de digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren: http://www.dbnl.org/tekst/benj004ency01_01/.

⁴⁷ In de tussentijd werd het gouverneurschap nog waargenomen door Abel Thisso, die zo mogelijk nog minder geschikt was als bestuurder (en al eerder gouverneur was geweest van Tobago). Zie ook: Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 18; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 28; Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 678; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 445.

⁴⁸ Combe stamde, gezien zijn naam, mogelijk af van Franse (of Waalse) hugenoten, net als vele anderen in Suriname (waaronder bijv. Johannes Basseliers en Jean le Grand). Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 47-48.

⁴⁹ Zeker 30 verschillende stukken in de hele periode 1668-1681 (van een totaal van 505 documenten). De meeste stukken uit het archief zijn afkomstig van de verschillende gouverneurs, en het is waarschijnlijk dat Combe aan een hoop van die stukken ook meegewerkt heeft, gezien de aard van zijn functie. Combe had in ieder geval,

blijven vervullen tot 1681. Tot zijn taken behoorde het bijhouden van de voedselvoorraden (getuige de lijsten van ‘vivres’ van zijn hand⁵⁰) en hij was waarschijnlijk ook verantwoordelijk voor de inning van alle in- en uitvoerheffingen. Combe moet goed geweest zijn in wat hij deed, gezien de lange duur van zijn aanstelling.⁵¹

In Fort Zeelandia bevond zich permanent een garnizoen soldaten. De meerderheid daarvan zullen de gebruikelijke professionele soldaten en huurlingen van lage afkomst zijn geweest die in vrijwel alle Europese legers van die tijd te vinden waren.⁵² Dit gold natuurlijk niet voor de officieren, die meestal van aanzienlijk betere komaf waren. Versterre bijvoorbeeld was in eerste instantie commandant van het garnizoen, maar in Suriname waren altijd wel een aantal hogere militairen te vinden. Degene die binnen dit onderzoek het meest opvalt is Dominique Potteij, die in het hoofdstuk 5 nog uitgebreid aan bod zal komen. Potteij was bij het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog door de Staten van Zeeland met een zestigtal soldaten naar Suriname gezonden, om daar het garnizoen te versterken. Opvallend genoeg horen we daarna bijna niets meer van hem, al is mogelijk uit een brief van Versterre van 25 maart 1675 op te maken dat Potteij weer naar het vaderland was teruggekeerd.⁵³ Het is goed voorstelbaar dat Potteij, die vlak na zijn vertrek al aangaf dat hij liever in Europa gebleven was (waar hij meer militaire glorie meende te kunnen behalen), niet lang in Suriname is gebleven. In de hier bestudeerde brieven komen verder weinig andere individuele militairen voor.

Zoals gezegd bestond een groot deel van de ‘Nederlandse’ bevolking in Suriname uit planters. Jan van Ruijven was er hier één van. Van Ruijven is een interessante figuur, met name door de grote hoeveelheid brieven die hij heeft geschreven.⁵⁴ Het is bekend dat hij in eerste instantie op Tobago was komen wonen,⁵⁵ waarschijnlijk als direct gevolg van Crijnssens inname van het eiland in 1667 (nadat het door de Fransen was verlaten). Hij woonde daar met zijn vrouw en drie dochters, waarvan één waarschijnlijk (bijna) volwassen.⁵⁶ Op 3 april 1669 verhuisde hij alweer – met vrouw, kinderen en zes negerslaven – naar Suriname.⁵⁷ Waarom is niet geheel duidelijk; wellicht waren de vooruitzichten in

zoals te verwachten valt van iemand die voor zijn beroep veel te schrifte moet stellen, een zeer regelmatig handschrift (getuige zijn brieven tussen de *Prize Papers*).

⁵⁰ Zie o.a. die van 20 april 1673 (RAZ 2035-239).

⁵¹ Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 68-71.

⁵² Althans, er is geen reden om hier aan te nemen dat iets anders het geval zou zijn. Van Nimwegen bespreekt de matige kwaliteit van de Staatse troepen tussen 1648 en 1672, met name dankzij de beperkte omvang van het leger. Of dit ook opging voor deze troepen is mij niet bekend; mogelijk waren zij afkomstig uit de verschillende Zeeuwse garnizoenen. Olaf van Nimwegen, *‘Deser landen krijchsvolck’ Het Staatse leger en de militaire revoluties 1588-1688* (Amsterdam 2006) 269-273, zie ook 43; Montgomery, *A concise history of warfare*, 161-162.

⁵³ Versterre aan de Staten van Zeeland, 25 maart 1675 (RAZ 2035-249/250).

⁵⁴ Uit archiefdoos 30-223 (augustus-december 1672, totaal 149 brieven) zijn 23 brieven van zijn hand; uit archiefdoos 30-227 (eind november 1671-begin januari 1672, totaal 105 brieven) zijn dat er 12.

⁵⁵ Staat der uitgegeven plantages door Jan Lansman (de commandeur van Tobago), 1668 (RAZ 2035-014). Interessant genoeg was Van Ruijven niet de enige. Ook Abel Thisso, die later nog een belangrijke rol zou spelen in Suriname, woonde eerder op Tobago.

⁵⁶ Inwonerslijst van het eiland Tobago, 5 juli 1668 (RAZ 2035-050): ‘Jan van Ruyven met vrouw: een groot dogter 2 cleijne ditto 4 st negros’

⁵⁷ Lijst van emigranten van Tobago naar Suriname, april 1669 (RAZ 2035-138).

Suriname beter. De Nederlandse kolonie op Tobago werd in 1672 door de Engelsen verwoest.⁵⁸ Van Ruijven lijkt een prominente positie in de Surinaamse maatschappij te hebben ingenomen: zijn naam verschijnt regelmatig als getuige of ondertekenaar onder verschillende documenten.⁵⁹ Ook getuigen zijn brieven naar Zeeland van een uitgebreide kennissenkring in de Republiek. Later zou hij bovendien, als lid van de Raad van Politie en als secretaris, onderdeel worden van het bestuur van de kolonie.⁶⁰

Volgens Van der Linde had Van Ruijven⁶¹ een langdurige ruzie met Johannes Basseliers, de eerste dominee in Suriname, voornamelijk over het gebruik van diens land.⁶² Basseliers komt in dit onderzoek niet als briefschrijver voor, maar hij is de enige van de toenmalige inwoners van Suriname waarover een biografie geschreven is.⁶³ Basseliers was, hoewel Surinames enige christelijke geestelijke, zo mogelijk net zo geïnteresseerd in zijn plantage als in de Heer.⁶⁴ Als een interessant voorbeeld van intrakoloniale verbondenheid, was hij getrouwd met Sara van Scharphuijsen, de zuster van zijn buurman, Johan van Scharphuijsen.⁶⁵ Deze Van Scharphuijsen schapte het later nog tot vervangend gouverneur.⁶⁶

Over de andere inwoners van Suriname valt veelal minder te zeggen. Zo komen we regelmatig vermeldingen tegen van Isaack van Mildert en Abraham Schoor, later beide lid van de Raad van Politie (zie paragraaf 4.1).⁶⁷ Beide waren betrokken bij de bestuurlijke besognes van de kolonie, maar ze hadden ook zeker – net zoals de meesten in Suriname, inclus de gouverneurs – hun eigen zaakjes. Zo blijkt Abraham Schoor enige tijd de plantage van scheepskapitein Pieter Jaspers Heerense te

⁵⁸ Zie o.a. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 446; Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie*, 115. De situatie op Tobago was sowieso weinig stabiel, met Fransen, Engelsen, Zeeuwen en Koerlanders die allemaal interesse hadden in het eiland.

⁵⁹ Zie o.a. ‘Verzoekschrift inwoners’, mei 1675 (RAZ 2035-258).

⁶⁰ Nathanael Clifton aan de Staten van Zeeland, 27 april 1680 (RAZ 2035-422); ‘Petitie van de inwoners’, mei 1680 (RAZ 2035-431/439); Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 68.

⁶¹ Van Ruijven werd in 1684 overigens door Gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck beschreven als ‘Vals, quaetaerdigh, met vuyligheyt sich behelpende en daerenboven een tapper geweest die croegh gehouden heeft, getrouwd aen een Madame La Bare van alle zeevarede luyden aan Martenica [Martinique] wel bekend om haer lightvaerdigheyt.’ Hij was duidelijk niet bij iedereen populair. Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 66.

⁶² Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 73, 206. Zie ook: Dominee Basseliers aan gouverneur Heinsius, 15 oktober 1679 (RAZ 2035-363). Vreemd genoeg grenzen hun plantages op de kaart van Josua Ottens niet aan elkaar.

⁶³ Althans, een biografie langer dan een lemma in een encyclopedie: Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*.

⁶⁴ Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 73-77.

⁶⁵ Ibidem, 57, 67; Vernooij, ‘Godt niet meer Engels maer geheel Zeeuws’, 7-8, Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 58. Op de kaart van Josua Ottens zijn hun beider plantages te zien iets ten noorden van het Joods dorp, op de oostelijke oever van de Suriname-rivier.

⁶⁶ Van 1689 tot 1696. Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 57-59; Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 322.

⁶⁷ Zie o.a.: Johannes Heinsius aan de Staten van Zeeland, 24 maart 1679 (RAZ 2035-317/318); ‘Petitie van de inwoners’, mei 1680 (RAZ 2035-431/439).

bezetten.⁶⁸ We zien in die context ook Van Mildert, die samen met Jan van Ruijven (die weer een bekende was van Heerense) deze zaak in ogenschouw neemt.⁶⁹ Hoe de situatie precies in elkaar zat is mij onduidelijk, maar Schoor bevond zich negen maanden later nog steeds op de genoemde plantage,⁷⁰ iets wat blijkbaar dus niet voorkwam dat hij in de Raad van Politie werd opgenomen.⁷¹

Ook Pieter Jaspers Heerense is een interessante figuur. Hij bezat of beheerde (in naam van de Middelburgse gebroeders Boudaen Courten) een plantage in Suriname, en de naam ‘Jaspers’ of ‘Jaspersen’ is inderdaad meermaals te zien op de kaart van Suriname (Figuur 2). Hij was echter ook kapitein van het schip het *Witte Zeepaard*, waarmee hij tussen Suriname en Zeeland voer. Uit bepaalde brieven blijkt dat hij daarbij in ieder geval ook Ierse havens aandeed.⁷² Bovendien had hij een adres en een echtgenote, Elijsabet Bernaers, in Middelburg.⁷³ Hij was dus in ieder geval meestal niet in Suriname aanwezig, maar het is aannemelijk dat Suriname (één van) zijn vaste bestemmingen was. Dit zal ook hebben gegolden voor veel van de andere schippers die we in de brieven tegenkomen, zoals Jan Andriese (de *Aerdenburgh*), Jacob Soetelingh (de *Bijkorf*), Pieter Doncker (de *Susanna*), Hendrik Straatman en Jan Barbarij (de *Zeekoe*), Cornelis Bastiaensen (de *Fort Zeelandia*), Arie Claassen (de *Hoop Behouden*), Jan Dimmies (de *Zeven Gebroeders*), Laurens Franken Dubbeldemuts (de *St. Anna*), en Claes Raes (de *Gouden Poorte*).

Zoals al eerder duidelijk gemaakt, had de WIC formeel niets in de melk te brokkelen in Suriname in deze periode. Desalniettemin wordt er melding gemaakt van ‘monsieur bastiaen thijssen die d'affaires doet van de geotroieerde westinsche compagnie’.⁷⁴ Aangezien de WIC in deze periode echter diep in de problemen zat (uiteindelijk zou zij in 1674 zelfs worden opgeheven en opnieuw worden opgericht⁷⁵), is het de vraag wát precies de taak was van deze Bastiaen Thijssen. Daar komt bij dat hij in september 1672 van plan was terug te keren naar de Republiek – hij zou zijn taken (zowel de particuliere als die voor de WIC) dan overdragen aan Le Grand⁷⁶ – maar uit andere bronnen blijkt dat

⁶⁸ Of deze plantage van Heerense zelf was, of dat hij hem slechts beheerde voor de gebroeders Boudaen Courten, is moeilijk te beoordelen. Zie ook: Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (30-227, 500-501); Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (30-223, 21a-b).

⁶⁹ Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (SL 30-227, 500-501).

⁷⁰ Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (SL 30-223, 21a-b).

⁷¹ Mattijs Lantmeeter aan Davijdt Lubrechtsen, 15 september 1672 (SL 30-223, 19a-b).

⁷² Een aantal brieven aan hem, vnl. verstuurd door de gebroeders Boudaen Courten, zijn geadresseerd ‘Waterford’ (in het zuidoosten van Ierland). Opvallend genoeg is er ook een brief van een vriend in Londen bij. Zie o.a. de brief van Johan en Pieter Boudaen Courten, 1 februari 1672 (SL 30-223, 79a-b) en de brief van Francois Tijssen (uit Londen), 6 februari 1672 (SL 30-223, 102a-b).

⁷³ Elijsabet Bernaers aan Pieter Jaspers Heerense, 2 april 1672 (SL 30-223, 144a-b).

⁷⁴ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e), zie ook Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d). Deze Bastiaen Thijssen is dezelfde als plantagehouder Bastiaen Thijssen Danielsens, zoals duidelijk blijkt uit diens brief aan Moijse Catteau van 5/13 september 1672 (SL 30-223, 113a-b). In Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 67, staat dat Thijssen naar Suriname was gekomen ‘met eenige orders van de Oude Compagnie’, waarmee de zogenaamde ‘eerste’ WIC bedoeld zal zijn.

⁷⁵ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 107-108.

⁷⁶ Bastiaen Thijssen Danielsens aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672 (SL 30-223, 113a-b); Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d); Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

hij in ieder geval nog in 1684 in Suriname woonachtig was.⁷⁷ Het is niet duidelijk of hij evenwel toch de zaken van de Compagnie had overgedragen aan Le Grand.

Jean le Grand, op 31 december 1671 met het schip van Jan Andriese in Suriname aangekomen,⁷⁸ lijkt zelf geen planter geweest te zijn, maar de vertegenwoordiger van een aantal verwante kooplieden (zijn oom en neven). Hij handelde met de inheemse bevolking – onder meer in ‘spiegelties’⁷⁹ – en is voor dit onderzoek voornamelijk interessant omdat zijn rapporten aan zijn opdrachtgevers een schat aan informatie bevatten. Hij was oorspronkelijk van plan vrij snel weer naar Nederland terug te keren, wat bij mij, gecombineerd met de inhoud van zijn brieven (die voor een groot deel over gedreven handel gaan) en zijn ambities binnen de West-Indische Compagnie, het vermoeden versterkt dat hij voornamelijk in Suriname was om handel te drijven en niet om een plantage te beginnen. Of hij uiteindelijk naar de Republiek is teruggekeerd, kan ik niet met zekerheid zeggen, maar in tegenstelling tot Bastiaan Thijssen heb ik hem in latere bronnen niet meer kunnen terugvinden.

Over de overige briefschrijvers, Joris Darvall, Antonis Jeroensen Rijckquart en Mattijs Lantmeeter, valt niet bijzonder veel te zeggen. Darvall, mogelijk afkomstig uit Amsterdam⁸⁰ (in plaats van het zo ‘gebruikelijke’ Zeeland) woonde in ieder geval nog in 1675 in Suriname.⁸¹ Rijckquart was eind 1671 in Suriname aangekomen (waarschijnlijk met hetzelfde schip als Jean le Grand), en gaf later aan het Surinaamse klimaat slecht te kunnen verdragen⁸² – het is mogelijk dat hem dit uiteindelijk het leven heeft gekost. Over Lantmeeter ten slotte weten we dat hij zaken deed met Jan van Ruijven.⁸³ Gezien de aard van de kolonie is het goed mogelijk dat landmeter ook zijn beroep was: een landmeter was bij het bepalen van de grenzen van de verschillende plantages een vereiste. Hij zou bijvoorbeeld aan het genoemde ‘grensconflict’ tussen Van Ruijven en dominee Basseliers genoeg werk hebben gehad.

Fig. 2: (volgende pagina's) *De 'Nieuwe kaart van Suriname vertonende de stromen en land-streken van Suriname, Comowini, Cottewijne, gelegen in Zuid America op de kusten van Caribana 6. gr. benoorden de Linie Equinoct met nauwkeurige aanwijzing van alle de Steden, Sterkten en Plantagien mitsgaders de diepte der Stromen en Banken volgens de nieuwste waarnemingen', van Josua Ottens (Amsterdam 1713-1718), naar een oudere kaart van Willem Mogge uit 1671. Hoewel niet geheel accuraat voor de situatie in 1672, zijn veel van de namen van de plantages nog direct te relateren aan de bevolking van Suriname in die periode. UBM: Kaartenzl: 33.24.69, Universiteit van Amsterdam.*

⁷⁷ Petities van de inwoners van Suriname – antwoord van de Raad van Politie, 1680; RAZ 2035-431, Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 65-67.

⁷⁸ Jean le Grand aan Moijse Catteau, 7 januari 1672 (SL 30-227, 502-503).

⁷⁹ Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d).

⁸⁰ Dat leid ik in ieder af uit de inhoud van zijn brief aan de Amsterdamse gebroeders Dominicus, 7 september 1672 (SL 30-223, 169a-b).

⁸¹ ‘De lijste van weerbare mannen der duijtsche natie’, 4 juli 1675 (RAZ 2035-262).

⁸² Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672 (SL 30-223, 127a-d).

⁸³ Hij komt voor in een van diens rekeningen: Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672 (SL 30-223 105a-e).

3.2. Sociale stratificatie

Om te verklaren waarom de hier bestudeerde personen zo nauw met elkaar in contact stonden, wil ik hier kort ingaan op de sociale stratificatie binnen de Nederlandse bevolking van Suriname. Er zijn enkele manieren om de bevolking van zeventiende-eeuwse Republiek en, bij uitbreiding, haar kolonies, in te delen. Een indeling naar inkomsten of naar sociale positie is bijvoorbeeld een mogelijkheid.⁸⁴ De Amsterdamse makelaar Joris Craffurd verdeelde in 1696 de bevolking van Amsterdam in vier groepen:

1. regenten;
2. rijke en voornamen kooplieden;
3. winkeliers, ambachts- en handwerklieden;
4. het 'gemeen', dat wil zeggen, de rest van de bevolking.⁸⁵

Hoewel specifiek van toepassing op de Amsterdamse stadsbevolking, biedt deze indeling een vertrekpunt voor het beschouwen van de sociale stratificatie onder de hier bestudeerde personen.

Er zijn slechts weinig personen te vinden die we in de eerste categorie kunnen plaatsen. De Middelburgse broers Boudaen Courten hoorden hier, als regenten, zeker toe,⁸⁶ maar in Suriname is geen bewijs voor de aanwezigheid van regenten. De gouverneur bijvoorbeeld, de meest voor de hand liggende kandidaat, lijkt niet in deze categorie te passen. Hij werd immers *aangesteld* als gouverneur, en was dus een dienaar van de Staten van Zeeland. De meeste gouverneurs in deze periode waren bovendien beroepsmilitairen (waaronder Lichtenberg en Versterre) en passen als zodanig niet echt in de eerste categorie. Wel 'waren zij afhankelijk van de regenten (in Zeeland) voor hun positie, om Craffurds woorden te gebruiken. Toch zie ik dit niet als voldoende reden om de gouverneurs en andere

⁸⁴ De marxistische klassenindeling laat ik geheel buiten beschouwing (voor enig 'klassenbewustzijn' is in deze periode immers weinig bewijs). Een onderverdeling naar het ideaalbeeld van de middeleeuwse en vroegmoderne standenmaatschappij lijkt mij hier niet erg zinvol, gezien de geringe invloed van personen die in de categorieën 'adel' en 'geestelijkheid' opgenomen kunnen worden. Er is op dit punt echter wel discussie mogelijk. Zie o.a. Israel, *The Dutch Republic*, 328-332, 341-351; Ivo Schöffer, 'La stratification sociale de la République des Provinces Unies au XVIIe siècle' in: Roland Mousnier (red.), *Problèmes de stratification sociale* (Parijs 1968) 121-135, i.h.b. 131.

⁸⁵ 'In Amsterdam werden, om soo te rekenen, vierderlijk zoort van volk gevonden. De eerste dat zijn de heeren van de regeringe en die daaraan dependeerden en diegene die staan tot de regeringe gevordert te werden; de tweede dat zijn seer voornamen, aansienlijke en reykce cooplieden die ook in groot getal hier woenen; het derde dat zijn winkeliers ofte winckelhouders, daaronder meede moet gerekent worden veele meesters van ambagten en handwerkslieden; en het vierde dat is het gemeen. En daar wij het woordt van 't gemeen gebruiken, daar verstaan wij de geringste slag van volk bij, dog nog uijtgesondert alle waag- en koorndraagers, schuijttevoerders, turf- en bierdragers, die ook een groot aantal uijtmaacken en alle beneficianten [degenen die een benificie (stadsambt) bekleden] zijn, maar sommige die zijn juijst daarom niet van de discreetste [welwillendsten] en civielste [wellevendsten].' Brouwer, *'Al zeyt ghy uyt den ooge, ghy bent uyt myn herte niet'*, 42.

⁸⁶ Voor Johan Boudaen Courten, zie Gastra, *De geschiedenis van de VOC*, 157. Zie ook: Joop de Jong, *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van de regenten in de 17de en 18de eeuw* (Utrecht en Antwerpen 1987) 65-82.

functionarissen en de officieren in Suriname in de eerste categorie te plaatsen.⁸⁷ Zij horen ook zeker niet thuis in de categorie van rijke kooplieden en de andere twee categorieën lijken veel te laag in de rangorde te staan. Hieruit blijkt ook dat Craffurds indeling niet één op één van toepassing is op de Surinaamse situatie.

In de tweede categorie plaats ik de kooplieden en reders, die veelal nog steeds in Zeeland woonden. Het voornaamste onderscheid tussen de tweede en derde categorie is mijns inziens dat de personen binnen de tweede categorie financieel grote spelers moeten zijn, en liefst ook in grote mate zelfstandig.⁸⁸ Om diezelfde reden plaats ik de meeste planters in de derde categorie, omdat zij eerder op het niveau van een kleine zelfstandige functioneerden, of in dienst waren van de kooplieden uit de tweede categorie. Mijn interpretatie van Craffurds derde categorie is dus eigenlijk een uitgebreide ‘middenklasse’. Dit betekent dat de overgrote meerderheid van de hier bestudeerde personen in de derde categorie thuishoort. De verschillende kapiteins horen zeker in deze categorie thuis.⁸⁹

Net als de eerste lijkt de vierde categorie in Suriname niet oververtegenwoordigd. Wellicht dat individuen als Rijkquart of Darvall in deze categorie thuishoorden, maar de informatie die we over hen bezitten wijst eerder op het tegendeel. Wel is het waarschijnlijk dat de meerderheid van de soldaten van het garnizoen binnen deze categorie paste. Dat een ‘gemeen’ in Suriname verder zo goed als afwezig was, is echter goed verklaarbaar; slaven waren de aangewezen arbeidskrachten in de kolonie, en als zodanig zal er in Suriname geen behoefte zijn geweest aan Europese ‘arbeiders’.⁹⁰ Volgens Piet Emmer was deze situatie juist op tegenovergestelde wijze ontstaan: de eerste plantagearbeiders waren Europese contractarbeiders, maar dit bleek na 1650 nog maar weinig arbeidskrachten op te leveren, zodat slaven noodzakelijk waren.⁹¹ In 1672 waren er in ieder geval weinig lieden uit de onderlaag van de Europese bevolking in Suriname te vinden.

Al met al vormen de hier bestudeerde briefschrijvers een relatief homogene groep. Erg grote sociale verschillen tussen de verschillende personen, met name die in Suriname, kan ik niet echt ontdekken.⁹² Aan een grote onderklasse binnen de Nederlandse bevolkingsgroep was in ieder geval geen behoefte; er waren immers slaven. De regenten en rijke kooplieden uit de eerste en tweede categorie zullen vaak juist liever in het comfortabele en aanzienlijk veiligere Nederland zijn gebleven. Het is daarom waarschijnlijk dat de in aantal geringe en sociaal homogene Nederlanders in Suriname meer ‘naar elkaar toetrokken’ dan in de Republiek zelf (of, anders gezegd, met elkaar zaten

⁸⁷ Deze situatie veranderde overigens wel. Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck, de eerste niet-Zeeuwse gouverneur (in 1683) was afkomstig uit een belangrijke regentenfamilie. In 1672 was hier echter nog geen sprake van.

⁸⁸ D.J. Roorda, *Partij en factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen 1978) 39-40.

⁸⁹ G.M.W. Acda, *Voor en achter de mast. Het leven van de zeeman in de 17de en 18de eeuw* (Bussum 1976) 47.

⁹⁰ Klein, *The Atlantic slave trade*, 26-34; Van Lier bemerkt in *Samenleving in een grensgebied* (32) het ontbreken van een ‘middenklasse’; hij ziet voornamelijk ‘meesters en slaven’. Ondanks het verschil in terminologie meen ik dat wij op hetzelfde spoor zitten.

⁹¹ Emmer, *De Nederlandse slavenhandel*, 50-53

⁹² Vgl. ook de situatie in de beginperiode van Nieuw-Nederland: Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, i.h.b. 397.

opgescheept).⁹³ Dat zou ook deels verklaren waarom de kennissenkring van verschillende kolonisten zoveel lijkt te overlappen, zoals ik in de volgende paragraaf zal laten zien.

3.3. Een Zeeuws-Surinaams netwerk

Een van de interessantste aspecten van een kleine koloniale gemeenschap is de nauwe betrokkenheid tussen de verschillende actoren. In 1672 waren er hoogstwaarschijnlijk maar een paar honderd Nederlanders in Suriname, inclusief vrouwen en kinderen (zie ook hoofdstuk 4). De andere inwoners waren voornamelijk Engelsen en joden, die zich veelal binnen hun eigen sociale kring zullen hebben bewogen (in het geval van de joden woonden zij zelfs min of meer geconcentreerd op één plaats). Het sociale contact met de slaven en de inheemse bevolking mag in deze context al helemaal geen naam hebben.⁹⁴ Daar komt nog bij dat veel van de Nederlanders in Suriname afkomstig waren uit hetzelfde gebied: Zeeland en dan met name de steden Middelburg en Vlissingen. Uit de brieven blijkt dat er intensief contact bestond tussen de kolonisten en de achterblijvers. Vooral interessant is het om te zien dat deze contacten ook diagonaal gingen; kolonisten schreven aan meerdere achterblijvers in Zeeland, en deze stonden weer in contact met meerdere mensen in Suriname. De Nederlandse kolonisten stonden ook onderling weer in nauw contact met elkaar; velen zullen elkaar ook nog gekend hebben uit Middelburg of Vlissingen. Zo ontstaat er opeens een netwerk van contacten aan weerszijden van de Atlantische Oceaan.

Op zichzelf is het bestaan van een dergelijk netwerk wellicht niet zo bijzonder, maar het interessante is nu juist dat we hier directe bewijzen hebben voor een dergelijk netwerk, iets wat ik elders zelden heb aangetroffen,⁹⁵ en dat we ook de praktische implicaties hiervan voor de kolonisten onder de loep kunnen nemen. Zo komt de aard van de verschillende connecties tussen kolonisten en achterblijvers aan bod, en hiermee wordt het mogelijk weer andere connecties te ontrafelen. In figuur 3 zijn de connecties tussen de verschillende brievers, ontvangers en enkele andere personen weergegeven. De aard van deze connecties is hier niet weergegeven. In de weergave lijkt Jan van Ruijven als de ‘spin in het web’ te fungeren, mogelijk is dit een indicatie van zijn ‘centrale’ rol binnen de kolonie. Het kan echter ook zijn dat het beeld vertekent omdat van Van Ruijven zoveel meer brieven beschikbaar zijn dan van de andere brievers. Hij kan in de context van dit betoog in ieder geval mooi als beginpunt dienen.

Van Ruijven had een aantal vaste correspondenten in Zeeland. Met name drie van deze Zeeuwse contacten springen eruit: de gebroeders Boudaen Courten, Laurens Verpoorten en Jacob Pietersen.

⁹³ Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 13-15; Frijhoff en Spies, *1650: Bevochten eendracht*, 58.

⁹⁴ Daar zijn legio verklaringen voor; ik verwijs verder naar paragraaf 4.4.

⁹⁵ Vgl. o.a. Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, waarin de mogelijkheid van het bestaan van intensief trans-Atlantisch netwerk nauwelijks aan bod komt.

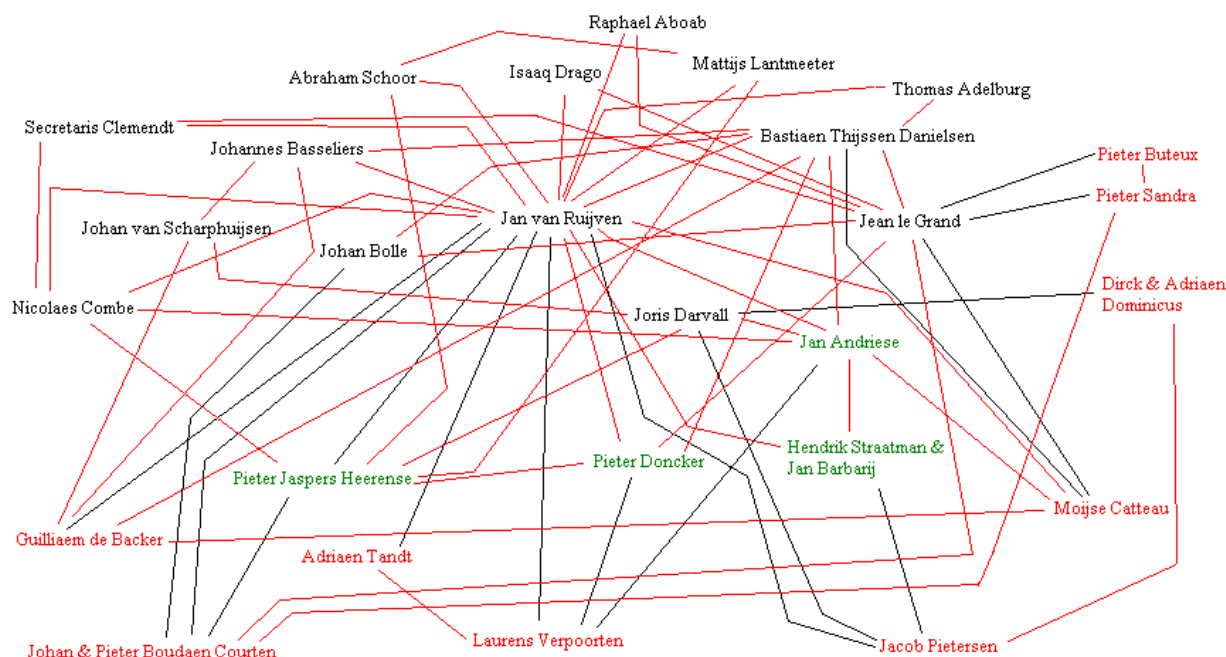

Fig. 3: Een grafische weergave van een gedeelte van de contacten binnen het trans-Atlantische netwerk. Deze weergave is verre van compleet, en zeker tussen de inwoners van Suriname onderling zal de verbondenheid nog veel groter zijn geweest. Zwarte letters = inwoner van Suriname; rode letters = inwoner van de Republiek; groene letters = schipper. Zwarte lijn = briefcontact; rode lijn = overig contact.

Niet geheel toevallig zijn dit allemaal kooplieden en reders (geen ongewone combinatie⁹⁶), met allen een belang in Suriname. De gebroeders Johan en Pieter Boudaen Courten waren Middelburgse regenten en Johan had zelfs zitting in de Zeeuwse kamer van de VOC.⁹⁷ Uit andere brieven blijkt dat de Johan en Pieter veel contact hadden met schipper Pieter Jaspers Heerense.⁹⁸ Deze Heerense wordt overigens in een officieel stuk ook aangeduid als hun ‘gevolmachtigde’.⁹⁹ Eén van zijn brieven heb ik voor dit onderzoek nader bestudeerd en ook daaruit kunnen we afleiden dat er een werkrelatie bestond tussen hem en de gebroeders; mogelijk waren de Boudaen Courtens de reders van zijn schip.

⁹⁶ Zie onder meer: Henk den Heijer, ‘Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika (1674-1730)’, in *Tijdschrift voor zeeschiedenis* 16-2 (1997) 141-159, aldaar 145-147; Willem Frijhoff en Maarten Prak (red.), *Geschiedenis van Amsterdam deel 2. Zelfbewuste stadstaat, 1650-1813* (Amsterdam 2005) 27-28.

⁹⁷ Dat was overigens absoluut gebruikelijk, getuige De Jong, *Een deftig bestaan*, 46; Israel, *The Dutch Republic*, 341. De door Den Heijer genoemde Middelburgse regent Hieronymus Boudaen Courten (1678-1727) is waarschijnlijk een latere telg uit deze familie. Zie ook Den Heijer, ‘Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika’, 146-147; W.S. Unger, *De geschiedenis van Middelburg in omtrek* (Middelburg 1954) 54. Er bestaat ook een portret van Johan (1635-1716), dat zich bevindt in het Rijksmuseum te Amsterdam.

⁹⁸ Brieven uit archiefdozen 30-223 en 30-227 in the *National Archives*, Kew, Groot-Brittannië. De overgrote meerderheid (op twee na) van de genoemde brieven bevindt zich in doos 30-223 (augustus-december 1672) en een gedeelte was waarschijnlijk al aan boord van Heerense’s schip (het *Witte Zeepaard*), wat betekent dat hij een deel van de aan hem gerichte correspondentie waarschijnlijk ook gelezen had. Het gaat in totaal om drie brieven van Heerense aan de Boudaen Courtens, en om zes brieven van de Boudaen Courtens aan Heerense, uit een totaal van 15 brieven.

⁹⁹ ‘Kopie van officieel stuk over Abraham Schoor die kapitein Pieter Heerensen (gevolmachtigde van de heren Boudaen Courten) schuldig is 26.380 pond suiker + daaronder wordt geschreven over nog een ander aantal ponden – 3 augustus 1672, Paramaribo ondertekend (?) door P. Versterre ter ord. van de heer luit. gouv.[Alexander] Batij’ (SL 30-223, 135).

Interessant daarbij is voornamelijk dat hij de plantage van de broers in Suriname bezoekt en bij problemen ‘monsuer van Ruefven tot hulpe nemen’ zal.¹⁰⁰ Dit versterkt bovendien mijn vermoeden dat Van Ruijven niet alleen een bekende was van de Boudaen Courtens, maar ook voor hun werkzaam was.

De Middelburgse koopman Laurens Verpoorten was vermoedelijk de reder van de schepen de *Aerdenburgh* van schipper Jan Adriese en de *Susanna* van kapitein Pieter Doncker.¹⁰¹ We weten uit latere bronnen dat hij niet alleen in de Surinaamse regio actief was; hij rustte gedurende de Derde Engelse Oorlog bijvoorbeeld een aantal kaperschepen uit.¹⁰² Verpoorten was zoals gezegd ook een bekende van Jan van Ruijven. Zij hadden zelfs gemeenschappelijke kennissen, zoals Adriaen Tandt (die overigens ook, als schipper, op Suriname voer).¹⁰³ Verpoorten was zonder twijfel een van de belangrijkste reders op Suriname.

Jacob Pietersen, ten slotte, had voor 1672 nog nooit met Jan van Ruijven gecorrespondeerd.¹⁰⁴ Hij was een van de reders van het schip de *Zeekoe*, wiens schippers Hendrik Straatman en Jan Barbarij hem in januari verhaalden over hun aankomst in Suriname en hun spoedige vertrek richting de Amazone.¹⁰⁵ Jan van Ruijven, die wel kennis had gemaakt met kapiteins Straatman en Barbarij, informeerde Pietersen over hun tragische lotgevallen.¹⁰⁶ Daarnaast correspondeerde Pietersen ook met Joris Darvall, in wiens brief contact wordt gesuggereerd tussen de Amsterdamse koopman Adriaen Dominicus en Pietersen. Dit is op zichzelf al zeer interessant gezien omdat de Amsterdamse inmenging in Suriname op dat moment nog zeer klein was.¹⁰⁷

Met Darvall wordt duidelijk hoe uitgebreid de overzeese contacten nu eigenlijk waren. Hij stond ook in contact met Johan van Scharphuijsen (de buurman en zwager van dominee Basseliers), die op zijn buurt weer correspondeerde met de Vlissingse vendumeester Guilliaem de Backer, die zelf ook weer regelmatig briefcontact onderhield met Jan van Ruijven. De Backer was bovendien ook een zwager van dominee Basseliers,¹⁰⁸ en zijn zoon, Jean de Backer, woonde al weer enige jaren in Suriname.¹⁰⁹ Voor Boudaen Courten en Verpoorten speelden dergelijke contacten ook een rol. Zij

¹⁰⁰ Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (SL 30-223, 21a-b).

¹⁰¹ Jan Adriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b); Pieter Doncker aan Laurens Verpoorten, 19 september 1672 (SL 30-223, 130a-b).

¹⁰² Bruijn, ‘Kaapvaart in de tweede en derde Engelse oorlog’, 415-417.

¹⁰³ Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 14 september 1672 (SL 30-223, 9a-b).

¹⁰⁴ ‘voor desen nooit aen ue Geschreeven’: Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 31 augustus / 14 september 1672 (SL 30-223, 76a-b).

¹⁰⁵ Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672 (SL 30-227, 589-590): ‘aen scheipper Jacobpietersen ende gemeene reeders In compangie’.

¹⁰⁶ Straatman werd doodgeschoten door Franse kapers in de buurt van de Amazone, Barbarij werd door hen gevangen genomen; Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 14 september 1672 (SL 30-223, 76a-b).

¹⁰⁷ Zie: Joris Darvall aan Jacob Pietersen, 12 januari 1672 (SL 30-227, 474-475). Met name: ‘men seght alhier dat de Ed. Mog. Staten van Zeeland in accoort staen met de Ed. H'en Regeerders van Amsterdam over den vrijen handel in dese colonie waer over veele alhier seer verblijdt zijn’

¹⁰⁸ Jan van Ruijven aan Guilliaem de Backer, 31 december 1671 (SL 30-227, 416-418).

¹⁰⁹ Jean de Backer aan Guilliaem de Backer, 1671(?) (SL 30-227, 393-394). Jean woonde in ieder geval in juli 1675 nog steeds in Suriname, zie: ‘De lijst van weerbre. mannen der duijtsche natie’, 4 juli 1675 (RAZ 2035-262).

correspondeerden bijvoorbeeld met de in 1671 overleden secretaris Johan Bolle, een bestuursambtenaar in Suriname. Bolle wordt in veel brieven genoemd,¹¹⁰ onder andere door Nicolaes Combe, Antonis Jeroensen Rijckquart, Bastiaen Thijssen Danielsen en Jean le Grand.

Jean le Grand was waarschijnlijk in Suriname aangekomen als vertegenwoordiger van zijn oom Pieter Buteux en zijn neven Pieter Sandra en Jean Sandra, allen woonachtig in Middelburg.¹¹¹ Zoals al eerder besproken, had Le Grand in Suriname ook contact met Bastiaen Thijssen Danielsen, de lokale vertegenwoordiger van de WIC. Zij hadden ook een gezamenlijke kennis in Vlissingen, Moijse Catteau (overigens ook weer een bekende van Guillaem de Backer).¹¹² Beide brieven onthullen weinig over de aard van de connecties met Catteau, maar het is mogelijk dat de gezamenlijke kennis een rol heeft gespeeld in de overweging van Danielsen om Le Grand zijn functie te beloven na zijn terugkeer naar Nederland. Deze zaak geeft overigens een aardige blik op het belang dat gehecht werd aan de juiste connecties: Le Grand vroeg uitdrukkelijk aan Pieter Sandra of deze een goed woordje voor hem kan doen bij 'd'heer vandenpoelen ende andere vrunden'.¹¹³ Hij vraagt hetzelfde aan zijn oom Buteux, en of deze aan Sandra hetzelfde nogmaals wil vragen.¹¹⁴

De overige contacten die ik hier niet apart heb behandeld, liggen allemaal in de lijn der verwachting: familie, zakenrelaties en vrienden. Zij lijken niet door anderen binnen de kolonie te worden gedeeld. Het feit dat er veel gecommuniceerd wordt met en door bestuurders als gouverneur Versterre en commies Combe is eveneens te verwachten. Echter, ik meen over de bovenstaande connecties toch het een en ander te kunnen zeggen aan de hand van deze kleine steekproef.

Allereerst valt op dat de meerderheid van deze contacten afkomstig is uit Middelburg en Vlissingen. Natuurlijk waren Middelburg en Vlissingen in deze periode de grootste steden van Zeeland, maar mogelijk wijst het er op dat meer migranten afkomstig waren uit deze plaatsen dan uit de andere Zeeuwse steden (zoals Veere, Zierikzee en Goes). Interessanter nog is dat een klein aantal Middelburgse kooplieden grote invloed lijkt te hebben op de scheepvaart op Suriname en mogelijk zelfs (zoals in het geval van de Boudaen Courtens) in het bezit was van een of meerdere plantages. Een dergelijke concentratie van belangen in een kolonie in de handen van een klein aantal lieden of

¹¹⁰ Na zijn dood in november 1671 werd hij opgevolgd door een zekere Clemendt, die in augustus 1672 zelf kwam te overlijden.

¹¹¹ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e); Jean le Grand aan Jean Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 142a-b); Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d).

¹¹² Jean le Grand aan Moijse Catteau, 7 januari 1672 (SL 30-227, 502-503); Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Cattjeau, 5/13 september 1672 (SL 30-223, 113a-b). Het is mogelijk (maar onwaarschijnlijk) dat Moijse of Moijses ('Mozes'), gezien zijn voornaam van joodse origine was. Het was in de zeventiende eeuw echter niet ongebruikelijk voor christenen in Holland en Zeeland om hun kinderen Bijbelse (Hebreeuwse) namen te geven, dus dit is geenszins zeker. Den Heijer noemt een zekere Noë Catteau, tot 1717 kapitein van het smokkelschip *Herstel van Afrika* uit Middelburg. Mogelijk was hij een lid van dezelfde familie. Den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika', 159.

¹¹³ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e). Deze 'Vandenpoelen' was mogelijk een van de bewindhebbers in de Zeeuwse kamer van de WIC. Zie: Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie*, 18-20.

¹¹⁴ Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d). Waarschijnlijk spelen de gebruikelijke redenen voor het herhalen van informatie in verschillende brieven hierbij ook een rol.

families is niet geheel ongebruikelijk; Suriname zelf zou in 1682-'83 ook voor een derde worden verkocht aan de Amsterdamse familie Van Aerssen van Sommelsdijck.¹¹⁵

Het is daarnaast boeiend om te zien hoe zeer Jan van Ruijven hier toch weer als de 'spin in het web' naar boven komt. Hij heeft zowel contact met Verpoorten, Pietersen als de Boudaen Courtens; in het geval van de laatsten lijkt hij zelfs hun vertegenwoordiger in Suriname te zijn. In hoeverre dit beeld vertekent door de grote hoeveelheid brieven die hij schreef, is natuurlijk de vraag. Het feit dat hij zoveel meer brieven schreef dan veel andere kolonisten, kan in zichzelf al een aanwijzing zijn. Meer onderzoek op dit punt is vereist. De nauwe banden tussen Suriname en Zeeland in deze vroege periode van kolonisatie zijn zeker een onderwerp dat meer aandacht verdient en waarvoor deze brieven een uitstekende bron vormen.

¹¹⁵ De grote invloed van de Engelse familie Willoughby in Suriname en het Caribische gebied is ook een goed voorbeeld (zie ook paragraaf 4.1). Zie voor de verkoop van Suriname: Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 31-40; Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 21-25.

4. De Surinaamse ervaring

De geschiedenis van Suriname onder Zeeuws bewind is nog relatief onbekend terrein. De meeste studies over de vroege geschiedenis van Suriname laten dit tijdperk grotendeels aan zich voorbijgaan.¹¹⁶ Toch valt ook over deze periode nog veel interessants te zeggen. De inhoud van de *Sailing Letters* kunnen ons daar in grote mate bij helpen. Dit hoofdstuk kent daarom twee doelen, die in grote mate met elkaar samenhangen: het interpreteren van de inhoud van de brieven én het bestuderen van een fragment van deze vroegste geschiedenis van Suriname, mede aan de hand van deze brieven. Ik zal allereerst de voorgeschiedenis en de bestuurlijke en natuurlijke inrichting van de kolonie onder de loep nemen. Vervolgens komen de economische activiteiten – de grondvesten van de kolonie – en de omgang met niet-Nederlanders in de kolonie aan bod. Ten slotte bespreek ik nog kort de interactie met de Republiek, waar de brieven zelf ook een onderdeel van vormen.

4.1. Zeeuws Suriname, 1667-1683

Op 25 februari 1667 voer een Zeeuws eskader, onder bevel van commandeur Abraham Crijnssen, de Surinamerivier op met als doel het Engelse fort Willoughby aan te vallen. Al na enkele dagen van beschietingen gaven de Engelsen zich over en op 6 maart tekenden Crijnssen en de Engelse bevelhebber William Byam een verdrag.¹¹⁷ Hoewel Suriname later dat jaar tijdelijk werd heroverd door Engelsen onder de neef van voormalig gouverneur Willoughby,¹¹⁸ zou de kolonie van 1668 tot begin 1683 in Zeeuwse handen blijven.

Zeeuwse handen, en geen Hollandse, want zowel Holland als de Republiek hadden niets in de melk te brokkelen. Crijnssens eskader was in 1666 richting West-Indië gestuurd met als doel de Engelsen daar te belagen (de Republiek was immers in oorlog met Engeland). Zeeland had de andere gewesten, en met name Holland, gevraagd een bijdrage te leveren aan deze vloot. Zij hadden echter geweigerd, dus het stond Zeeland nu vrij, zo redeneerde de Zeeuwse raadpensionaris Pieter de Huybert, om alle winsten van deze expeditie zelf te houden.¹¹⁹ Dat gold voor de Engelse handelsschepen die Crijnssen had veroverd voor de kust van Virginia, maar ook voor Suriname. De belangrijkste implicatie daarvan was, dat de West-Indische Compagnie, die alle koloniën in de West exploiteerde, geen zeggenschap had over Suriname.¹²⁰ Deze situatie zou voortduren tot 1682, toen Zeeland door financiële problemen gedwongen werd Suriname te verkopen aan de daarvoor

¹¹⁶ Buddingh' trekt slechts 11 pagina's uit voor de gehele periode vanaf het allereerste contact tussen Suriname en Europa tot aan de overdracht aan de Sociëteit van Suriname in 1683. Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 9-20.

¹¹⁷ Een extract is te vinden in het Zeeuws Archief; 6 maart 1667 (RAZ 2035-002).

¹¹⁸ Henry Willoughby, zoon van William Willoughby, de erfgenaam van Francis Willoughby. Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 15-16; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 426.

¹¹⁹ Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 20-22; Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 137.

¹²⁰ De WIC zal het echter wel hebben geprobeerd. Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 137-140.

opgerichte ‘Sociëteit van Suriname’, waar de WIC, de stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck ieder een derde belang in hadden.

De gevolgen van de Zeeuwse beheersing van Suriname waren onder andere dat de inwoners van en handelaars met Suriname zich tot begin 1683 niet hoefden te houden aan de WIC-regelgeving (al viel de slavenhandel *officieel* wel onder het monopolie van de WIC),¹²¹ en zo ook allerlei restricties op hun communicatie en dergelijke konden ontlopen. De inwoners van Suriname (de Engelsen, joden, slaven en inheemse indianen niet meegerekend) kwamen voor het overgrote deel dan ook uit Zeeland. Dit moet de nodige impact hebben gehad op het Zeeuwse zelfbewustzijn, zoals blijkt uit een nog in 1875 gereciteerd rijmpje:

Gij waerde vrint begeert mijn dogter tot u zoete lief,
Ik zal haer wel seecker geven tot u gerief;
Maer toon mij eerst dat gij besit als man goeden moet,
En dat ghij voer af de rijs naer Surinaeme doet,
Zooals van outs ieder opregt Zeeuws joncman past
Dien eene Zeeuwsche maeght door haer schoonheijt heeft verrast.¹²²

In de Zeeuwse periode zullen er echter nooit meer dan een paar honderd Zeeuwen in Suriname hebben gewoond.¹²³ De meerderheid van deze Zeeuwen kwam naar Suriname als planter of als soldaat, zoals we al in hoofdstuk 3 zagen. De meesten waren ook niet van plan om permanent in Suriname te blijven; het doel was om daar te werken, geld te verdienen en dan weer terug te keren.¹²⁴ Het voornemen om na een tijd in Suriname weer terug te keren naar Zeeland blijkt bijvoorbeeld uit de volgende passage uit een brief van Jean le Grand:

[...]Monsr thijssen die d'affaires van de westinsche Comp^a doet, Is van meenige naer huijs te gaen, ende mijn d'affaires vande Comp^a overgeven, datt Ue per cap^t Jan andriesen sal laeten weeten. Ue en Cousin P. sandra soude wel een goet woort voor mijn kunnen doen Indient Ue geliefden, soude dan hier noch een a twee jaeren Indese landen te blijven, om de vrienden te dienen.¹²⁵

¹²¹ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 92. Nederlandse slavenhandelaars die niet onder WIC-vlag voeren maakten zich schuldig aan smokkel en konden, als zij betrapt werden, inbeslagname tegemoet zien. Toch weerhield dat velen er niet van om, zeker op Suriname, illegaal te handelen. Idem, *Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika*, 149-150.

¹²² Aangehaald door (Drents) Tweede Kamerlid Lucas Oldenhuis Gratama bij de behandeling van de Surinaamse begroting, 20 december 1875; Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlands West-Indië*, 667.

¹²³ Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 18; Hoogbergen, *'De bosnegers zijn gekomen!'*, 9. Zie ook paragraaf 4.4 en 4.5.

¹²⁴ Van Lier, *Samenleving in een grensgebied*, 37-39.

¹²⁵ Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d).

Niet zelden liet men dan ook de familie achter in Zeeland, wat overtuigend bewijs is dat men de intentie had weer terug te keren. Dit zal onder de Zeeuwen in Suriname overigens wel gezorgd hebben voor een mannenoverschot.¹²⁶

De Staten van Zeeland zagen Suriname voornamelijk als wingewest. De positie van de kolonie was echter nog precair in deze periode en veel van de gouverneurs waren dan ook militair. Tussen 1667 en 1677 waren het zelfs alleen maar militairen: eerst Crijnssen zelf, toen Philip Julius Lichtenberg, en na diens vertrek garnizoenscommandant Pieter Versterre (die in de hier bestudeerde periode gouverneur was) en Abel Thisso. Mede door de grote afstand tussen Suriname en Zeeland waren de meeste gouverneurs echter niet officieel door de Staten van Zeeland aangesteld, maar door de plaatselijke raad. Velen waren slechts ‘waarnemend’ gouverneur (waaronder bijvoorbeeld ook Versterre en zijn opvolger Thisso). Pas met de komst – namens de Sociëteit – van Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck in 1683 stabiliseerde die situatie zich enigszins.¹²⁷

Fig. 4: Gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck (1637-1688)

¹²⁶ Er waren natuurlijk uitzonderingen: planter Jan van Ruijven had wel zijn familie meegenomen naar Suriname. Veel anderen, zoals Rijckquart, juist niet. Zie o.a. Antonis Jeroensen Rijckquart aan zijn vrouw Franssinie Scheleraerts, 31 december 1671 (SL 30-227, 401-403).

¹²⁷ Bijna de helft van de ‘gouverneurs’ voor Van Aerssen van Sommelsdijck was slechts *ad interim*. De voornaamste in Zeeland aangestelde gouverneur na Lichtenberg was Johannes Heinsius. Zie o.a. Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 28; ‘Stabilisering’ is overigens een relatief begrip; hoewel hij de situatie in de kolonie aanzienlijk verbeterde, werd Van Aerssen van Sommelsdijck vijf jaar later door muitende soldaten vermoord. Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 26-32.

Naast de gouverneur en het garnizoen bestond het bestuurlijke apparaat uit een zogenaamde commies, die verantwoordelijk was voor de administratieve taken. Deze functie werd tijdens Crijnssens gouverneurschap al waargenomen door Nicolaes Combe. Deze bleef commies tot april 1681, en was dus een aanzienlijk stabielere factor dan de opeenvolgende gouverneurs. Onder Lichtenberg waren bovendien een ‘Raad van Justitie’ en een ‘Raad van Politie’ ingesteld, die samen met de gouverneur verantwoordelijk waren voor respectievelijk de rechtspraak en het bestuur van de kolonie.¹²⁸

4.2. De geografische omstandigheden

Suriname was een van de vele Europese nederzettingen in dit gedeelte van Zuid-Amerika. De Spanjaarden, die al sinds Hernán Cortés’ verovering van Mexico in 1519-1521 kolonies op het Amerikaanse vasteland bezaten, hadden de Wilde Kust grotendeels links laten liggen. Dat betekende overigens niet dat zij het gebied niet als hun eigen bezit zagen, dat zij lange tijd verdedigden tegen kolonisatiepogingen door andere Europeanen.¹²⁹ Uiteindelijk ontkwamen ook de Amerika’s niet aan de veranderende Europese politieke realiteit en nam het aantal kolonies, ook in Guyana, steeds verder toe. Vaak veroverden deze ‘nieuwkomers’ (voornamelijk Nederlanders, Engelsen en Fransen) ook elkaars koloniën (zoals in geval van Suriname), zodat de politieke kaart van Guyana en het Caribische gebied regelmatig veranderde.

In de nabijheid van Suriname bevond zich allereerst een aantal Nederlandse vestigingen, op het vasteland met name Essequibo, Berbice en Demerara aan de gelijknamige rivieren (nu in voormalig Brits Guyana) en, nog verder naar het westen, het eiland Tobago (ook bekend onder de naam ‘Nieuw Walcheren’), dat enige tijd eveneens een belangrijke Zeeuwse vestigingsplaats was.¹³⁰ Richting de andere windstreken bevonden zich echter minder vriendelijk gestemde nederzettingen. In het oosten bevond zich Cayenne, dat de Fransen enige jaren daarvoor (in 1664) op de Nederlanders hadden veroverd. Iets ten westen van Cayenne lag de Franse nederzetting Sinnamary, die de Nederlanders in 1665 tevergeefs hadden proberen in te nemen.¹³¹ In het zuidoosten lag Brazilië, door de Portugezen enige decennia eerder heroverd op de Nederlanders. De belangrijkste dreiging voor de kersverse Zeeuwse kolonie Suriname zat hem, zeker in 1672, echter in het noorden: de Engelse koloniën in het Caribische gebied. Met name Barbados en Jamaica waren bedreigend voor Suriname, niet in de laatste

¹²⁸ Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 28. Zie ook de brief van Lichtenberg aan de Staten van Zeeland van 18 maart 1669 (RAZ 2035-124). In bijv. Nieuw-Nederland bestond een vergelijkbare institutie: Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, 105-118.

¹²⁹ Daarbij was hun rechtvaardiging het verdrag van Tordesillas (1494), waarin Spanje en Portugal, met toestemming van de paus, de wereldkaart in tweeën hadden verdeeld. Zie: Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 13; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 81-83.

¹³⁰ Het werd gedurende enige jaren beheerst door de Vlissingense familie Lampsins. Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie*, 29-30; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 440-446.

¹³¹ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 92; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 425, 430.

plaats omdat de gouverneur van Barbados, William Willoughby, de broer en erfgenaam was van de laatste Engelse gouverneur van Suriname.¹³²

Guyana en het Caribische gebied zijn groot, en het landschap is grotendeels ontoegankelijk, dus contact met deze gebieden (vriendelijk of onvriendelijk) vond via zee plaats en zeker niet met regelmaat. De specifieke omstandigheden binnen Suriname zelf zijn daarom voor dit onderzoek belangrijker.

De kolonie, die voornamelijk bestond uit verspreid liggende plantages, was gelegen langs de oevers van een aantal rivieren, met name de Suriname en de Commewijne, in mindere mate ook de Cottica en aantal van de krekken en kleinere stromen die in die in deze rivieren uitkwamen.¹³³ Zoals we op de kaart van Josua Ottens (Figuur 2) kunnen zien, was de Surinamerivier tot ver landinwaarts zeer breed en ook bevaarbaar. Zeeschepen legden aan op de rede van Torarica, dat veel verder stroomopwaarts lag dan Paramaribo.¹³⁴ Verder landinwaarts werd het land waarschijnlijk al gauw vrijwel ondoordringbare jungle, waar de lokale indianenstammen woonden (en waar ontsnapte negerslaven zich verborgen), zodat de rivieren de voornaamste verkeeraders geweest zullen zijn.¹³⁵

De nederzettingen waren allesbehalve indrukwekkend. Torarica was onder het Engelse bestuur de hoofdplaats van Suriname geweest, en was in 1672 nog steeds de grootste nederzetting. Nabij bevond zich ook de belangrijkste joodse nederzetting, later genaamd 'Jodensavanne', waar ook een synagoge stond. Van een aantal van de hier bestudeerde scribenten, waaronder bijvoorbeeld Jan van Ruijven en Joris Darvall, weten we dat ze in of bij Torarica woonden. Torarica (ook wel aangeduid als 'Zandpunt') zou in later jaren snel aan belang inboeten, en nog geen honderd jaar later was de plaats verlaten.¹³⁶ Paramaribo was op de lange termijn een beter lot beschoren. In 1672 was 'Nieuw Middelburg', zoals Crijnssen het gedoopt had,¹³⁷ echter nog verre van indrukwekkend. Gouverneur Heinsius gaf eind 1678 een gedetailleerde beschrijving van de plaats:

[...] bijzonderlijk kan hier aen Paramaribo een schone stat gebout worden, vrij beter als Middelburgh, maer jegenwoordigh ist een open vleck met eenige verstroijde huissen, hebbe voor mijn logement niet konnen becomen als een sael in maniere van een boereschuer van ons landt, soodat ick mijnselven met een sware familie niet weinigh verlegen vinde, verscheijde fatsoenelijcke luijden die mede gekomen sijn weten oock geen logement te becomen, oock sijn de

¹³² William Willoughby, Baron Willoughby of Parham (1616-1673), opvolger van Francis Willoughby (1614-1666). De Willoughby's hadden uitgebreide belangen in het Caribische gebied. Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 15-16; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 421, 426; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 22, 27.

¹³³ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 211, 670-671.

¹³⁴ Volgens een zeventiende-eeuwse bezoeker was er in Torarica 'een heel fraye Baye ofte Haven, groot en wijt genoech voor hondert Scheepen'. Ibidem, 678.

¹³⁵ Zie o.a. Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 113. Dit wordt feitelijk ook goed duidelijk uit de kaart van Ottens, waarop alle bewoning langs de rivieren is te vinden.

¹³⁶ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 678; Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 117-118.

¹³⁷ Een naam die overigens niet aansloeg, getuige het consequente gebruik van varianten op 'Paramaribo' door de kolonisten.

plaatsen daer de luijden in woonen meer gelijk na pallissaden met stroo ofte bladeren van boomen gedect als huijsen, sijnde te verwonderen datter geen andere sorge gedragen is tot accommodatie ende verseeckeringe van de luijden. Dat seer wel te doen is: een borstweringe met pallisaden in maniere van een halve maen getrocken, soude dese plaets volcomen verseecken tegens alle aenval van de indianen, daer nu de luijden van deselve met haer goet int Fort sijn komen vlughen, onder andere den commijs Combe en d' hr. Thijsso selve, soo ick wel berigt ben.¹³⁸

Vijf jaar later was het nog niet veel beter gesteld met Paramaribo. Gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck vond 'het Vlek Paramaribo te bestaan in zeven- of acht en twintig Huizen, meest Herbergen en Smokkelaarskroegen'.¹³⁹ We mogen aannemen dat de situatie in 1672 niet veel anders geweest zal zijn. Een klein plaatsje dus, zelfs zonder omwalling. De enige bescherming in de buurt was het fort, dat onder het Engelse bestuur nog de naam 'Willoughby Fort' droeg, maar snel was hernoemd tot 'Fort Zeelandia' (de naam die het tot op de dag van vandaag draagt).¹⁴⁰ Het fort was van steen en was waarschijnlijk in verhouding tot de verdere bebouwing in Suriname een indrukwekkend gebouw. Het werd in deze periode bemand door een permanent garnizoen van professionele soldaten. Halverwege 1672 werd dit garnizoen nog versterkt met zestig musketiers, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien.

Fig. 5: Paramaribo ('Nieuw Middelburg') en Fort Zeelandia. Detail van de kaart van Josua Ottens.

De kolonisten hadden het echter niet alleen te stellen met slechte woonomstandigheden, weinig wegen en vijandige jungle, maar werden daarnaast ook geconfronteerd met het tropische klimaat, iets waar de

¹³⁸ Heinsius aan de Staten van Zeeland, 28 december 1678; RAZ 2035-310/311/312. De genoemde personen zijn commies Nicolaes Combe en de commandant van het garnizoen (en waarnemend gouverneur) Abel Thisso.

¹³⁹ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 550.

¹⁴⁰ Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 12.

gemiddelde Zeeuw of Engelsman niet erg aan gewend was. Aldus Antonis Jeroensen Rijckquart: ‘het is sulcks ongesondes landt alser in de werelt niet en is’.¹⁴¹ De hitte en tropische ziektes hebben zeker hun tol geëist. Rijckquart, zelf op dat moment nog geen negen maanden in Suriname, werd waarschijnlijk belaagd door muggen:

[...] Jck laet ul weeten als dat ijck tegen woordigh ghequest ben met qua beenen, Jck hebbe in elck been wel acht of neghen gaten ghehaedt ende en ben nogh niet gheneese, ende onder tusschen stercke koortse met groote paine ende naerder hant met groote hitte [...]¹⁴²

Het aantal genoemde sterfgevallen is dan ook behoorlijk. Of Rijckquart zelf aan zijn kwetsuren is bezweken is onbekend, maar anderen hebben het zeker tegen het klimaat afgelegd.¹⁴³ Typerend is ook het bericht van schipper Jan Andriese:

doch soude hier welmoedt hebbe d'e vijandte weer staen, datter wat meer volck was, alsooder veel sterven ende sieck zijn, ende het en staater niet aen tebeeteren naer menselicke presontij [...]¹⁴⁴

Door ziekte onder zijn bemanning was hij bovendien niet in staat om te vertrekken uit Suriname. In de maand achterstand die hij in september al had opgelopen, waren inmiddels zijn bootsman en geschutsofficier overleden.¹⁴⁵

Daarnaast was het vochtige en warme klimaat een ramp voor de kleding en het schoeisel van de kolonisten, die deze bij gebrek aan de juiste grondstoffen (zoals koeienhuiden) niet of nauwelijks zelf konden vervangen. Dat blijkt uit de zeer vaak voorkomende verzoeken om schoenen of kleding toe te sturen. Van Ruijvens verzoek spant wat dat betreft de kroon:

versoeke mij ook met alle sceepen Tesenden 20, 30 p^r mans schoenen, van soodanigen Groote en fatsoen als de 5 p^r schoenen die voor mij int half oxh^t anden dominij gesonden waaren, als meede 10, 12 p^r roode muijlen, 12 á 15 p^r vrouwe schoenen en 10 á 12 p^r d^o muijlen vande mooiste fatsoen, ook 12 p^r jongen en 20 p^r mijsies schoenen groot voor kinderen van 8, 9, 10, 11, 12 ijaaren allegaar met Leeren polesijn soo wel de mijsies als de Jongens mooi hoog en smalleties op de moode [...]¹⁴⁶

¹⁴¹ Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672 (SL 30-223, 127a-d).

¹⁴² Ibidem. Rijckquart was op 31 december 1671 in Suriname gearriveerd, zie: Antonis Jeroensen Rijckquart aan Franssinie Scheleraerts, 31 december 1671 (SL 30-227, 401-403).

¹⁴³ Zie bijv. Acda, *Voor en achter de mast*, 23.

¹⁴⁴ Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b).

¹⁴⁵ Ibidem. Nog een voorbeeld is Nicolaes Combe, die op 13 september 1672 schreef: ‘sedert thien dagen geleeden ick heb een quotidiane coortse, die mij machtich incommodeert en mij maackt soo swaeck’: Nicolaes Combe aan een vriend, 13 augustus 1672 (SL 30-223, 182a-b).

¹⁴⁶ Jan van Ruijven aan Guillaem de Backer, 31 december 1671 (SL 30-227, 416-418).

Dat zijn bij elkaar dus meer dan 100(!) paar schoenen. De verzoeken komen soms vrij wanhopig over; zo stelde Antonis Rijckquart in de brief aan zijn ouders: ‘ijck ben verwondert dat ghij lieden mijn geen schoenen en stuert’.¹⁴⁷ Als het klimaat verantwoordelijk was voor de slijtage, dan was het onvermogen van de kolonisten om het versleten schoeisel te vervangen te wijten aan het gebrek aan vee, waarvoor waarschijnlijk niet voldoende grasland te vinden was. Op het slachten van een koe werd op een bepaald moment zelfs de doodstraf gesteld,¹⁴⁸ en in de bronnen komen we ook regelmatig verzoeken om bepaalde voedselproducten tegen (bijvoorbeeld boter). We zullen het belang van bevoorrading uit Europa in paragraaf 4.5 nader bekijken.

4.3. Suiker, suiker en nog meer suiker

Zoals gezegd bestond het grootste deel van de Surinaamse kolonie uit plantages. Deze waren de primaire economische bestaansredenen voor de kolonie.¹⁴⁹ De economische activiteit in Suriname was voornamelijk geconcentreerd rond de productie van suiker uit suikerriet.¹⁵⁰ Het lijkt erop dat de meerderheid van de hier bestudeerde personen betrokken was bij deze suikerproductie of het vervoer ervan naar Europa.

De scribenten geven ons niet veel inzicht in de ruimtelijke opzet van de plantages. Daarom wend ik mij tot de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*:

Het karakteristieke van de Surinaamsche plantage is namelijk, dat ze een polder is. De geheele kuststrook, waar de meeste plantages thans liggen, is zoo laag, dat ze gedeeltelijk reeds bij gewonen vloed, voor een ander deel in den regentijd bij springtij onder water zou staan; of indien de grond al niet onder water staat, zou toch behoorlijke cultuur door den hoogen waterstand onmogelijk zijn. In den aanvang werden de plantages uitgegeven in grootten van 500 en 1000 akker, voor hout en voor suiker ook meer, tot 4000 akkers toe.

(...)

Op een der voorste stukken zijn gewoonlijk de gebouwen aangebracht, nl. de directeurswoning, opzichterswoningen, bereidings-etablisement voor cacao, koffie enz., arbeiderswoningen en hospitaal. Een der gebouwen, waarin op de koffieplantages de koffie van de schil werd ontdaan, droeg den naam van *morsloods*. De meeste plantages beschikken over veel onbeplant terrein, daar

¹⁴⁷ Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672 (SL 30-223, 127a-d).

¹⁴⁸ Een zekere korporaal Jan Reunier, bijvoorbeeld, had een koe laten slachten van de plantage van gouverneur Heinsius; tegen hem werd de doodstraf middels ophanging geëist (dit werd uiteindelijk omgezet in geseling en verbanning). Zie: Proces Jan Reunier, 16 januari 1680 (RAZ 2035-384). Ook in eerder tijden wordt al duidelijk een probleem gemaakt van het moeten slachten van vee, bijv.: Nicolaes Combe aan de Staten van Zeeland, 2 januari 1673 (RAZ 2035-237).

¹⁴⁹ Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas*, 312-313.

¹⁵⁰ Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 60; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas*, 315-318.

de concessie's veel groter zijn dan het terrein in cultuur; als regel werd een stuk na 30 of 40 jaar verlaten om een nieuw terrein in cultuur te nemen.¹⁵¹

Fig. 6: Dirk Valkenburg, 'Plantage in Suriname' (1707). Rijksmuseum, Amsterdam.

We mogen aannemen dat veel van deze observaties al geldig waren in 1672. Het is in ieder geval waarschijnlijk dat arbeiders en slaven zowel als eigenaars of opzichters woonachtig waren op de

¹⁵¹ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 568-569.

plantage; de meeste mensen woonden in ieder geval niet in een van de weinige nederzettingen die Suriname rijk was (zie de paragraaf 4.2). Zo horen we bijvoorbeeld van kapitein Heerense in een brief aan zijn werkgevers (en plantagehouders), de gebroeders Boudaen Courten, dat hun plantage werd bezet door Abraham Schoor, die daar duidelijk zijn intrek had genomen:

aengaende ue plantage hebbe habraham schoor aldaer noch opgevonden ende hebbe eerst alle dijvoir aangewent om hem daer af te krijgen maer den tijt nu so staende kan het niet geraden vinden also ik hem soude moeten voor sijn dienst betaelen¹⁵²

De kaart van Josua Ottens (Figuur 2) laat de spreiding van de Surinaamse plantages goed zien. Hieruit lijkt op te maken dat de meeste plantages in Suriname bezit waren van een planter die hier ook woonde: er zijn onder andere de namen van Nederlanders (o.a. Van Ruijven, Scharphuijsen), joden (o.a. Montesinos, Aboab) en Engelsen (o.a. Watson, Horton) te zien, en ook personen die duidelijk ook een andere functie vervulden, zoals dominee Basseliers en gouverneur Versterre. Anderen lijken meerdere plantages tegelijkertijd te hebben bezeten; zo komt bijvoorbeeld de naam ‘B. Perduijn’¹⁵³ meermaals op de kaart voor, net als de aanduiding ‘Jaspers[en]’. Niet alle plantagehouders woonden echter ook in Suriname. Met name de broers Boudaen Courten lijken in Suriname een flinke vinger in de pap te hebben, terwijl er geen aanwijzing is dat een van hen er ooit is geweest. De Boudaen Courtens waren dan ook rijke Middelburgse regenten met wijdverspreide belangen.

Met uitzondering van de soldaten van het garnizoen, zullen de meeste inwoners en bezoekers van Suriname in meer of mindere mate betrokken zijn geweest bij de suikerproductie. Niet alle activiteiten op de plantages werden immers uitgevoerd door slaven. Het verwerken van suikerriet tot het eindproduct suiker vereist nogal wat arbeid.¹⁵⁴ Voor dit verwerkingsproces waren onder meer molens nodig. Vele daarvan werden in 1668 nog door de Engelsen vernield om de Surinaamse infrastructuur zo veel mogelijk te schaden.¹⁵⁵ Het riet, dat door slaven werd gecultiveerd en geoogst, moest natuurlijk ook naar die molens worden vervoerd, zoals blijkt uit de volgende passage:

[...] omde Tweede srop Tepreserveren, sullen negers moeten hueren alst soo veer comt, omdt riet Tecappen, en genoot saakt sijn een groote canoo of boot Tecoopen omt selve ande moolen Tebrengen.¹⁵⁶

¹⁵² Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (30-223, 21a-b).

¹⁵³ Balten (Balthasar) Perduijn, in 1672 nog gewoon planter, was in 1678 kapitein der militie en burgemeester van Paramaribo. Zie: Gouverneur Johannes Heinsius aan de Staten van Zeeland, 28 december 1678 (RAZ 2035-310/311/312); Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 117.

¹⁵⁴ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 659.

¹⁵⁵ Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 15-16; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 22-23; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 426.

¹⁵⁶ Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (SL 30-227, 500-501).

Vervolgens werd de suiker gekookt, en dat werd ook wel op de plantage gedaan, zoals blijkt uit de aanwezigheid van ‘Cornelis de suijker Cooker’ op de plantage van Pieter Jaspers Heerense.¹⁵⁷ Ook elders worden suikerkokers genoemd.¹⁵⁸ Of er op elke plantage een suikerkoker te vinden was, is niet te zeggen, maar ze waren in ieder geval op de grotere plantages. Men moest vanaf kleinere plantages de rivier afzakken (met een ‘grootte canoo’) om de oogst naar de plaats van verwerking te brengen.

De daaruit ontstane halffabrikaten (suikerbroden – in de brieven wordt gewoon over ‘suiker’ gesproken) moesten dan vervolgens worden verpakt en naar de Europa worden verstuurd. Dit verpakken gebeurde in vaten,¹⁵⁹ en was niet geheel zonder risico. Nicolaes Combe’s zending aan Carel Abrahamsen bleek bijvoorbeeld verdwenen of in ieder geval sterk verminderd. Combe weet dit aan het weegproces, dat werd uitgevoerd door de schippers, niet door de planters zelf.¹⁶⁰ Over de rol van die schippers in paragraaf 4.5 meer.

4.4. Engelsen, joden, slaven en indianen

Zeeuwen en andere Nederlanders waren niet de enige inwoners van Suriname. Engelsen, Sefardische joden, inheemse indianen en Afrikaanse slaven waren eveneens in de kolonie en zijn directe omgeving te vinden. In 1672, maar ook later, waren de niet-Nederlanders veruit in de meerderheid. Het aantal Afrikanen in de kolonie zou zelfs blijven toenemen; ruim twee eeuwen later was het aantal slaven het tienvoudige van het aantal vrije inwoners.¹⁶¹ In de brieven komen we vertegenwoordigers van elk van deze groepen tegen. De interactie met deze verschillende groepen kende telkens een andere invulling, die ik in deze paragraaf ga bespreken.

De Engelse inwoners van Suriname waren voor de overgrote meerderheid achterblijvers van het Engelse bewind voor 1667. Hoewel veel van de Engelse kolonisten Suriname verlieten in de jaren na de machtswisseling, was er in 1672 nog steeds een substantiële Engelse bevolking.¹⁶² Er waren geen Engelsen meer te vinden in ambtelijke of militaire functies, maar sommigen bezaten nog steeds plantages. We zien dat bijvoorbeeld Jan van Ruijven ook wel zaken doet met Engelsen, dus zij

¹⁵⁷ Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (SL 30-227, 500-501).

¹⁵⁸ Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672 (SL 30-223, 105a-e).

¹⁵⁹ Nicolaes Combe aan Carel Abrahamsen, 5 januari 1672 (SL 30-227, 569-570). Mogelijk verklaart dit ook de aanwezigheid van ‘Pieter de cooperslaager’, die wellicht de koperen banden voor deze vaten maakte. Zie: Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672 (SL 30-223 105a-e).

¹⁶⁰ Nicolas Combe aan Carel Abrahamsen, 5 januari 1672 (SL 30-227, 569-570).

¹⁶¹ In 1790 woonden er ongeveer 5000 vrijen, en 53.000 slaven in Suriname. Zie: Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 665.

¹⁶² Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 17-18; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 26-27. Van Goor beweert overigens in *De Nederlandse koloniën* (118) dat na de Zeeuwse verovering in 1667 bijna alle Engelse planters Suriname hadden verlaten. Hoewel de uittocht van de Engelsen al snel dramatische proporties aannam, moet ik toch opmerken dat dat proces zeker tot 1675 zou duren, en zelfs daarna waren er nog steeds Engelse planters in Suriname te vinden.

speelden waarschijnlijk een redelijk normale rol in het economische leven van Suriname.¹⁶³ Een opvallend individu is een zekere Roger Dickenson, die veel contacten had in de Republiek, waaronder met een Middelburgse boekdrukker en een raadsheer bij de admiraliteit van Zeeland.¹⁶⁴ Met het uitbreken van de oorlog later in 1672 werd de relatie tussen Nederlanders en Engelsen herzien; daarover echter meer in het volgende hoofdstuk.

De joodse gemeenschap in Suriname was wellicht vanuit Europees perspectief redelijk uitzonderlijk, omdat zij in de meeste opzichten gelijkwaardig waren aan de andere kolonisten.¹⁶⁵ Ook onder deze Portugese (Sefardische) joden,¹⁶⁶ waren veel plantagehouders te vinden, en zij hielden zeker ook slaven. Hun aantal was aanzienlijk ten opzichte van de Nederlandse kolonisten. Nog in 1694, nadat alweer vele joden Suriname hadden verlaten, telde de joodse gemeenschap 570 personen, die meer dan 40 plantages en 9000 slaven bezaten.¹⁶⁷ Hun plantages waren voornamelijk geconcentreerd rond Jodensavanne. Opvallend is dat de joodse inwoners tot grote families lijken te behoren, en dat zij meerdere generaties lang in Suriname verbleven. Zo is in de achttiende eeuw nog een lid van de familie Nassij in Suriname te vinden,¹⁶⁸ terwijl ook in 1672 al meerdere Nassij's in Suriname verbleven.¹⁶⁹ Voor de joodse inwoners was, in tegenstelling tot voor de Nederlanders en de Engelsen, 'terug' verhuizen naar Europa minder aantrekkelijk vanwege de voor hun vaak ongunstige omstandigheden.

Er lijkt relatief weinig interactie geweest te zijn tussen Nederlandse en joodse inwoners. Zo zien we in de hier bestudeerde selectie slechts een paar joden de revue passeren; Raphael Aboab, Isaack Montezinos, Salomon de Solis, Isaaq Drago en Aron de Silva. Dit is wederom veelal in relatie tot Jan van Ruijven, alhoewel ook andere briefschrijvers refereren aan joodse inwoners.¹⁷⁰ Feit is dat de joodse inwoners apart werden gezien van de andere vrije inwoners, zoals wel blijkt uit het onderscheid tussen de 'joodsche' en 'duijtsche' naties in de bijlagen bij een brief van gouverneur Versterre uit

¹⁶³ Althans, mensen met Engels klinkende namen als Monroo, Smit[h], Watson en Simpson. Zie o.a. Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672 (SL 30-223, 105a-e) en zijn brief aan Lourens Verpoorten van 14 september 1672 (SL 30-223, 9a-b).

¹⁶⁴ Zie o.a. zijn brief (samen met een zekere William Pringell) aan raadsheer Gaspaert Ingelsen (SL 30-227, 454-461) en aan boekdrukker Pieter van Goethem (SL 30-227, 421-422), beide van 12 januari 1672. Mattijs Lantmeeter meldde overigens op 15 september 1672 dat 'rojer duckenson' (sic) was overleden. (SL 30-223, 19a-b).

¹⁶⁵ Zie hiervoor onder andere het voorgenomen onderzoek van Natalie Zemon Davis naar joodse slavenhouders in Suriname (voorlopige titel: *Braided histories*): artikel van 17-08-'06 in *Forward: The Jewish Daily* op: <http://www.forward.com/articles/a-star-historian-opens-a-new-chapter-jewish-slave/>, laatst gezien 28 november 2008.

¹⁶⁶ Dit is duidelijk af te leiden uit hun namen. Aldus Benjamins en Snelleman waren zij afkomstig uit Italië, de Republiek, Engeland en het gebied rond Cayenne. Er bevond zich blijkbaar al in 1639 een Joodse nederzetting in Suriname. Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 385. Zie ook Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 49; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 425.

¹⁶⁷ Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 386.

¹⁶⁸ Namelijk David Isaac Cohen Nassy. Zie: <http://www.forward.com/articles/a-star-historian-opens-a-new-chapter-jewish-slave/>, laatst gezien 28 november 2008.

¹⁶⁹ Zoals (in 1675) David, Jacob, Josua, Moses én Samuel Nassij (overigens ook wel 'Nassy', 'Nassi' of 'Nasti'). Zie o.a. 'de lijst van weerbre. mannen der Joodsche natie' (RAZ 2035-261), bijlage bij de brief van gouverneur Versterre van 4 juli 1675.

¹⁷⁰ Bijv. in Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

1675.¹⁷¹ Dit onderscheid wordt duidelijker als blijkt dat de lijst met mannen van de ‘duijtsche’ natie ook niet-Nederlanders omvat, zoals ‘Dego Spanjaert’, en een aantal mannen met Franse namen, zoals ‘Pierre Poisson’.¹⁷² Daar komt bij dat Aboab, Montezinos, De Solis en Drago een aantal van de welvarender leden van joodse gemeenschap lijken te zijn, wat erop kan wijzen dat zij als vertegenwoordigers voor de gehele gemeenschap optraden.¹⁷³ Ik vind in dit opzicht ook een referentie aan een verschuldigde betaling aan ‘de joden’¹⁷⁴ veelzeggend. De twee gemeenschappen leefden dus grotendeels afgezonderd van elkaar, een beeld dat ook versterkt wordt door de ruimtelijke afzondering van de joodse gemeenschap in en rond Jodensavanne.¹⁷⁵

Het laatste (en grootste) segment van de koloniale bevolking bestond uit zwarte slaven. Zowel Nederlanders, Engelsen als joden hielden slaven, voornamelijk als arbeiders op de suikerplantages. Een groot deel van deze slaven zal rechtstreeks vanuit West-Afrika naar Suriname zijn vervoerd. Zo meldde bijvoorbeeld Jan van Ruijven dat: ‘is hier [...] gearriveert cap^t Claas ras en jan dimmes coomende vande cust van angola met negros’.¹⁷⁶ Hoewel de WIC in principe het monopolie had op deze slavenhandel, is het goed mogelijk dat het hierbij om (feitelijk illegale) leveringen ging buiten het medeweten van de Compagnie om; de WIC had immers niets te vertellen in Suriname.¹⁷⁷ De nieuwe kolonisten brachten soms echter ook zelf hun slaven mee. Zo arriveerde Jan van Ruijven in april 1669 vanuit Tobago in Suriname, vergezeld van ‘ses negers groot en klein’. Met een eerder schip was zelfs een groep van ‘Achtien werck negers’ meegekomen.¹⁷⁸ Desondanks bleef er lange tijd een tekort aan slaven in Suriname, met name door sterfte onder de nieuw gearriveerden.¹⁷⁹

Bepaalde slaven werden ingezet voor huishoudelijke taken of ambachtswerk in plaats van het slopende werk op de plantages. Zij waren waarschijnlijk een stuk beter af dan hun lotgenoten.¹⁸⁰ Ook in de bestudeerde brieven komen we slaven tegen in meer capaciteiten dan plantagearbeiders. Zo werden er slaven ingezet bij de versterking van Fort Zeelandia (zie ook hoofdstuk 5). Opvallend is vooral de opmerking in de brief van schippers Straatman en Barbarij, waarin zij, naar aanleiding van een bemanningstekort aan boord van hun schip, melden dat zij ‘boodtsgezellen gaen make van Negers.

¹⁷¹ Brief van 4 juli 1675 (RAZ 2035-261, 262)

¹⁷² Het is natuurlijk mogelijk dat het bij deze ‘Fransen’ om hugenoten draait (net als bijvoorbeeld Nicolaes Combe), maar van D[i]lego ‘de Spanjaard’ is de nationaliteit duidelijk.

¹⁷³ Dat leid ik deels af uit het feit dat hun namen, samen met die van de Nassij’s, vrij vaak voorkomen als ondertekenaars van verschillende documenten in het Zeeuws Archief. Zie o.a. ‘Petitie Joodse inwoners’, 1675 (RAZ 2035-246); ‘Verzoekschrift inwoners’, mei 1675 (RAZ 2035-258).

¹⁷⁴ Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672 (SL 30-227, 589-590).

¹⁷⁵ Zie ook: Van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*, 171-179.

¹⁷⁶ Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 31 december 1671 (SL 30-227, 527-528). Dezelfde schepen worden nog eens genoemd in de brief van Joris Darvall aan Jacob Pietersen van 12 januari 1672 (SL 30-227, 474-475): ‘den 21 december arriveerde alhier Capitein Claes Raes de goude poorte, en Capitein Jan Dimmenssen de seven gebroeders beijde met negros’.

¹⁷⁷ Den Heijer, *Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika*, 149-150.

¹⁷⁸ ‘Liste van volck die met haer eijgen vaertuijgh alsoock den derden April met den hoecker Ooster en Wester Soeburgh naer Zurnamen vertrocken ben’, april 1669 (RAZ 2035-138).

¹⁷⁹ Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 139; Emmer, *De Nederlandse slavenhandel*, 141-147.

¹⁸⁰ Wim Hoogbergen, ‘De Bosnegers zijn gekomen’. *Slavernij en rebellie in Suriname* (Amsterdam 1982) 14; Vernooij, ‘Godt niet meer Engels maer geheel Zeeuws’, 9.

wij hebben der weer een van Claes raes gekocht'.¹⁸¹ Blijkbaar werden sommige slaven dus geschikt geacht om ook aan boord van schepen te werken, al zal het leven van een bootsgezel nauwelijks beter zijn geweest dan dat van een plantagearbeider.

De 'negers' werden niet als volwaardige medemensen gezien. Naast het feit dat zij natuurlijk slaven waren, valt op dat nergens hun naam genoemd wordt. Zo wordt bijvoorbeeld wel vermeld dat '5, 6 daagen Geleeden isser ook een van Ue Neegers gestorven',¹⁸² maar de identiteit van de slaaf in kwestie blijft volslagen onbekend. Typischer nog is een opmerking van Jean le Grand, die over een maal mosselen opmerkt, dat 'datse niet anders dienen om aen negers tegeven'.¹⁸³ Dit is een beeld dat bevestigd wordt door de literatuur; slaven werden inderdaad niet gezien als volwaardige mensen.¹⁸⁴

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat een groot aantal slaven, in ieder geval in latere jaren, liever de risico's van de Surinaamse jungle voor lief nam en de binnenlanden invluchtte, waar zij samenlevingen vormden die opmerkelijke overeenkomsten vertoonden met die in thuiscontinent Afrika. Daarbij kwamen zij in aanraking met de inheemse bevolking van Guyana en velen werden zelfs, zeker in de eerste jaren, succesvol in indianenstammen opgenomen.¹⁸⁵ In deze periode heb ik voor het bestaan van weggelopen slaven echter geen bewijs kunnen vinden, dus wellicht kwam dit in 1672 nog niet zo vaak voor.

Opvallend genoeg lijken ook de indianen zelf de kolonisten niet al teveel angst aan te jagen in de bestudeerde periode. Sterker nog, ze vallen juist op door afwezigheid in de meeste beschrijvingen. Mensenvriend Le Grand is een van de weinigen die de indianen noemt in zijn brieven, aangezien hij een aardig handeltje lijkt te hebben opgezet:

die tegenwoordigh voor een a twee hondert ponden vlaems aen Indiaens carquesoen hadde, te weten hackmessen, bijllen met decroon gernerckt, messen met gekloncke heften, witte & blaauwe coraelen, trompen, vishoecken van stael & Indiaensche scheermessen & spiegelties met schuffies, daer js ten minsten twee centies op te winnen.¹⁸⁶

Helaas komen we verder niets aan de weet over zijn vrij clichématige handelspraktijken, maar uit andere bronnen uit het Zeeuws Archief wordt wel duidelijk dat handel en contact met de indiaanse

¹⁸¹ Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672 (SL 30-227, 589-590).

¹⁸² Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (30-227, 500-501).

¹⁸³ Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 75a-d).

¹⁸⁴ Emmer, *De Nederlandse slavenhandel*, 36-38.

¹⁸⁵ Voor deze 'marrons' of 'bosnegers', zie o.a. Hoogbergen, *'De Bosnegers zijn gekomen'*, m.n. 16-18. Voor de weglappende slaven en de bedreiging die zij vormden, zie ook Emmer, *De Nederlandse slavenhandel*, 146-147.

¹⁸⁶ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e). Hij herhaalt dit verhaal vrijwel letterlijk in zijn brieven aan Pieter Buteux (SL 30-223, 75a-d) en Samuel van Westhuijsen (SL 30-223 148a-d) van dezelfde datum, al is de waarde van de lading in de laatste brief opeens 'twee a drie duisent guldens' in plaats van de tweehonderd ponden Vlaams in de andere brieven. Een pond Vlaams was ongeveer 120 stuivers waard, een gulden 20 stuivers. Er zit dus op het eerste gezicht een behoorlijk verschil in waarde tussen deze twee bedragen (het bedrag in guldens is dan ongeveer twee keer zo hoog). Dit kan liggen aan de aard van de schatting of aan verschillende muntwaardes, maar andere motieven kan ik ook niet uitsluiten.

bevolking vaker voorkwam.¹⁸⁷ We kunnen uit zijn beschrijving ook opmaken dat de indiaanse bevolking een voorraad had aan erg Europees aandoende producten, zoals stalen vishaken en spiegeltjes. Hoe zij hieraan kwamen wordt niet duidelijk, maar wellicht had er in dit geval al ruilhandel plaatsgevonden met andere Europeanen.¹⁸⁸ Dat zij inderdaad ook met anderen handel dreven blijkt bijvoorbeeld uit de brief van Hendrik Straatman en Jan Barbarij, die schrijven met de ‘bocken’ (een niet erg vriendelijk woord voor de inheemse bewoners van Guyana) bijlen te hebben geruild voor letterhout.¹⁸⁹

Er heerste vrede tussen de kolonisten en de indianen in deze periode.¹⁹⁰ Maar er was zeker sprake van negatieve gevoelens; Straatman en Barbarij beschrijven hen als grotendeels ‘schorriemorrie’, en ook Le Grand uitte zijn wantrouwen over diezelfde indianen:

[...] soo dat wij op staende voet, soo planters, coopliden, als ambachtlieden, wierden geordonneert opstaende voet aen t’ fort te comen, om wacht tehouden aent fort, alwaer wij al over de drie maenden geweest zijn tot groote kost en schade. want wij vreesen seer van binnens t landt van de Indiaenen, ende d’engelsche rapaelje die hier overgeschoten zijn.¹⁹¹

Uit zijn bewoordingen kunnen we opmaken dat hij niet de enige was die angst had voor de indianen uit het achterland, maar op het moment lag het nieuws van de zojuist uitgebroken oorlog ook nog vers in ieders geheugen. Hierover dan ook meer in het volgende hoofdstuk.

4.5. De interactie met ‘patria’

De aankomst van schepen was een belangrijke gebeurtenis.¹⁹² Vrijwel alle briefschrijvers maken dan ook melding van de ‘recent’ aangekomen schepen. Hiervoor zijn meerdere redenen denkbaar. Allereerst was het vermelden van de aangekomen schippers een manier om aan de lezer duidelijk te maken welke van zijn of haar eigen brieven al waren gearriveerd. Ook brachten deze schepen naast brieven vaak ook nog ander nieuws mee dan hetgeen in de meegebrachte briefpost stond, en nieuws van Europese gebeurtenissen was schaars. De schepen vertegenwoordigden bovendien de transportarm van de voornamelijk op Europa gerichte Surinaamse economie en men kon op deze manier laten weten welke schepen behouden vanuit de Republiek in Suriname waren aangekomen. Ten slotte vormden de

¹⁸⁷ Ik neem overigens aan dat het hier nog uitsluitend de zogenaamde ‘benedenlandse’ stammen zal hebben betroffen (de Arowakken, Caraïben en Waraus), dat wil zeggen die stammen die het dichtst bij de kust woonden. Zie: Benjamins en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 101-112.

¹⁸⁸ Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 15-17.

¹⁸⁹ Letterhout is een (Surinaamse) houtsoort die veel gebruikt werd voor meubels. Zie Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672 (SL 30-227, 589-590).

¹⁹⁰ Nog zeker tot 1678. Zie o.a.: Dikland, *Zeeuwse archivalia uit Suriname*, 4, Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 18-20; Hoogbergen, *‘De bosnegers zijn gekomen!’*, 7.

¹⁹¹ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

¹⁹² Vgl. de hoofdstukken over Noors Groenland in: Jared Diamond, *Collapse. How societies choose to fail or survive* (Londen 2006) 178-276.

schippers en bemanningen van de schepen bovendien een kans om eens met anderen te spreken dan met de waarschijnlijk nog geen 1500 Nederlanders, Engelsen en joden in de kolonie.¹⁹³

Hoeveel schepen Suriname aandeden in een gemiddelde periode is lastig te zeggen aan de hand van de hier bestudeerde brieven. Het aantal arriverende schepen was in vreedstijd in ieder geval een stuk groter zijn dan in oorlogstijd (zie ook hoofdstuk 5). In totaal worden in de dertig bestudeerde brieven zeventien verschillende schepen genoemd, waarvan slechts vier in de periode augustus-september en dertien in de periode december-januari. De meeste van deze schepen bleven enkele weken tot zelfs enkele maanden in Suriname, voordat zij weer richting andere bestemmingen vertrokken, waarschijnlijk afhankelijk van de beschikbare lading, heersende winden, de staat van de bemanning en dergelijke. Vermoedelijk lagen er altijd wel één of meerdere schepen op de rede van Torarica. In de brieven worden bovendien alleen schepen genoemd die afkomstig zijn uit Europa of van de Afrikaanse westkust, dus over de lokale scheepvaart (tussen bijvoorbeeld Suriname en de koloniën verder naar het westen) weten we zo goed als niets.¹⁹⁴

Afhankelijk van weersomstandigheden, seizoen, reisverloop en route zal de reisduur van schepen nogal uiteengelopen hebben. Aan de hand van de brieven is het echter mogelijk hiervan een aardige schatting maken. In de meeste brieven van december 1671 tot januari 1672 wordt gesproken over ontvangen brieven daterend van pakweg half oktober.¹⁹⁵ In de brieven uit september wordt melding gemaakt van ontvangen correspondentie uit juni. Bovendien hebben we nog het reisverslag van luitenant Potteij, die op 6 april uit Zeeland vertrok en op 6 juni aankwam in Suriname.¹⁹⁶ Alles wijst dus op een reistijd van ongeveer twee tot drie maanden. Dat betekende dat Suriname toch behoorlijk geïsoleerd was ten opzichte van Europa, zeker afgezet tegen de reistijden *binnen* Europa (waar het over het algemeen wel mogelijk was om binnen een maand een groot deel van het continent door te reizen¹⁹⁷).

Naast lang wachten op nieuws van familie en vrienden in de Republiek, bleef men dus ook lange tijd verstoken van het ‘grote’ nieuws. Meerdere brieveschrijvers claimen direct contact te hebben

¹⁹³ Het aantal van 1500 is gebaseerd op het aantal joodse inwoners in 1694 (570), afgezet tegen het aantal ‘weerbare mannen van de joodse natie’ in de lijst van 1675 (57). Aangezien de joodse inwoners waarschijnlijk vaker vergezeld waren van hun familie dan bijvoorbeeld de Nederlandse inwoners, zal bij hen het aantal ‘niet-weerbaren’ per man groter zijn geweest. De ‘duytsche’ natie op dezelfde lijst bestaat uit 134 weerbare mannen (waarschijnlijk exclusief het garnizoen, dat in 1675 uit 122 manschappen bestond) en het aantal Engelse inwoners (inclusief vrouwen en gemiddeld drie kinderen) dat in datzelfde jaar uit de kolonie wilde vertrekken bestond uit ongeveer 200 personen. Er vanuit gaande dat er in 1672 (t.o.v. 1675) meer Engelsen maar minder Nederlanders in Suriname woonden, en rekenend dat er zeker nóg eens minstens 200 Engelsen waren en dat een aantal Nederlanders wel een gezin zal hebben gehad, lijkt een aantal tussen de 1500 en 2000 Europese inwoners mij al ruim ingeschat. Zie o.a. het ‘Garnizoensregister’ van 15 maart 1675 (RAZ 2035-251) en de bijlagen bij de brief van Pieter Versterre van 4 juli 1675 (RAZ 2035-261, 252, 263). Vgl. het aantal van 579 ‘christenen’, 232 ‘joden’ en 1298 slaven in het jaar 1683, gegeven in Hoogbergen, *‘De bosnegers zijn gekomen!’*, 9. Waarschijnlijk gaat het hierbij alleen om de volwassen (weerbare) mannen.

¹⁹⁴ Enthoven en Den Heijer, ‘Nederland en de Atlantische wereld’, 162.

¹⁹⁵ Met uitzondering van een brief van 16 augustus die wordt genoemd in de brief van Joris Darvall aan Jacob Pieterse, 12 januari 1672 (SL 30-227, 474-475).

¹⁹⁶ Dominique Potteij in zijn brieven aan Hermaenus Potteij en luitenant de Chavoones, beiden gedateerd 11 september 1672 (resp. 30-223, 139a-c en 140a-c).

¹⁹⁷ Vgl. Peter Spufford, *Power and profit. The merchant in Medieval Europe* (Londen 2002) 27.

gehad met de kapiteins van de binnengekomen schepen.¹⁹⁸ Hoe dat in zijn werk ging, is echter maar de vraag; het is lastig voor te stellen dat deze schippers tijd hadden om met alle kolonisten te spreken, zelfs al waren dat er maar 1500. Mogelijk vond de nieuwsverspreiding plaats in de kroegen van Torarica en Paramaribo, zoals het in het thuisland ook vaak gegaan zal zijn. Ook zullen er wel degelijk kolonisten geweest zijn die meer dan oppervlakkig contact hadden met bepaalde schippers, getuige bijvoorbeeld de brieven van Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense en Adriaen Tandt, die beide als schipper op Suriname voeren.¹⁹⁹

Naast het vervoeren van suiker – en, het moge duidelijk zijn, brieven – brachten de schippers ook andere goederen mee voor de kolonisten. Het belang van schoeisel is reeds aan bod gekomen, maar kolonisten bestelden ook andere kleding (zoals hoeden²⁰⁰) in het thuisland. De brieven staan dan ook vol met vermeldingen van tekorten en verzoeken om nieuwe voorraden.²⁰¹ Dit was niet enkel een probleem voor de particulieren, maar ook voor de gouverneur, aangezien het garnizoen ook moest eten. Dit probleem zou in de loop van 1672 echter alleen maar groter worden, doordat de oorlog communicatie steeds verder bemoeilijkte. De veranderende situatie in de kolonie zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

¹⁹⁸ Dit is bijzonder evident in de brief van Mattijs Lantmeeter aan Davijdt Lubrechtsen, 15 september 1672 (30-223, 19a-b).

¹⁹⁹ Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 december 1671 (SL 30-227, 539-540); Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672 (30-227, 500-501).

²⁰⁰ Bijv. in: Jan van Ruijven aan Guillaem de Backer, 31 december 1671 (SL 30-227, 416-418).

²⁰¹ ‘alhier is seer groote schaersheijt van provisie en alle andere dingen sout is hier grootelijcks gebreck’ in de brief van Joris Darvall aan Dirck en Adriaen Dominicus, 7 september 1672 (SL 30-223, 169a-b).

5. Het begin van de Derde Engelse Oorlog in Suriname

Het uitbreken van de oorlog met Engeland en Frankrijk is een van de interessantere onderwerpen die we in de Surinaamse brieven tegenkomen. Dat het jaar 1672 in de bronnen van het Zeeuws Archief nauwelijks vertegenwoordigd is, verhoogt de waarde van de *Sailing Letters* alleen maar.²⁰² Uit de brieven wordt ook snel duidelijk hoezeer de interpretatie van gebeurtenissen kan verschillen van de werkelijkheid. Wat wisten de briefschrijvers over de oorlog? Wat waren hun persoonlijke gevoelens over dit onderwerp? En welke gebeurtenissen hadden plaats in hun directe omgeving? Door dit te verbinden aan de bestaande kennis over de oorlog in 1672 kunnen we dit onderwerp hier diepgaand behandelen.

5.1. Oorlog met Engeland en Frankrijk

1672 staat wijd en zijd bekend als het ‘Rampjaar’ in de Republiek en niet voor niets. De Amsterdamse beurs stortte in, de economie raakte in het slop, de binnenlandse politiek stond op zijn kop en rellen braken uit in Holland, Zeeland en daarbuiten.²⁰³ De crisis die in de Surinaamse kolonie de meeste indruk maakte, was echter het uitbreken van de oorlog met Engeland en Frankrijk. Beide landen stevenden al enige tijd op oorlog af.²⁰⁴ Op 23 maart overviel een Engelse vloot onder Robert Holmes bij het Isle of Wight de Nederlandse handelsvloot, op weg naar de Republiek vanuit de Levant.²⁰⁵ In de twee maanden daarop verklaarden ook Lodewijk XIV van Frankrijk en zijn bondgenoten, de bisschoppen van Keulen en Munster, de Republiek de oorlog.²⁰⁶

Op het moment dat de hier bestudeerde brieven werden verstuurd, hadden de inwoners van Suriname nog geen weet van de Franse en bisschoppelijke invasie van de Republiek (vanaf begin juni), noch van de moord op de gebroeders De Witt op 20 augustus.²⁰⁷ De oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk was echter wel bekend in Suriname.

²⁰² Het Zeeuws Archief bevat met betrekking tot Suriname slechts twee stukken uit het jaar 1672: instructies van de Staten van Zeeland aan luitenant Potteij en kapitein Doncker, gedateerd 2 april (RAZ 2035-234), en een brief van Gouverneur Versterre, gedateerd 29 december (RAZ 2035-235). In de inleiding tot de gedigitaliseerde versie stelt zelfs dat de oorlog aan Suriname voorbijging, ‘In de archieven wordt hij nauwelijks genoemd.’ Dikland, *Zeeuwse archivalia uit Suriname*, 3.

²⁰³ Israel, *The Dutch Republic*, 796; Roorda, *Partij en factie*, 110-130.

²⁰⁴ Hainsworth, *The Anglo-Dutch naval wars*, 169-171; Petra Dreiskämper, ‘Redeloos, radeloos, reddeloos’. *De geschiedenis van het rampjaar 1672* (Hilversum 1998) 36.

²⁰⁵ Israel noemt als datum voor de Engelse aanval 23 maart, Hainsworth en Churches spreken over 13 maart. Israel, *The Dutch Republic*, 796; Hainsworth, *The Anglo-Dutch naval wars*, 171. Dit heeft te maken met het feit dat in Engeland de Gregoriaanse kalender pas in 1752 werd ingevoerd, terwijl deze door de Staten-Generaal en de Staten van Zeeland al in 1582 was aangenomen. Het verschil bedraagt inderdaad ongeveer 10 dagen; vanuit onze huidige optiek is de ‘Nederlandse’ datum (23 maart) dus de juiste.

²⁰⁶ Frankrijk verklaarde de oorlog op 6 april, Munster en Keulen begin mei. Israel, *The Dutch Republic*, 796-797.

²⁰⁷ De legers van Lodewijk XIV vielen op 12 juni bij Lobith de Republiek binnen. Johan de Witt’s politieke rol was al grotendeels uitgespeeld sinds eind juni, en hij had zijn functie als raadspensionaris reeds neergelegd op 4

Het enige wat van de oorlog bekend was in augustus en september lijkt meegekomen te zijn met het schip van kapitein Pieter Doncker. Donckers schip, de *Susanna*, op 6 april uit Vlissingen vertrokken, was op 6 juni in Suriname aangekomen.²⁰⁸ Aan boord van het schip bevonden zich onder andere luitenant Dominique Potteij en een zestigtal musketiers, door de Staten van Zeeland naar Suriname gestuurd om te helpen bij de verdediging in geval van een Engelse of Franse aanval. Daarbij hadden zij de opdracht gekregen om elke mogelijkheid ‘om bij eenige vijant te komen, en in eenich gevecht te treden’ te vermijden, zodat zij zich sneller bij de verdediging van de kolonie konden voegen.²⁰⁹ Potteij, die zich in zijn brieven laat kennen als een echte ijzervreter, liet zich daar echter niets aan gelegen liggen, zoals hij schreef aan zijn neef Hermaenus:

[...] daer wij eenijge scheepen recontreerden, [...] en een engels fergatie gemonteert met vijf stuickies comende van ville frenche, gelaeden met fruijt, wij naemen hem, dogh wij ontsloegent t’sanderendaghs om eenijge reeden die wij daer toe hadden²¹⁰

Volgens Potteij was het enteren van het Engelse schip geen probleem, met de manschappen die hij aan boord had (al zal het feit dat het een handelsschip geladen met fruit betrof daarbij wel geholpen hebben):

[...] het welck wij met onsse fluijt attackeerden, die hij scheen int eerst met ons te laggen, maer als ick hem en weijnigh hadde doen gevoelen uijt sestigh mouquetten die ick op hadde, soo gaf hij het over, dogh niet voor wij hem aen boort waeren.²¹¹

De reis verliep verder echter zonder veel bijzonderheden.

Het oorlogsnieuws dat de *Susanna* meebracht maakte echter nogal wat reacties los bij de Surinaamse kolonisten. Onder andere Pieter Jaspers Heerense, Bastiaen Thijssen Danielsen, Jean le Grand en Jan van Ruijven maken melding van de aankomst van Doncker, maar waarschijnlijk was praktisch iedereen op de hoogte.²¹² De reacties zijn eenduidig; men is bezorgd en gealarmeerd en de kolonie wordt in de hoogste staat van paraatheid gebracht. Dit staat in aardig contrast tot de woorden

augustus. Dat nieuws zal echter evenmin al tot de kolonie zijn doorgedrongen. Israel, *The Dutch Republic*, 803; Dreiskämper, ‘*Redeloos, radeloos, reddeloos*’, 41; Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 428-440.

²⁰⁸ De vertrekdatum en -plaats en de aankomstdatum worden genoemd door Dominique Potteij in zijn brieven aan Hermaenus Potteij en Luitenant de Chavoones, beiden gedateerd 11 september 1672 (resp. SL 30-223, 139a-c en 140a-c). Jan van Ruijven noemt als aankomstdatum echter 4 juni, onder andere in zijn brief aan G. Roelens van 3/14 september 1672 (30-223, 91a-b, transcriptie hier niet opgenomen).

²⁰⁹ Instructies van de Staten van Zeeland aan luitenant Potteij en kapitein Doncker, gedateerd 2 april 1672 en ondertekend door de Zeeuwse raadspensionaris Pieter de Huybert (RAZ 2035-234).

²¹⁰ Dominique Potteij aan Hermaenus Potteij, 11 september 1672 (SL 30-223, 139a-c).

²¹¹ Dominique Potteij aan Luitenant de Chavoones, 11 september 1672 (SL 30-223, 140a-c).

²¹² Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (SL 30-223, 21a-b); Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672 (3SL 0-223, 113a-b); Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672 (30-223, 75a-d); Jan van Ruijven aan Guilliaem de Backer, 3/16 september 1672 (30-223, 10a-b).

van kapitein Doncker zelf aan zijn reder Verpoorten: ‘hier is niets besonders’.²¹³ Het uitbreken van een nieuwe oorlog lijkt in Suriname – als in Europa – geen totaal onverwachte gebeurtenis geweest te zijn; Joris Darvall had al op 12 januari dat jaar opgemerkt dat men vreesde voor oorlog met Frankrijk.²¹⁴ Gezien de onafgebroken spanningen in Europa is dat echter niet verwonderlijk; we mogen aannemen dat dit soort onheilsgevoelens niet ongebruikelijk waren.²¹⁵

Fig. 7: Willem van de Velde, ‘De brand van de Royal James tijdens de Slag bij Solebay’ (1672). De Slag bij Solebay, de eerste zeeslag van de Derde Engelse Oorlog, had plaats op 7 juni, één dag na de aankomst van het schip van Pieter Doncker in Suriname.

We komen in augustus en september nog slechts één ander oorlogsbericht tegen, en dat is niet afkomstig uit Europa. De schippers Hendrik Straatman en Jan Barbarij, die in januari nog in Suriname waren met het schip de *Zeekoe*²¹⁶, waren vervolgens naar de Amazonerivier gevaren. Van Ruijven laat in zijn brief aan Jacob Pietersen weten zij daar door Fransen gekaapt zouden zijn, waarbij Straatman

²¹³ Pieter Doncker aan Laurens Verpoorten, 19 september 1672 (30-223, 130a-b).

²¹⁴ Joris Darvall aan Jacob Pietersen, 12 januari 1672 (SL 30-227, 474-475).

²¹⁵ Wolfgang Cilleßen, ‘Der *Spiegel der jeugd*. Ein Kinderbuch als Medium der Geschichtserinnerung in den Niederlanden (1614-1813)’ in: Hans Peterse ed., *Süß scheint der Krieg den Unerfahrenen* (Osnabrück 2006) 51-134, aldaar 52, 73-77, 91-92; Price, ‘A state dedicated to war?’, 188.

²¹⁶ Hendrik Straatman en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672 (SL 30-227, 589-590).

werd doodgeschoten en Barbarij naar ‘de eilanden’ was gestuurd.²¹⁷ Het is echter niet helemaal duidelijk of dit niet onder ‘normale’ piraterij moet worden geschaard.²¹⁸

5.2. *Hoop en vrees in Suriname*

De rampzalige aard van de oorlog, zoals dat in Europa werd ervaren,²¹⁹ was ook de Surinaamse kolonisten niet ontgaan. Jan van Ruijven hoopte op goddelijke bijstand tegen de twee machtige vijanden, ‘Want sonder die selve ist onmoogelijk dat wij connen resisteren.’²²⁰ Ook Jan Andriese zag het somber in; de Republiek zou onmogelijk lang weerstand kunnen bieden tegen ‘sulcke twee grooten pottentaaten’.²²¹ Oorlog tegen een van deze beide grootmachten was voor de Republiek wel te doorstaan, maar beide landen tegelijkertijd was een welhaast onmogelijke uitdaging. Dit was in ieder geval Van Ruijven niet ontgaan; als de onenigheid maar met een van beide partijen bijgelegd kon worden, zou de Republiek tegen de overgebleven tegenstander wel een kans maken.²²²

Wat is echter de diepere achtergrond van dit pessimisme? Historicus J.L. Price beweert dat oorlog de hele bestaansreden van de Republiek was. Als belangrijkste argumenten voert hij daarbij aan dat het organiseren van het leger verreweg de belangrijkste taak was van de Staten-Generaal, en dat de defensie van de Republiek, in tegenstelling tot de rest van haar zeer decentrale organisatie, een centraal georganiseerde en bestuurde aangelegenheid betrof. Dat de Republiek, zeker in de eerste eeuw van haar bestaan, het grootste deel van de tijd in oorlog verkeerde, draagt in grote mate bij aan dit beeld.²²³ De theoretische implicaties van deze bewering laat ik buiten beschouwing. Wat voor dit betoog van belang is, is de constatering dat oorlog voor de zeventiende-eeuwse Nederlanders een behoorlijk vanzelfsprekend fenomeen was. Dit wordt ook door andere literatuur uitgedragen.²²⁴

Het beeld van algehele consternatie in de Surinaamse kolonie is wellicht dus te simpel. We kunnen inderdaad een aantal dingen bespeuren die op een gecompliceerder beeld wijzen. Het meest uitgesproken zijn de verzuchtingen van luitenant Potteij, die in brieven aan zijn neven klaagde dat hij nog geen deel had kunnen nemen aan de oorlog. Hij schreef met regelmaat naar de Staten van Zeeland, zo zei hij, om maar terug te mogen keren naar het vaderland ‘al soo hier niet voor en valt, en in ons lant alle daegen soo veel schoone ockaegies voorvallen’.²²⁵ Hij zat in het saaie Suriname, terwijl in

²¹⁷ Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 14 september 1672 (SL 30-223, 76a-b).

²¹⁸ Dit vanwege het bestaan van zogenaamde ‘particuliere’ kaapvaart. Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 65-68.

²¹⁹ Israel, *The Dutch Republic*, 796-806; Dreiskämper, ‘*Redeloos, radeloos, reddeloos*’, 56-60; Cilleßen, ‘*Der Spiegel der jeugd*’, 73-77.

²²⁰ Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 augustus 1672 (SL 30-223, 114a-b).

²²¹ Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b).

²²² Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 14 september 1672 (SL 30-223, 9a-b).

²²³ Price, ‘A state dedicated to war?’ i.h.b. 198.

²²⁴ Zie o.a.: George Clark, *War and society in the Seventeenth Century* (Cambridge 1958) 6; Cilleßen, ‘*Der Spiegel der jeugd*’, 51-52, 91-92.

²²⁵ Dominique Potteij aan Luitenant de Chavoones, 11 september 1672 (SL 30-223, 140a-c).

Europa zoveel prachtigs voorviel! Dat de oorlog zich naar Suriname zou uitbreiden, hoopte hij echter niet:

[...] en hebben tot nogh toe hier van geen viant gehoort, soo dat wij teegenwoordigh hier leegh gaen, daer soo wij gelooven het in ons lant van oorloogh brant en wij niet hier van en gevoelen. niet dat ick verlangh dat dese collonie soude moogen werden aengetast, maer wenste wel int vaederlant te sijn om daer bij te wonen de ocaegies die daer daegelijckx voorvallen.²²⁶

Zijn daaropvolgende verzuchting dat Suriname een mooie kolonie zou kunnen worden als het maar vrede zou zijn, sluit daar ook bij aan.

De gebrekkige ontwikkeling van de kolonie was zeker een factor. De Tweede Engelse Oorlog was immers nog maar vijf jaar geleden en de verwoesting aangericht door de korte Engelse herovering in 1668, zal wellicht vervelende herinneringen hebben opgeroepen. Daarbij is het echter opvallend dat juist de pessimisten Jan van Ruijven en Jan Andriese toen beide niet in Suriname waren (wat natuurlijk niet uitsluit dat zij verhalen hadden gehoord van anderen).²²⁷

Het zou echter kortzichtig zijn om te verwachten dat de kolonisten zich enkel druk maakten om hun eigen situatie. De meesten hadden familie en vrienden in de Republiek waar men evengoed voor vreesde.²²⁸ De situatie in Europa wekte mede daarom ook veel interesse. Helaas bevorderde de oorlog de communicatie tussen kolonie en thuisland niet. Niet voor niets geven de brieven uit augustus en september blijk van het ontbreken van nieuws sinds de binnenkomst van Doncker twee tot drie maanden eerder.²²⁹ Er wordt in veel brieven dan ook om nieuws gevraagd betreffende de oorlog, waarbij een zeker hoopvolle toon niet ontkend kan worden. Zo schreef Jean le Grand dat men hoopte te mogen vernemen ‘dat wij de victorie hebben gehad, om ons alsoo mede meerder te Incourageeren tegens de verradelijcke vijanden’.²³⁰

In een aantal brieven wordt juist niets gezegd over de oorlogssituatie. In de inleiding merkte ik reeds op dat afwezigheid van bewijs geen bewijs is van afwezigheid. Desalniettemin zou het onverstandig zijn het ontbreken van referenties aan de oorlog geheel niet in ogenschouw te nemen. Van de hier bestudeerde brieven bevatten die van Joris Darvall, Antonis Jeroensen Rijckquart en Bastiaan Thijssen Danielsen geen directe referentie aan de oorlog (dus ongeveer een vijfde van de brieven, en een vijfde van de briefschrijvers). Bij nadere bestudering zijn daarvoor echter meer

²²⁶ Dominique Potteij aan Hermaenus Potteij, 11 september 1672 (SL 30-223, 139a-c).

²²⁷ Van Ruijven verhuisde pas in 1669 van Tobago naar Suriname. Kapitein Andriese woonde waarschijnlijk in Zeeland. Zie verder: Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 15-16; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 22-23; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 426.

²²⁸ Dat men zich zorgen maakt over familie overzee is iets wat we in deze periode (wellicht vanzelfsprekend) steeds terugzien: Van Vliet, *‘Een vriendelijcke groetenisse’*; Van Megen, “‘Ick verlangh hard nae een brief’”; Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven*, 286-288.

²²⁹ Andriese schreef op 15 september: ‘wandt wij hier geen scheepen hebben vernoomen seedert de comst van captein doncker’. Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b).

²³⁰ Jean le Grand aan Samuel van Westhuijsen, 6/15 september 1672 (SL 30-223 148a-d).

verklaringen mogelijk dan gebrek aan interesse. Darvalls brieven zijn geheel zakelijk van aard, wat een reden zou kunnen zijn voor de afwezigheid van het onderwerp, bovendien geeft hij aan erg ziek te zijn, dus hij had al andere zaken aan zijn hoofd.²³¹ Hij had immers eerder dat jaar, in januari, al opgemerkt dat in de kolonie werd gevreesd voor oorlog:

indien met de franssen in oorlogh geraecken, vresen dat het ons oock hier wel gelden mocht, twelcke Godt verhoede en sijnen grimmigen toorn genadelijck van ons wil afwenden, en noch lange laten wonen in vrede onder onsen wijnstock en vijgeboom.²³²

Rijckquarts gezondheid liet eveneens te wensen over;²³³ ook hij zal zich dus eerder druk hebben gemaakt over zijn eigen gezondheid. Hij is echter wel zeer geïnteresseerd in het wel en wee van de mensen thuis. Misschien waren zowel Darvall als Rijckquart te ziek om de ernst van de situatie helemaal tot zich door te laten dringen. Thijssen ten slotte, hoewel hij de oorlog niet noemt, blijkt wel degelijk dringend te vragen om nieuws betreffende de toestand in het vaderland, wat aangeeft dat hij zich wel bewust was van de situatie. Dit betekende echter niet dat hij zijn plannen, om op de boot te stappen richting het vaderland, al had laten varen:

Wij verlangen hier seer naar eenige tijdinge, hoe het jnt vaderlandt staet, en oock naer Eenige fijctaxje, want soo hier jnden tijt van 2 a 3 maenden geen schepen comme, soo sal het her miserabel van alles sijn, wanter dranck en cost seer gebreck sal sijn. Jck meene met schip^r Jan andriese Jndertijt van 3 a 4 weken mede te zejlen, en sal ue saken inhanden van Monsr Lagrande laete.²³⁴

Thijssen woonde jaren later echter nog steeds in Suriname, dus het lijkt erop dat hij van gedachten is veranderd. Uit Andriese's eigen brief wordt bovendien duidelijk dat hij zowel door ziekte als door zorgen over vijandelijkheden op zee, de kolonie voorlopig nog niet zou verlaten. Sterker nog, hij riep al goddelijke bijstand aan voor de komende oorlogshandelingen: 'godt is almachtigh verhoope dat hij onse wapenen wilseegenen'.²³⁵ Suriname bereidde zich voor op een Engelse aanval, zoals in de volgende paragraaf duidelijk zal worden.

5.3. De verdediging van Suriname

De inwoners van Suriname vreesden voor een invasie vanuit de Engelse koloniën Jamaica en Barbados. William Willoughby, de gouverneur van Barbados, had nog een appeltje te schillen met

²³¹ Joris Darvall aan Samuel de Witt, 7 september 1672 (SL 30-223, 95a-b); Joris Darvall aan Dirck en Adriaen Dominicus, 7 september 1672 (SL 30-223, 169a-b).

²³² Joris Darvall aan Jacob Pietersen, 12 januari 1672 (SL 30-227, 474-475).

²³³ Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672 (SL 30-223, 127a-d).

²³⁴ Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672 (SL 30-223, 113a-b).

²³⁵ Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b).

Suriname. Voor de verovering door Abraham Crijnsen was Suriname bezit geweest van zijn familie, en hij wilde zijn 'eigendom' vast terug. Had zijn zoon dat immers vier jaar geleden niet al eens geprobeerd?²³⁶ Voorbereidingen werden echter getroffen. Jean le Grand meende dat er een aardige ontvangst was voorbereid voor de vijand:

want wij vreesen seer [...] voor de vier schepen die wij alle uijr van jamaica onder het commando van Melord willebeij zijn verwachtende. Indien deselve comen wij sullense eerelijck verwellecommen want wij klaer zijn om haer t ontfangen²³⁷

Welke voorbereidingen waren er dan getroffen? Zoals reeds eerder gezien, had de *Susanna* van Pieter Doncker naast luitenant Potteij nog zestig soldaten aan boord, door de Staten van Zeeland naar Suriname gestuurd met als doel de verdediging te versterken in de nieuwe oorlogssituatie. Blijkbaar werden vlak na de aankomst van het schip de meeste mannelijke inwoners van Suriname (Le Grand heeft het over 'planters, coopliden, als ambachtlieden') bevolen zich op staande voet naar het Fort te begeven.²³⁸ Op het moment van schrijven (6 september) bevonden ze zich daar al drie maanden, dus sinds ongeveer 6 juni, de aankomstdatum van de *Susanna*. Er lijkt hier dus sprake van een koloniale militie, zeker niet ongebruikelijk in dergelijke omstandigheden.²³⁹ Uit andere Surinaamse bronnen wordt duidelijk dat iets dergelijks bestond, als verdediging tegen aanvallen van indianen uit de binnenlanden.²⁴⁰ Het is echter niet met zekerheid vast te stellen of het hier slechts gaat om de gewone burgermilitie of dat er meer aan de hand is. De grotere dreiging heeft mogelijk ook een hogere mate van mobilisatie met zich meebracht. Le Grand verschaft ons opnieuw meer informatie op dit punt:

[...] soo dat op staende voet, alle planters, coopliden, ambachtlieden, t' zij van watt staat ofte qualiteijt het mochte wesen, wierden geprest, om onse Residentie teComens houden, een ijder met sijn geweer aent' fort T'welck noch continueert, tot ten tijt toe datter eenigh advis comt van den staat ofte qualiteijt [...]²⁴¹

Dit lijkt te wijzen op een algehele mobilisatie; er werd in ieder geval geen rekening gehouden met de geschiktheid van de rekruten. Interessant is ook dat iedereen zijn eigen wapen mee moest brengen, al was dit geenszins ongebruikelijk in deze periode.²⁴²

²³⁶ Buddingh', *Geschiedenis van Suriname*, 15-16; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 22-23; Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast*, 426.

²³⁷ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Vgl. Jacobs, *Een zegenrijk gewest*, 310-315.

²⁴⁰ Zie bijv. de brief van gouverneur Heinsius aan de Staten van Zeeland, 28 december 1678 (RAZ 2035-310/312). Hierin wordt overigens wel een onderscheid gemaakt tussen 'militie' en 'vrijwillighe', dus het verschil blijft mij enigszins onduidelijk.

²⁴¹ Jean le Grand aan Samuel van Westhuijsen, 6/15 september 1672 (SL 30-223 148a-d).

²⁴² Later werd de bewapening verzorgd door de 'burgherkapitein', maar in deze vroege periode zal het veelal op de kolonisten zelf zijn aangekomen; Hoogbergen, *'De bosnegers zijn gekomen!'*, 9. Dit zal trouwens vaak

Deze algehele mobilisatie wordt bevestigd door kapitein Pieter Jaspers Heerense, die met zijn schip het *Witte Zeepaard* op de rede van Torarica lag. Niet alleen moest hij regelmatig een deel van zijn bemanning missen (vermoedelijk eveneens ter verdediging van het fort) en werd hij verplicht met zijn schip in de haven te blijven liggen, maar de plantages lagen zelfs stil omdat de slaven ten behoeve van het fort werden ingezet.²⁴³ Waarschijnlijk bedoelde Heerense hiermee dat zij werden ingezet bij de versterking van de fortificaties, en niet zozeer als verdedigers.²⁴⁴ Het ‘fort’ waar Heerense en Le Grand over spreken is natuurlijk Fort Zeelandia, op dat moment de enige fortificatie van betekenis in de kolonie. Het lijkt erop dat de voorbereidingen op een Engelse inval naar tevredenheid werden afgerond. Gouverneur Versterre schreef in zijn brief aan de Staten van Zeeland van 29 december:

wat belanght onse fortificatie hebbe deselve door Godes geholpen in soo goeden postuur en deffentie gebracht, dat deselve bequaem is om een stoot te kunnen uijtstaen²⁴⁵

Het gebruik van privébezit (zoals de slaven) ten behoeve van het fort zal wel met het nodige gemor gepaard zijn gegaan; het stilliggen van de plantages betekende immers dat de voornaamste economische activiteit binnen Suriname tot een halt kwam. Heerense merkte op dat er geen suiker meer werd gemaakt, en Van Ruijven concludeerde eveneens: ‘met dese troubelen van oorlooge staan meest alle wercken stil, twelck oorsaak is datter Geen betalinge om Gaet’.²⁴⁶ In deze context moet ook de opmerking van luitenant Potteij over de potentiële schoonheid van de kolonie in tijd van vrede gezien worden; Suriname kon onder deze omstandigheden, aldus Potteij, haar economisch potentieel niet waarmaken.²⁴⁷ Daar bleef het helaas niet bij met de malaise. Versterre noemde in zijn brief van 29 december de toenemende problemen met de ‘vivres ofte provisie’ van het garnizoen, een beeld dat wordt bevestigd in door commies Combe en in de brieven van de kolonisten.²⁴⁸ Dit probleem kon, zo stelde Versterre terecht, ernstige gevolgen hebben; immers ‘den honger dewelcke een scharp swaert is, doet de sterckste steden ende fortressen ter weerelt dwingen’.²⁴⁹ Hoewel we beschikken over een lijst

hebben betekend dat zij nog ‘verouderde’ wapens gebruikten, gezien de in die periode plaatsvindende technologische veranderingen; Van Nimwegen, *‘Deser landen crijchsvolck’*, 303.

²⁴³ Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (SL 30-223, 21a-b).

²⁴⁴ Veel van de zogenaamde ‘ambachtsslaven’ zullen hierbij zeker van pas zijn gekomen; zie Hoogbergen, *‘De Bosnegers zijn gekomen’*, 14.

²⁴⁵ Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 29 december 1672 (RAZ 2035-235).

²⁴⁶ Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672 (SL 30-223 105a-e).

²⁴⁷ Dominique Potteij aan Hermaenus Potteij, 11 september 1672 (SL 30-223, 139a-c). Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995) 540; De meeste historici wijten dit echter aan het Zeeuwse wanbeheer van de kolonie. Zie o.a. Den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 92.

²⁴⁸ Nicolaes Combe aan de Staten van Zeeland, 2 januari 1673 (RAZ 2035-237); Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672 (SL 30-223, 113a-b).

²⁴⁹ Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 29 december 1672 (RAZ 2035-235).

van levensmiddelen,²⁵⁰ is het niet duidelijk hoe nijpend deze problematiek al was in augustus en september.

Door de oorlog was er geen verkeer meer tussen Suriname en de Republiek na de aankomst van de *Susanna* op 6 juni. Zo liet Versterre weten dat er eind december – dus na zeven maanden(!) – nog steeds geen nieuwe schepen waren gearriveerd.²⁵¹ Pas in februari zag men in Suriname weer een schip de rivier opvaren.²⁵² Met de communicatie tussen de Republiek naar Suriname was het dus (net als met de bevoorrading) droevig gesteld. Er bevond zich in augustus en september een aantal schepen in de havens van Suriname: naast de *Susanna* van kapitein Doncker ook de *Bijkorf* van Jacob Soeteling, de *Aerdenburgh* van Jan Andriese en het *Witte Zeepaard* van Pieter Heerensen. Soeteling vertrok op 5 of 6 september met zijn schip richting de Republiek.²⁵³ Van de anderen is de vertrekdatum minder duidelijk, maar we kunnen vaststellen dat Andriese zeker vóór 29 december en Doncker zeker vóór 6 mei vertrokken was.²⁵⁴ Heerense vertrok waarschijnlijk nog in 1672, misschien zelfs nog in september.²⁵⁵ Het is zeker dat het *Witte Zeepaard* op de terugreis door de Engelsen werd gekaapt, getuige de aan Heerense meegegeven post in de *National Archives*.²⁵⁶ Van de *Susanna*, de *Aerdenburgh* en de *Bijkorf* is dit niet te zeggen, maar het betekent hoe dan ook dat ook de communicatie van Suriname naar de Republiek ernstig gehinderd werd.

5.4. Engels rapalje en Indiaans schorriemorrie: de dreiging van binnenuit

Naast de mogelijkheid van een invasie door de Engelsen onder Willoughby of hun Franse bondgenoten,²⁵⁷ bevonden zich in Suriname zelf ook een aantal dreigingen. De oudste daarvan was die van de inheemse indianen. De omgang van de kolonisten met deze indianen hebben we reeds eerder besproken. Het is bekend dat de Surinaamse kolonisten, ook in later tijden, de nodige problemen hadden met de inheemse bevolking.²⁵⁸ Ook gedurende de vroegste jaren van de Zeeuwse bezetting was het op dat punt allesbehalve rustig. Toch is er in de bestudeerde brieven slechts één referentie aan de indiaanse dreiging te vinden. Jean le Grand, die ook verder de enige is die iets over de indianen

²⁵⁰ ‘Lijste van de vivres geleverd door order van den Hr: Commandt: P: Versterre aen de garnison van Suriname sedert den 1 July 1672 tot 1 April 1673, door Commis Nicolaes Combe’, gedateerd 20 april (RAZ 2035-239).

²⁵¹ Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 29 december 1672 (RAZ 2035-235).

²⁵² De *Eendragt*, geladen met (zeer welkome) proviand. Zie: Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 6 mei 1673 (RAZ 2035-241).

²⁵³ Pieter Doncker noemt als vertrekdatum de 5^e, Jan Andriese geeft 6 september aan. Pieter Doncker aan Laurens Verpoorten, 19 september 1672 (SL 30-223, 130a-b); Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672 (SL 30-223, 24a-b).

²⁵⁴ Zoals blijkt uit opmerkingen van Versterre in zijn brieven van 29 december en 6 mei aan de Staten van Zeeland (resp. RAZ 2035-235 en RAZ 2035-241). Het is niet onmogelijk dat de brief van 29 december is verstuurd met het schip van Doncker.

²⁵⁵ Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 31 augustus / 14 september 1672 (SL 30-223, 76a-b).

²⁵⁶ In doos 30-223 zijn er zeker 20 brieven waarop expliciet staat vermeld dat ze zijn verstuurd met Heerense, naast nog eens zo’n acht brieven die aan hem zijn geadresseerd (die had hij waarschijnlijk al bij zich).

²⁵⁷ Heerense noemt de mogelijkheid van een Franse aanval. Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672 (30-223, 21a-b).

²⁵⁸ Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 18-20; Hoogbergen, ‘De Bosnegers zijn gekomen’, 7. Er wordt in de stukken in het Zeeuws Archief ook regelmatig over gesproken.

schreef, zei op 6 september slechts ‘wij vreesen seer van binnens t landt van de Indiaenen’.²⁵⁹ Daar blijft het bij. Gouverneur Versterre had in zijn brief van december niets te zeggen over enige indiaanse dreiging, integendeel, de indianen die wel in zijn rapport voorkomen, zijn uiterst behulpzaam.²⁶⁰ De vrees van Le Grand lijkt dus ongegrond geweest te zijn. Van een verbond tussen de indianen en de Engelsen tegen de Zeeuwse kolonisten, zoals Le Grand lijkt te impliceren in zijn brief, was duidelijk geen sprake.²⁶¹

Van de Engelse inwoners van Suriname ging – althans in theorie – aanzienlijk meer dreiging uit. Suriname bevatte in 1672 immers nog een aanzienlijk aantal Engelse inwoners, achtergebleven na de Zeeuwse verovering in 1667. De Engelsen waren min of meer automatisch verdacht in geval van oorlog met hun moederland. Ook in de zeventiende eeuw was nationaliteit een potentieel verdachtmakende factor.²⁶² Het is echter ook bij deze mogelijke dreiging slechts Le Grand die erover spreekt, vrezend voor ‘d’engelsche rapaelje die hier overgeschoten zijn’.²⁶³ We hadden al eerder gezien dat de Nederlanders en Engelsen binnen de kolonie over het algemeen normaal zaken met elkaar deden, dus het is onwaarschijnlijk dat de Engelse inwoners ooit serieus hebben overwogen in opstand te komen tegen het Zeeuwse bestuur. Het is mogelijk dat zij een eventuele Engelse aanval van buitenaf zouden steunen, maar tijdens eerdere aanvallen hadden zij zich grotendeels afzijdig gehouden.²⁶⁴ Het draaide hier natuurlijk ook om burgers, niet om soldaten of guerrilla’s. In ieder geval drie jaar later, in 1675, stelde gouverneur Versterre dat hij niet vreesde voor de loyaliteit van de Engelse bevolking:

Wat belanght d’ gemoederen van den Engelsch natie alhier jegens d’ franz:, daarvan vertrouwe dit, en ben volgens haere voorige discorssen oock seecker, dat indien wij het ongeluck alhier soudén krijgen van de franz geattacqt: te worden, dat deselve eendraghtelijck d’ wapenen neffens ons tegen die vijanden soudén opnemen alsoo sij haer haten als de pest en haer op het besten geen ander naem geven als franz doghs.²⁶⁵

Natuurlijk was op dat moment weer vrede gesloten tussen de Republiek en Engeland,²⁶⁶ maar de gouverneur was blijkbaar aan de hand van het eerdere gedrag van de Engelsen ervan overtuigd dat ze het Zeeuwse bewind zouden steunen – in ieder geval tegen deze ‘French dogs’.

²⁵⁹ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e) In zijn brief aan Samuel van Westhuijsen noemt hij ze nogmaals (SL 30-223, 148a-d).

²⁶⁰ Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 29 december 1672 (RAZ 2035-235).

²⁶¹ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e).

²⁶² Schama, *The embarrassment of riches*, 6; Frijhoff en Spies, *1650: Bevochten eendracht*, 37-39

²⁶³ Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672 (SL 30-223, 72a-e) In zijn brief aan Samuel van Westhuijsen herhaalt hij dit (SL 30-223, 148a-d).

²⁶⁴ Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 23, stelt wel dat de incursie van 1668 de sfeer ‘grondig [had] bedorven’ voor de Engelsen.

²⁶⁵ Pieter Versterre aan de Staten van Zeeland, 25 maart 1675 (RAZ 2035-249/250).

²⁶⁶ Engeland en de Republiek sloten in februari 1674 vrede. De oorlog tussen de Republiek en Frankrijk sleepte zich nog voort tot 1678. Israel, *The Dutch Republic*, 813.

Al met al lijkt er dus weinig waarheid in Jean le Grands verdenkingen jegens zowel de indianen als de Engelsen in Suriname. Hij sprak weliswaar in het meervoud als hij het over deze vrees had, maar het is niet vast te stellen in hoeverre de vrees werkelijk werd gedeeld door de overige Nederlanders. Het is echter zeker niet ondenkbaar – dergelijk ‘verraad’ kwam vaak genoeg voor²⁶⁷ – maar het zou zich in dit geval net zo goed allemaal in Le Grands hoofd afgespeeld kunnen hebben. Uiteindelijk bleek alle vrees ook onnodig; Suriname werd gedurende de hele Derde Engelse Oorlog niet aangevallen.²⁶⁸

Samenvattend kunnen we zeggen dat de grootste impact van de Derde Engelse Oorlog lag op mentaal en economisch gebied. Er zijn geen aanwijzingen dat er daadwerkelijk gewelddadigheden hebben plaatsgevonden. Wel werden er de nodige voorbereidingen getroffen om een eventuele aanval af te slaan – iets waarvoor het initiatief al door de Staten van Zeeland werd genomen voordat de Surinaamse bevolking er zelf van op de hoogte was. De grootste problemen, ook in vergelijking met de voorgaande periode, ontstonden op het gebied van communicatie en bevoorrading. Het gebrek aan nieuws en levensmiddelen was in de tweede helft van 1672 nog groter dan daarvoor. De bevolking werd een groot deel van de tijd beziggehouden met het bezetten van het Fort (wellicht als een uitbreiding van de burgermilitie), en de plantages zelf lagen ook stil, waardoor ook de export vrijwel stil kwam te liggen. Ondanks alle onrust veranderde er echter concreet niet veel in Suriname.

²⁶⁷ Een voorbeeld is het beleg van Geertruidenberg in 1589; de stad werd toen door haar grotendeels Engelse garnizoen aan de Spanjaarden verkocht. Zie: Van Nimwegen, *‘Deser landen krijchsvolck’*, 138-139.

²⁶⁸ Vgl. Buddingh’, *Geschiedenis van Suriname*, 9-20, waar de Derde Engelse Oorlog niet eens wordt genoemd.

6. Conclusie

Aan de hand van een dertigtal brieven uit het *Sailing Letters* project, heb ik inzicht proberen te geven in het wel en wee van de Surinaamse kolonisten tussen december 1671 en september 1672. Laat ik hier eerst de hoofdvraag nog eens herhalen: welk beeld van het leven in de Surinaamse kolonie in 1672 komt naar voren in brieven van de kolonisten, en welke veranderingen in leven en berichtgeving zijn waar te nemen ten gevolge van het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog? Zoals ik al in de inleiding heb betoogd, heeft de beantwoording van deze vraag feitelijk twee doelen: allereerst, het verwerven van inzicht in de koloniale samenleving in Zeeuws Suriname gedurende het Rampjaar 1672, en dan met name in de veranderingen die in die samenleving plaatsvinden als gevolg van het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog; en ten tweede, te bekijken hoe de *Sailing Letters* het best gebruikt kunnen worden in combinatie met ander bekend materiaal, en wat zij toevoegen aan de kennis over het onderwerp.

Suriname was in 1672 nog een relatief jonge kolonie, met slechts een gering aantal inwoners en weinig van de voorzieningen die de kolonisten thuis gewend waren. Desalniettemin bevonden zich in de kolonie al groepen mensen – inheemse indianen, Engelse en joodse kolonisten – waar de Nederlanders mee geconfronteerd werden. Daarnaast moest men leren leven met een vijandig klimaat en met de grote afstand tot het thuisland. De meerderheid van de kolonisten zal niet van plan geweest zijn hun hele leven in Suriname te blijven. Sommigen – bijvoorbeeld Jean le Grand en Antonis Jeroensen Rijckquart – waren pas recent in Suriname aangekomen, anderen – Jan van Ruijven, Nicolaes Combe, Johan van Scharphuijsen – waren al doorgewinterde kolonisten. Nieuwkomer of ouwe rot, haast iedereen was in Suriname met hetzelfde doel: geld verdienen, met name door de suikerproductie. Dat is ook het voornaamste onderwerp in bijna alle brieven: suiker. Vrijwel alle activiteit in Suriname draaide om dit product. Dat wil niet zeggen dat er tussen de regels door geen andere informatie over het leven in Suriname te vinden is. De omgang met niet-Nederlanders, de binnenkomst van schepen, het omgaan met tropische ziekten en een vreemd klimaat, de interactie tussen kolonisten die vaak voor lange duur met elkaar zaten opgescheept (verwijderd in afstand als zij waren van de Republiek) waren allemaal elementen in het leven van de kolonisten. De suikerproductie bleef echter de kern van het leven in de kolonie.

Precies die suikerproductie kwam in gevaar toen de Derde Engelse Oorlog uitbrak. Het nieuws van de oorlogsverklaring (want meer dan dat wist men nog niet in Suriname) maakte de bevolking zeer ongerust. Een groot deel van de bevolking werd gedwongen naar Fort Zeelandia te komen, bewapend en wel, om daar de kolonie te verdedigen tegen een mogelijke Engelse invasie. Bij de voorbereiding van die verdediging werden bovendien slaven en scheepsbemanningen ingezet. Dit betekende dat de plantages en suikermolens zo goed als verlaten waren, en dat de suikerproductie stil kwam te liggen. De briefschrijvers maakten goed duidelijk hoe rampzalig zij dit vonden. Dat er geen

suiker meer werd gemaakt, was echter nog niet het grootste probleem. Door de oorlog kwam de scheepvaart tussen Europa en Suriname geheel stil te liggen. Dit betekende dat er geen suiker meer kon worden uitgevoerd, maar ook dat er geen hoognodige voedselproducten en andere zaken, die men in Suriname niet of nauwelijks zelf kon produceren, konden worden ingevoerd. Dit zorgde al snel voor groote schaarste.

Wat bovendien ook erg schaars werd, was nieuws uit Europa. Verstoken van nieuws over de oorlog, wisten de kolonisten niet wat zij konden verwachten. Hoe verliep de oorlog in Europa? Klopte het dat elk moment een invasievloot uit Jamaica of Barbados de Surinamerivier op kon varen? Gevoelens van onheil voerden de boventoon, want hoe kon de Republiek stand houden tegen het machtige Engeland en Frankrijk? Betekende dit het spoedige einde van de Zeeuwse kolonie Suriname?

Uit andere bronnen is bekend dat deze vrees uiteindelijk niet bewaarheid werd. Suriname zou de Derde Engelse Oorlog overleven zonder invasie van buitenaf of rebellie (door Engelsen en indianen) van binnenin. Wel is het goed mogelijk dat juist de klappen die de suikerproductie opliep door de oorlog, er mede voor hebben gezorgd dat het nog jaren zou duren voordat Suriname echt tot bloei zou komen.

Over de toestand in Zeeuws Suriname, en dan in het bijzonder de gevolgen van het Rampjaar, was tot nu toe weinig bekend. Dankzij *Sailing Letters* is er nu de beschikking over een grote hoeveelheid relevant materiaal, die wel de informatie biedt over deze periode die bijvoorbeeld in het Zeeuws Archief niet aanwezig is. Wanneer men werkt met een (beperkte) verzameling egodocumenten, is echter wel belangrijk om in het oog te houden dat het merendeel van de informatie in meer of mindere mate gekleurd is door de percepties van de auteur – het gaat hier immers niet om makkelijk te kwantificeren materiaal. Om deze reden is bronnenkritiek zeer belangrijk. Het wordt echter makkelijker, en het resultaat wordt betrouwbaarder, als een groter aantal bronnen met elkaar kan worden vergeleken. Dit geldt voor de hoeveelheid brieven – immers, als we in brieven van verschillende personen dezelfde fenomenen of gebeurtenissen aantreffen, is het ook makkelijker om hier uitspraken over te doen die objectiever van aard zijn – alsook voor eventueel ander bronnenmateriaal. Als er bijvoorbeeld officiële documenten en kaartenmateriaal beschikbaar zijn, dan is het zeer nuttig om dat te vergelijken met de informatie in egodocumenten.

Een voorbeeld van hoe anders de interpretatie van gebeurtenissen kan zijn als verschillende bronnen worden bestudeerd, is Jean le Grands wantrouwen jegens de Engelse bevolkingsgroep in Suriname. Anderen noemen dit helemaal niet en de bronnen uit het Zeeuws Archief spreken zijn gevoelens zelfs direct tegen. Het bestaan van dergelijke gevoelens onder de koloniale bevolking, zelfs al werden zij niet breed gedragen, zijn echter op zichzelf ook al interessant. We krijgen zo de beschikking over een hoop informatie over de gedachten van de kolonisten, iets waar de mentaliteitsgeschiedenis zijn voordeel mee kan doen.

Een van de meest boeiende, en tot op heden zeer onderbelichte, onderwerpen die dankzij deze brieven kan worden bestudeerd, is de wisselwerking tussen kolonie en thuisland. In de inleiding betoogde ik al dat juist correspondentie daar bijzonder geschikt voor is. Door het simpelweg signaleren van namen, zowel afzenders en geadresseerden alsook de mensen die in de brieven worden genoemd, kunnen de contacten tussen kolonisten en achterblijvers in kaart worden gebracht. Dit is een geheel nieuwe dimensie in de koloniale geschiedschrijving. Zeeuws Suriname, hoewel deels geïsoleerd van Europa, stond daar zeker niet los van. Zowel voor de import van allerlei levensbehoeften, als de export van haar producten (suiker) was zij geheel afhankelijk van Europa. De concrete aard van de contacten, die ten grondslag lagen aan die importen en exporten, is tot op heden nog te weinig onderzocht.

Daar komt nog bij dat het opvallend is dat de meerderheid van de kolonisten afkomstig was uit een geografisch zeer beperkt gebied: Middelburg en Vlissingen. In die zin lijkt de kolonie ook deels een uitbreiding van die stedelijke gemeenschappen, zij het in een totaal andere omgeving. Ik heb in dit onderzoek een aanzet proberen te geven tot onderzoek naar dit onderwerp, maar er zijn nog ruime mogelijkheden om dit voort te zetten. Juist deze dimensie van het koloniale leven heeft nog veel onderzoek, en dankzij de *Sailing Letters* beschikken we nu dus ook over de middelen daartoe.

Dit zijn de voorlopige conclusies die ik hier kan trekken uit de bestudering van een dertigtal brieven (gecombineerd met een behoorlijke hoeveelheid andere bronnen). Dit onderzoek roept echter ook een hoop nieuwe vragen op, en geeft tegelijkertijd aan dat nog meer onderzoek mogelijk en ook noodzakelijk is. Ik zie mogelijkheden binnen verschillende disciplines. Allereerst op sociaalhistorisch gebied; er is dankzij de *Sailing Letters* onderzoek mogelijk naar de opbouw van de koloniale samenleving in Suriname en haar verbondenheid met gemeenschappen in Zeeland en misschien ook elders in de Republiek. Daaraan verbonden zou bijvoorbeeld ook onderzoek gedaan kunnen worden naar de (sociale) redenen tot migratie vanuit het Europese moederland en de interactie tussen verschillende ‘nationaliteiten’ binnen één gemeenschap. Daarnaast bestaan er zelfs goede mogelijkheden voor een microgeschiedenis van Suriname in de Zeeuwse periode; met de bestudering van een groter aantal bronnen moet het mogelijk zijn om een historische reconstructie te maken van de Surinaamse kolonie, niet in de laatste plaats vanwege het relatief kleine formaat ervan.

Dergelijk verder onderzoek geeft de gelegenheid om de kennis van de cultuur en samenleving van de zeventiende-eeuwse Nederlanders eens vanuit een ander oogpunt te bekijken. Er kan, en moet, nog veel onderzoek worden gedaan naar de koloniale samenlevingen in deze periode. Ook voor Suriname is dit van belang, aangezien de Zeeuwse periode een zeer onderbelichte periode is binnen de Surinaamse nationale geschiedenis. Dit alles maakt duidelijk wat het belang van de *Sailing Letters* eigenlijk is, en zal ook aanknopingspunten bieden voor de verdere bestudering van de brieven die buiten het bestek van deze periode en dit gebied vallen.

‘De een zijn dood is een ander zijn brood’ is een uitspraak die voor dit onderzoek als geheel opgaat. Het was dankzij het Rampjaar dat de dertig brieven van de kolonisten aan de Surinamerivier bewaard zijn gebleven, al heeft dat wel betekend dat zij nooit de bestemming hebben bereikt. Het heeft mij en andere onderzoekers echter veel interessante egodocumenten opgeleverd, die nieuwe inzichten bieden in het leven in Suriname. Met als uitgangspunt de dertig brieven, heb ik getracht een bijdrage te leveren aan dit onderzoek dat feitelijk nog in zijn beginfase is. In de toekomst zullen we dan ook nog veel meer kunnen leren over deze periode. Het mag een schrale troost heten voor de Surinaamse kolonisten zoals Jean le Grand, dat hun brieven nu, ruim driehonderd jaar na dato, alsnog met interesse worden gelezen.

Literatuur

- Acda, G.M.W., *Voor en achter de mast. Het leven van de zeeman in de 17de en 18de eeuw* (Bussum 1976).
- Benamins, Herman Daniël, en Joh. F. Snelleman (ed.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* (Den Haag en Leiden 1914-1917).
- Bogtman, W., *Het Nederlandsche handschrift in 1600* (Haarlem 1999).
- Bowden, Edwin T., *Washington Irving. Bibliography* (Boston 1989).
- Braunius, S.W.P.C., 'Het leven van de zeventiende-eeuwse Zeeman: valse romantiek of werkelijkheid?' in: *Tijdschrift voor zeegechiedenis* 40/41 (1980) 11-21.
- Brouwer, Judith, 'Al zeyt ghy uyt den ooge, ghy bent uyt myn herte niet.' *Amsterdamse brieven uit het Rampjaar 1672* (scriptie Onderzoeksmaster Nederlandse Letterkunde, Amsterdam 2007).
- Bruijn, J.R., 'Kaapvaart in de tweede en derde Engelse oorlog' in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 90 (1975) 408-429.
- Buddingh', H., *Geschiedenis van Suriname* (Utrecht 1995).
- Burke, Peter, *What is cultural history?* (Cambridge 2004).
- Cilleßen, Wolfgang, 'Der Spiegel der jeugd. Ein Kinderbuch als Medium der Geschichtserinnerung in den Niederlanden (1614-1813)' in: Hans Peterse ed., *Süß scheint der Krieg den Unerfahrenen* (Osnabrück 2006) 51-134.
- Clark, George, *War and society in the Seventeenth Century* (Cambridge 1958).
- Dekker, Rudolf, 'Brieven uit zee. De correspondentie van en met Nederlandse zeevarenden in de 17de en 18de eeuw', in: *Spiegel historiael, Themanummer egodocumenten* 3/4 (2005) 124-130.
- Deursen, A.Th. van, 'De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1780)' in: J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 2001) 117-177.
- Diamond, Jared, *Collapse. How societies choose to fail or survive* (Londen 2006).
- Dikland, Philip, e.a., *Zeeuwse archivalia uit Suriname en omliggende kwartieren 1667-1683* (Paramaribo 2003).
- Doe, Erik van der, Perry Moree en Dirk Tang (red.), *De dominee met het stenen hart* (Den Haag 2008).
- Dreiskämper, Petra, 'Redeloos, radeloos, reddeloos'. *De geschiedenis van het rampjaar 1672* (Hilversum 1998).
- Emmer, P.C., *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam 2003).
- Enthoven, Victor, en Henk den Heijer, 'Nederland en de Atlantische wereld, 1600-1800. Een historiografisch overzicht', in *Tijdschrift voor zeegechiedenis* 24-2 (2005) 147-166.
- Frijhoff, Willem, en Maarten Prak (red.), *Geschiedenis van Amsterdam deel 2. Zelfbewuste stadstaat, 1650-1813* (Amsterdam 2005).
- Frijhoff, Willem, en Marijke Spies, *1650: Bevochten eendracht* (Den Haag 1999).
- Gaastra, Femme S., *De geschiedenis van de VOC* (Zutphen 2002).
- Gelder, Roelof van, *Verslag van een inventariserend onderzoek naar Nederlandse brieven in het archief van het High Court of Admiralty in The National Archives in Kew, Groot-Brittannië. In opdracht van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, mei-november 2005* (Den Haag 2005).
- Gelder, Roelof van, *Zeepost. Nooit bezorgde brieven uit de 17de en 18de eeuw* (Amsterdam 2008).
- Goor, J. van, *De Nederlandse koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Den Haag 1994).
- Goslinga, Cornelis Ch., *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680* (Assen 1971).
- Goslinga, Cornelis Ch., *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791* (Assen 1985).

- Haalmeijer, Hans, en Dik Vuik, *Fluiten, katten en fregatten. De schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, 1602-1798* (Haarlem 2002).
- Hainsworth, Roger, en Christine Churches, *The Anglo-Dutch naval wars 1652-1674* (Phoenix Mill 1998).
- Heijer, Henk den, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002).
- Heijer, Henk den, 'Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika (1674-1730)', in *Tijdschrift voor zeegeschiedenis* 16-2 (1997) 141-159.
- Hoogbergen, Wim, 'De Bosnegers zijn gekomen'. *Slavernij en rebellie in Suriname* (Amsterdam 1982).
- Israel, Jonathan I., *Dutch primacy in World Trade 1585-1740* (Oxford 1989).
- Israel, Jonathan I., *The Dutch Republic. Its rise, greatness, and fall 1477-1806* (Oxford 1995).
- Jacobs, Jaap, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1999).
- Jong, Joop de, *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van de regenten in de 17de en 18de eeuw* (Utrecht en Antwerpen 1987).
- Kempfen, Michiel van, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* (Breda 2003) 2 delen.
- Klein, Herbert S., *The Atlantic slave trade* (Cambridge 1999).
- Klooster, W.W., *Illicit Riches. Dutch Trade in the Caribbean, 1648-1795* (Leiden 1998).
- Koenigsberger, H.G., *Early Modern Europe 1500-1789* (Harlow 1987).
- Kooijmans, Luuc, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1997).
- Landes, David, *The wealth and poverty of nations. Why some are so rich and some so poor* (Londen 2002).
- Lier, R.A.J. van, *Samenleving in een grensgebied; een sociaal-historische studie van de maatschappij in Suriname* (Den Haag 1949).
- Linde, J.M. van der, *Surinaamse suikerheren en hun kerk. Plantagekolonie en handelskerk ten tijde van Johannes Basseliers, predikant en planter in Suriname, 1667-1689* (Wageningen 1966).
- Mathijssen, Marita, 'Laat de bronnen spreken: particuliere brieven als historische bron' in Pieter Stokvis (red.), *Geschiedenis van het privéleven. Bronnen en benaderingen* (Amsterdam 2007) 50-68.
- Mathijssen, Marita, *Naar de letter. Handboek editiewetenschap* (Den Haag 1997).
- McKay, John P., e.a., *A history of World societies* (Boston 2000).
- Megen, Netty van, 'Ick leer nu moij lesen en schrijven als ul sien kan. Zeventiende-eeuwse brieven van en aan zeevarenden uit het archief van het High Court of Admiralty' in *Tijdschrift voor zeegeschiedenis* 22-2 (2003) 147-156.
- Megen, Netty van, "'Ick verlang hard nae een brief, maer noch meer nae ul mijn lieve man self'. Persoonlijke brieven van zeventiende-eeuwse vrouwen' in: Annemarie Ambrust, Marguérite Corporaal en Marjolein van Dekken (red.), 'Dat gy mij niet vergeet'. *Correspondentie van vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 2006) 27-47.
- Meiden, G.W. van der, *Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 1987).
- Montgomery, Bernard (Lord Montgomery of Alamein), *A concise history of warfare* (Ware 2000).
- Moree, Perry, 'Met vriend die God geleide'. *Het Nederlands-Aziatisch postvervoer ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie* (Zutphen 1998).
- Nimwegen, Olaf van, 'Deser landen krijchsvolck' *Het Staatse leger en de militaire revoluties 1588-1688* (Amsterdam 2006).
- Panhuysen, Luc, *De ware vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (Amsterdam 2005).

- Price, J.L., 'A state dedicated to war? The Dutch Republic in the Seventeenth Century' in: Andrew Ayton en J.L. Price ed., *The Medieval military revolution. State, society and military change in Medieval and Early Modern Europe* (Londen en New York 1995) 183-200.
- Roorda, D.J., *Partij en factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen 1978).
- Roos, Doeke, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie* (Hulst 1992).
- Schama, Simon, *The embarrassment of riches. An interpretation of Dutch culture in the Golden Age* (New York 1987).
- Schöffner, Ivo, 'La stratification sociale de la République des Provinces Unies au XVIIe siècle' in: Roland Mousnier (red.), *Problèmes de stratification sociale* (Parijs 1968) 121-135.
- Spufford, Peter, *Power and profit. The merchant in Medieval Europe* (Londen 2002).
- Temple, William, *Observations upon the United Netherlands* (oorspr. 1672), uitgegeven door George Clark (Oxford 1972).
- Unger, W.S., *De geschiedenis van Middelburg in omtrek* (Middelburg 1954).
- Verhoeff, J.M., *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1982).
- Vernooij, Joop, 'Godt niet meer Engels maer geheel Zeeuws. Jan Basseliers, kerk en slavernij', in *Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 14-1 (2005) 3-12.
- Vliet, Adri P. van, 'Een vriendelijke groetenisse'. *Brieven van het thuisfront aan de vloot van De Ruyter (1664-1665)* (Franeker 2007).
- Vries, Jan de, en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995).
- Wal, Marijke van der, *Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis* (Amsterdam 2006).

DEEL II

BRIEVEN UIT SURINAME, DECEMBER 1671 – SEPTEMBER 1672

Verantwoording bij de transcripties

Dit gedeelte van de scriptie bevat de transcripties en facsimile's van dertig brieven uit Zeeuws Suriname. Voor de transcriptie heb ik gekozen voor een diplomatieke editie, met gebruikmaking van diakritische tekens (zie voor een overzicht hieronder). Deze keuze heb ik gemaakt om de verschillen tussen de 'stemmen' in de brieven het meest zichtbaar te laten; dus om zo dicht mogelijk bij de brontekst zelf te blijven. Ik hoop zo dat ander onderzoek (onder andere op het gebied van taalgebruik) ook van deze edities kan profiteren.

De keuze om zo dicht mogelijk bij de brontekst te blijven is tevens gemaakt om eventuele interpretatiefouten te voorkomen. Als zodanig heb ik er voor gekozen om het gebruik van majuskels en minuskels niet naar huidige gebruik aan te passen. Ook zijn alleen die afkortingen uitgewerkt die anders niet als zodanig herkenbaar zouden zijn (het draait dan vaak om de laatste 'n' van een woord). Andere afkortingen zijn zoals zij door de briefschrijver zelf zijn weergegeven opgenomen, veelal door middel van 'bovengeschreven' letters. Slechts op twee punten heb ik ten behoeve van de leesbaarheid aanpassingen gedaan. Het gebruik van 'u' en 'v' heb ik zoveel mogelijk genormaliseerd. Daarnaast heb ik leestekens toegevoegd.

Verklaring van woorden¹ en de identificatie van in de brieven genoemde personen en zaken is zoveel mogelijk gedaan in voetnoten. Voor een aantal zeer vaak voorkomende termen heb ik op de volgende pagina's een glossarium bijgevoegd. Eventuele interpretatieproblemen zijn als zodanig herkenbaar gelaten.

Naast elke transcriptie is een foto van het origineel geplaatst. De transcripties lopen zoveel mogelijk gelijk op met deze foto's. Alleen bij de transcripties van de adresseringen (die als zodanig apart zijn aangegeven) zijn deze foto's weggelaten. De brieven zelf zijn in chronologische volgorde opgenomen.

*Diakritische tekens*²

Auteursingrepen:

- <-a> a is doorgehaald
- ↑<+a>↑ a boven de regel toegevoegd
- ←<+a>← a in de linkermarge toegevoegd

Editeursingrepen:

- aa a is de uitschrijving van een afkorting
- [:a] tekstdrager is beschadigd; lezing a wordt door de editor voorgesteld
- a[?] lezing van a is onzeker
- [xxx] x is onleesbaar; elk kruis representeert een letter.

¹ Voor de woordverklaring heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT), online op <http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>, daarnaast ook van Hans Haalmeijer en Dik Vuik, *Fluiten, katten en fregatten. De schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, 1602-1798* (Haarlem 2002) en J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1982).

² Gebaseerd op de tekens gebruikt door het Constantijn Huygens Instituut, zie Marita Mathijssen, *Naar de letter. Handboek editiewetenschap* (Den Haag 1997) 294-295.

Glossarium

8ber: oktober

Adij: gedateerd

Anker: inhoudsmaat bij vloeistoffen, een zesde van een oxhoofd (ongeveer 39 liter).

arrivement: aankomst

avancement: voorschot

Bescheijt: antwoord, reactie

Capteijn: (Cap^l) (scheeps)kapitein

Carquesoen: vracht, lading

Cognossement (ook: connossement, connoiss^l): Verklaring waarbij een schipper erkent zekere goederen geladen te hebben en zich verbindt die, hetzij aan toonder, hetzij aan een bepaalde persoon, hetzij ook aan order af te leveren, tegen intrekking van het oorspronkelijk exemplaar van deze verklaring in het bezit van de geconsigneerde.

Commanderen: aanbevelen

contentement: genoegdoening

Cordiael: vriendelijk, beleefd

Cortende: afsluitend, afrondend

Costi, Costij: uit uw richting, van bij u. Als geschreven wordt dat een schipper ‘van costi’ komt, dan wordt bedoeld dat hij (globaal) uit dezelfde ‘plaats’ is vertrokken als waar de geadresseerde zich bevindt.

devoor, dijvoir: moeite, best [doen]

discrete: welwillend, verstandig

Dito: hetzelfde

DW, dienstwillige: tot (weder)dienst bereid

Gulden: een munteenheid met een waarde van ongeveer 20 stuivers.

GW, G.W.: gewillige

hus vrouwe: ‘huisvrouw’, echtgenote

indato: ‘op de datum’

lb: pond

Lijnwaet: lijnwaad, stof (om kleding van te maken)

Monsieur / Monsr: mijnheer

Nevengaende: bijgaande

Occasie: gebeurtenis, gelegenheid

Oxhooft: (Oxh^l) inhoudsmaat bij vloeistoffen (ongeveer 220 liter)

Patria: vaderland

Pond Vlaams: een munteenheid met een waarde van ongeveer 120 stuivers.

Prinsepalijsk: voornamelijk, allereerst

Procuratie: volmacht

P.S.: post scriptum

referere: verwijst (naar)

Saluut: gegroet

Sieur: (S^r) heer

Ue: lett. 'U edele', u

ul: lett. 'ulieden', jullie, u

voors.: lett. 'voorschreven' of 'voorseejt' in de zin van 'bovenstaande'

Voorsienige: voorzienige, wijze

Xber: december

1. Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 29 december 1671

(SL 30-227, 470-471)

[adressering]

Aenden Eersaamen voor sieniegen Capt daniel Thijsen Janssen, woonaglich Tot derveere¹

Capt daniel Thijsson

Adj 29 xber 1671, Zeruname

Seer speciaele Besondere vrindt, indato 21 xber is hier Gearr^t Jacob soeteling met schip debiecurff,² waar meede becoomen ue aengenaamen vanden 27 8ber, d^r in ue mij Cargo weegen de dingen van maarten Lermes schrijff en dat de h^r dankerts³ mij, p^r Jan Andriesen,⁴ Ampele⁵ ordre sendt om Teegens hem door middelen van regten ten uuttersten teageeren, Twelck t'sijner tijt int werk stellen sal, want d^o Jan andriesen is noch niet gearriv^t, Waer naer seer Verlangen. Versecker ue datter mijn best Toe doen sal om hem van alles satisfactie⁶ Teden gerich als meede t'laaste *verbaten* soo t' niet verbrand tot And^{re} snits[?] weg Gebrocht is, Om ue beschijedt vansijs 4 dobbelanckers seq⁷ te moogen geven den p^r den brenger deses, schipp^r Cornelis bastiaenssen⁸ van vlissingen, sende volgens connoiss⁹ Weeder aen de h^r dankerts netto 8196 lb suijker bestaande in 4 sernaamse oxhooffden 4 franssen ditto en 6 clijn brandwijn *endesulcker* saamen 14 stuckx. hebbe hem Geschreeven dat herwaart gemeen Waer ond^r ue soo wel Gerekendt als ijmandt and^{re} pro rato de somma, d^r naer ue hemkom Reguleeren. hoope met de naaste gelegenthijet ue voor sijn Particul^r meede wat Tesenden Waer toe mijn devoir doe. Ick en mij vrou En kinderen bedanken ue Ten hoogsten voort gesondene p^r soeteling en Jan Andriessen, hoope dat den occasie sal presentereen omt selve Terecompenseeren, Twelck als dan metterdaat sal betoonen. ondertusschen blijve,

UE gewillige D^r

J.V.RUIJVEN

¹ **terveere:** te Veere (in Zeeland).

² **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

³ **Heer Dankerts** wordt ook genoemd in brief 21.

⁴ **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁵ **Ampele:** uitvoerige

⁶ **satisfactie:** genoegdoening

⁷ **seq:** sequestratie, bewaargeving

⁸ **Cornelis Bastiaensen**, kapitein van de *Fort Zeelandia*.

⁹ **connois^t:** cognossement

P.S^c. naert sluijten¹⁰ vandeses soo is Jan andriessen hier Gearr^t. hebbe hem Gevraagt naer brieven vande h^r dankerts *ende* ue met het doosie, maer segt daer *geen* kennis van tehebben, noch datter sulcke brieven voor mij met zijn. ondertusschen is Lemp^s¹¹ bij mij geweest *ende* heeft een procuraeti van Corn.[?] cenisbaer[?] Getoont, met ord^r om deboeken van claassen teaenvaarden *endevan* al t'geene hem d^r uut competeert Te ontfangen, *ende* an hem tesenden, alsoo voor geval van aldesuijker die ue Thuijs[?] Gebragt heeft hem niets kenbar
 ←<+gemaakt>← noch part gegeven is, hem[?] heb geantwoort dat ik hem noch Eens[?] [xxxxx] in dat geval niet kende *ende* geen procuratie agt sood^r de h^r dankerts *ende* ue niet ond^r staat [xx]oux erna[?]. cortende, verblijve in haest als voors.

UE gewilligen Dr
 J.V.RUIJVEN

¹⁰ **naert sluijten:** na het afsluiten

¹¹ **Maerten Lemp^s,** planter in Suriname. Zie ook brief 21.

2. Antonis Jeroensen Rijckquart aan Franssinie Scheleraerts, 31 december 1671

(SL 30-227, 401-403)

[adressering]

dese brief sal men bestellen aen mijn eer waerdighe hus vrouwe, frans sinie Scheleraerts hus vrou van Antonis Jeroensen, wonende in de salijnck straete tot Vlijssinghe. met vrijent die godt geleyde over see Capteijn [xx] Cornelis bastiaensen

Looft godt boven al. op de ree van sure naeme, 1671 ↑<+ des[.ember]>↑ # 31

een vriendelycke groetnise sij gheschreven aen mijn eerwaerdighe huis vrouwe frans sinie scheleraerts. ijck laete ul weeten als dat wij sijn gheareveert den 31 desember, godt lof van sijne ghenade, <-xxx/> kloeck ende ghesont. verhopende het selve van ul ende van alle goede vrienden, die ijck tus ghelaten hebbe. ware het anders het soude mijn van herte leet om hooren weesen. voor is mijn schrijven als dat ijck mijn goet van sinnen lion over ghekreeghen hebbe, maer noch niet ontfange door dien ↑<+ hij>↑ hooger op ghetrocken is, soo dat Jck in desen brijef geen bescheijt uit ul brief kan schrijven. voor dijnen sij mij noch niet ter ant ghestelt en is, desen brijef hebbe ijck op de ree metter aest gheschreven, op dat cornelijs bastiaensen <-op> van Vlijssingh de eerste was die vertrecken soude soo en konde Jck ul niet naederschrijven, want toen Jck desen brijef schreef en hebbe Jck noch den domenij¹ niet ghesijen ghehadt. het sal noch wel 3 a 4 maenden aen loopen eer daer noch een schijp klaer liggen sal. uijt reijse: den 7 november quamen wij bij de karijse eijlanden,² dito ito³ quamen wij bij den oostie vaerder,⁴ meende het een turck⁵ was, waer over wij met ons heel schijps volck in het gheweer was. saghter mijdaghes tussen 3 en 4 hueren⁶ wijeren wij ghewaer dat hij vriendt was, het volck een groote blijtschap gaf. Claes saetelijnc heef 10 daghen voor ons gunter⁷ gheweest; sij meenden te surname dat wij gebleven was. het was hoogh⁸ dat wij op de ree waren, want daer was niet een dropel water dat goet was: wij eens acht daghen rantsoen ghehadt met een kanne water in 24 hueren ende eens 14 daghen een pinte in vieren twintigh hueren. men viel [:h/aest om verde van flaeftē,⁹ maer godt gaf uit komste. [:v/oorts laete Jck ul weeten als dat meneer bolle over leen is,¹⁰ ende susannen als man, is oock doot meester sander. daer is veel volck ghestorven, ghelijck als ghij wel hooren sult. [:v/oort is mijn schrijven, als dat ul wensche ondert duist goede [:n/achten met alle mijn kindernens, ende kust lijsabedtime rijckquart eens [:e/en ghenacht voor mijn, ende pruine rijckquart¹¹ ende Josinie ende Janneke [:en/de <-end> het dat noch kannen mast, twelck mijn onbekent is meijisie, [:o/f kent het welcke Jck bescheijt sal verwachten.

¹ **domenij:** dominee

² **Karijse eijlanden:** Canarische Eilanden

³ **dito ito:** dezelfde dag

⁴ **oostie vaerder:** een Oost-Indiëvaarder, een schip uit oostelijke richting, of een oosters uitziend schip.

⁵ **turck:** lett. Turk (algemeen woord voor Moslims); in dit geval is waarschijnlijk bedoelt Barbarijse kapers (uit Noord-Afrika).

⁶ **hueren:** uren

⁷ **gunter:** ginder

⁸ **het was hoogh:** het was hoog tijd

⁹ **flaeftē:** flauwte

¹⁰ **dat meneer bolle over leen is:** Johan Bolle (gestorven op 21 november), secretaris van Suriname. Zie ook brieven 8, 13, 20, 26 en 27.

¹¹ **Pruine Rijckquart,** een van Antonis' dochters. Zie ook brief 16.

Historie Gerony noch nicht in Druck

seght vader ende moede¹² goeden nach, ende mijn broeder Jeroen, ende ul broer Jacob scheleraert met sijn vrouwe, ende heer de vrijesen met sijn hus vrouwe, ende moeder de plue in mechellen, ende moeij Janneke koster, ende ul moeije karstid,¹³ ende alle goede vrijende. <-end> ende schrijf een hoe het met het recht staet van die fielt¹⁴ van Lambrecht. ende schrijf eens hoe dat ghij lieden ghevaren zijt met daniel tissen.¹⁵ ende Jck sal ul soe dra wat over stueren als wat verdient hebbe, daer sal Jck mijn uijtterste devoort¹⁶ uwe doen. voorts ijs mijn schrijven als dat ul beveele in de ghenade des alder hooghsten,¹⁷ die geve u ende mijn dat ons salijgh is. ende hope dat wij malkandere nogh in goede ghesontheijt sijen. seghe alle goe vrienden ghenacht,

Antonis Jeroensen rijckquart, ul dienaer

¹² **vader ende moede:** Antonis Jeroensen en zijn vrouw, woonachtig op de Kaaskade in Vlissingen; zie brief 17.

¹³ **moeije karstid:** Antonis' schoonmoeder. Zie ook brief 16.

¹⁴ **fielt:** schooier, schurk

¹⁵ **daniel tissen:** mogelijk is dit de Daniel Thijssen Janssen uit Veere waar brieven 1 en 21 aan gericht zijn?

¹⁶ **devoort:** moeite

¹⁷ **alder hooghsten:** allerhoogste (God)

3. Jan van Ruijven aan Guiliaem de Backer, 31 december 1671

(SL 30-227, 416-418)

[adressering]

Eersaeme voor sinige Sr Guiliaem de backer, Coopman Tot Vlissingen

Sr Guiliaem de backer

Adij 31te Xber 1671, sername

Monsieur. indato 15 october p^r t^r Schip de gekroonde put¹ was aan Ue mijnen laasten, waar An mij *referte*. Seed^t is hier van Costij Gear^t t schip debiecurf p^r schipp^r Jacob soeteling,² Waar meede Tot mijn Ver wondering geen schrijvens van Ue becoomen, als een connoiss^t ondercouw^{rt3} van Ue swaager dominij basse liers,⁴ houdende van ½ oxh^t met coopman en 3 Comijnen Caasen,⁵ doch niet onderteekent, en watter int ½ oxh^t is, is mij onbekent. Alsoo noch niet gelost is, dito do. basseliers heeft mij 2 swarte en 2 grauwe kinder hoeties behandigt, dan sijn soo daaniege niet Als ik versogt dat Ue senden soude, want mijn Leeven geen sleegter gesien heb, t^r gene manq^t Vant ontbooden. Versoeke indient <+niet> versonden is met de Eerste gelegent hijer tesenden en met Alle scheepen eenige verver singe van 3, 4 vaaties fransse off rinsse wijn⁶ met een vaatie booter off twee. versoeke ook dat Ue mij met de Eerste occasie 20 á 30 ellen⁷ mooi Swart Armosijn⁸ ↑<+of pourtesej⁹>↑ gelieft tesenden. Alsoo t voor ons eijgen gebruik is, met Cornelis bergen,¹⁰ die binnen 8 á 10 daagen Ten langsten Volgt. Sal Ue werd^{rt11} wat suijker voor mijn reekeninge Senden ensoo vord^{rs} met Alle Scheepen, Op dat Ue effecten mag hebbe om vangelijke Tedinge¹² Oprekeninge Vande 34 £n[?] lb, die ue mij ordonneerde Aenden dominij goet tedinge, hebbe t ook betaelt indien meer gelt Crijgen Can salt hem Tot devolle somme en toe geven maer Alsoo hier wijng voordeel met gelt tedinge is, ist seer scaars. Hier neffens Vier Lange stucken Letter hout¹³ Tot een ledekant voor Ue huys vrouw die versoeke indanke Gelieft Antenemen, sijn gemerkt als op de kant staat ←<+R>←. soo teegens desomer ijts raars van Apies papegaij of perkieties¹⁴ Can Crijgen, sal Ue meede Gedenken. Cortende, alsoo verblijve naer groetnise,

UE gewillige D^r
J.V.RUIJVEN

¹ **de gekroonde put**, een schip, zie ook brieven 4 en 5.

² **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

³ **ondercouw^{rt}**: ?

⁴ **Johannes Basseliers** (1640-1689), dominee van Suriname.

⁵ **Comijnen Caasen**: komijnkazen

⁶ **rinsse wijn**: Rijnwijn

⁷ **ellen**: el, lengtemaat (ongeveer 69 cm).

⁸ **Armosijn**: een bepaald soort zijde (veelal in Europa vervaardigd).

⁹ **pourtesej**: mogelijk 'porte' (Turkse) zijde.

¹⁰ **Cornelis Bergen**, kapitein. Zie ook brieven 12 en 29.

¹¹ **werd^r**: verder

¹² **vangelijke Tedinge**: pakken, nemen

¹³ **Letter hout**: letterhout is een uit Suriname afkomstige houtsoort, roodachtig van kleur, veel gebruikt voor meubels.

¹⁴ **perkieties**: parkietjes

P.^c. naet sluijten vant omstaande is hier Gearr^t Jan Andriesen,¹⁵ waar meede bekoomen Ue aangenaamen Gedateert 26, aug^o en 9 7ber.¹⁶ d^r uut gesien T^r geen Ue mij p^r d^o Jan Andriesen in een ½ oxh^t is sendende. t^r arrivem^t van daniel Thijsen¹⁷ en bartel nouters is mij Lief, hoop ariæn Tandt¹⁸ meede be houde sal over gekoomen sijn, en Ue t^r gesondene wel sult ontfangen hebbe p^r den brengen deser, Corn. bastiaenssen.¹⁹ soude Ue noch voor mijn reekeningen volg^s connoiss^t 13 partijen suijker bestaande in 3 fransse oxh^t 7 sernaemse vaten 2 pijpen²⁰ en 1 brandwijn stucke; hebbe alhier Gewoogen volgens nevengaande specificatie 8899- lb.. Godt de heere Gelieve hem in salve²¹ Tehelpen. sijn gem^{ikt} ←<+VR>←. naar den ontfang versoeke deselve Tenhoogsten doenb[xx] Teverkoopen, doen soo sijn t^e amsterdam meer Als costij gelden magh. Geliefter meede Tedingen als voor eijgen, voort geen d^r van sal koomen met het geen Ue heeft en ik noch p^r volgende sal senden, versoeke dat Ue voor mij Gelieft Tekoopen ende met deald^r eerste Gelegenth^t harwarts Tesende[:n], (wanter mij veel aan geleegeen is, alsoo Teegenwoordig met Geluerde²² ceetels, en ijk[xxxx] moet gaan maalen: vier suijker ketels, eijserwerk tot een meulen met sijn toebehoorte, vangroote Langte Swaarte endickte Als nevengaande memoritio.²³ bidde Tebedingen dat doch alles op Trou magh Gemaakt van[x][?] endeceewes[?] op soodaanigen fatsoen van vlackte als die Ue voor Verbra[xxx] dominij basseliers Gesonden heeft. de Clijnte moet een Goede si[xxx] vandec weesen van ond^r Gelijck als ue wel bekend is, soot^r Coopert^r an[xxx] baten[?] coop is, Gelieftse ald^r Telaaten maeken. versoeke mij ook met alle sceepen Tesenden 20, 30 p^r²⁴ mans schoenen, van soodanigen Groote en fatsoen als de 5 p^r schoenen die voor mij int half oxh^t anden dominij gesonden waaren, als meede 10, 12 p^r roode muijlen,²⁵ 12, á 15 p^r vrouwe schoenen en 10, á 12 p^r d^o muijlen vande mooiste fatsoen, ook 12 p^r jongen en 20 p^r mijsies schoenen groot voor kinderen van 8, 9, 10, 11, 12 jaaren allegaer met Leeren polesijn. soo wel de mijsies als de Jongens mooi hoog en smalleties op de moode, ook 3, 4, ↑<+grauwe>↑ jongens hoeden voor een kint van 9, á 10, 11 jaar, Van 4, 5 [x] ↑<+of 6 [xxxx]>↑ mooijen geboort vangelijke 3, 4 mans hoeden Swart van 5:6 [x] ↑<+of 7 [xxxx]>↑ t^r stuck, maar geen breede randen. ook t^r een en t^r and^r Gelijck als voor desen ontbooden heb, met ½ oxh^t Spijkers van drie 4, 5, derhande soorten als Van 2½ a 3 & 3½ duijn lanck. waer in ue wed^oom dienst doen can, Gelieft tecommanderen. ondertussen blijve, naer cordiaele Groetnisse als voors.,

UE gewillige D^r
J.V.RUIJVEN

Specificatie vande 13 partijen suijker in schipp^r cornelis bastiaenssen sijn schip Gelaaden als

1 frans oxh ^t weegt	parto ²⁶	586, T ^a	62,	net	524 lb..
1 deselve weegt	"	734,	57,	net	677 "
1 deselve weegt	"	561,	61,	net	500 "
1 sernams oxh ^t weegt	lb	561,	65,	net	496 "
1 deselve	"	702,	68,	net	634 "
2 deselve wegen Tesamen	"	1350,	lb net	"	1350 "
3 deselve weegen Tesamen	"	1990,	lb net	"	1990 "
1 pijsje weeg	parto	1069, T ^a	100,	net	" 969 "
1 deselve	"	1072,	102 lb.	"	970 "
1 brandw. stuk weegt	"	900,	111 "	"	789 "
[xxxx] suijker 8899 lb					

[xxxxxxxx xxxx] Tweede connoiss^t vant geene Ue p^r Corn.[xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx xxxx] soude vertreken[?]
Gelieft [xx]

¹⁵ Jan Andriese, kapitein van de Aerdenburgh. Brief 25 is van zijn hand.

¹⁶ 26, aug^o en 9 7ber: 26 augustus en 9 september.

¹⁷ Daniel Tijssen, de geadresseerde van brieven 1 en 21.

¹⁸ Adriaen Tandt, de geadresseerde van brieven 4 en 13.

¹⁹ Cornelis Bastiaensen, kapitein van de Fort Zeelandia.

²⁰ pijpen: langwerpige vaten

²¹ salve: veiligheid

²² Geleurd: herstellde, opgelapte

²³ memoritio: lijst van zaken

²⁴ p^r: in dit geval duidelijk 'paar' (paar schoenen).

²⁵ muijlen: pantoffelachtig schoeisel zonder hielbedekking.

²⁶ parto: per stuk

Cap: Adriach
Landt

Adyzt... 1671: Zennand

Ons onderwerdige onderwerdige naar de overnemen van de
primus al. om te zeggen dat de 1. schip de pin aan de
schiedende. ind. twee 3. onder de winden briden 9. onder
hied. hoep. 3. behouden. Vilt garrin. En Twee de
mij Zide. Souds zijn overnemen, ind. 20 octob. 1671
Cap: Jacob dijnms. hier om te liden. de 1. schip de pin
bij de 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
hied om zijn ding. Voord. moer. ind. 1. schip de pin. garrin.
gelyk. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
an. Assig. de. moer. de. dit dijnms op my Assig.
396 d. smyk. de. van de noyl. ind. 1. schip de pin. garrin.
mij. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
Vand. dijnms van 350 d. moer. ind. 1. schip de pin. garrin.
mij. onderhand. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
On. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
Sal. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
dan. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
Cap: Constand. dijnms 3000 d. smyk. 1. schip de pin. garrin.
sijnd. al dat ontfang. is van van mildel. ind. 1. schip de pin. garrin.
ontfang. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
hier. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.
doen. 1. schip de pin. garrin. ind. 1. schip de pin. garrin.

1671
Rijks
1671

4. Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 december 1671

(SL 30-227, 539-540)

[adressering]

Eersaeme voorsieniege s^r adriaen Tandt, woonaglich Tot Vlissingen

Capt Adriaen Tandt

Adij 31te xber 1671, Zername

Besondere Goede vrint, naar Groetnisse dient desen prinssepallyk omte seggen, dat p^r t' schip deput¹ aen ue ge schreeven ende twee seconda wisselbrieven² gesonden hebbe. hoope ue behouden sult gearriv^t sijn Twelck mij lieff soude sijn teverneemen. indato 20 october is Capt jacob dimmessen³ hier over leeden, dewelcke mij bij uutterste wille geïnstituert *ende* gevolmagtig Gemaekt heeft omsijn dingen voorde meesters ond^r handen tenemen, gelijk Gedaan heb. en bevinde onder sijn papieren een Assig^{t4} d^r meede ue dito dimmes op mij assign^{t5} 396 lb suijker. d^r van ue noijt iets Gesegt hebt Sodat niet weete hoe t' daer meede is, temeer alsoo d^r een obligatie⁶ vanden dimmes van 350 lb meede onder dedingen is die ue mij onderhanden Gelaaten heeft. versoeke mij met den eersten telaaten weeten waar naer mij reguleren sal, *ende* of de 396 lb voor ue reekeninge particul^r is. danoffer Capt Constand⁷ voorde bits moet, ⁸ hebbe an Capt Constandt ruijm 3000 lb suijker p^r dese occasie gesonden, sijnde al dat ontfangen is van van mildert⁹ noch niets ontfangen. claas raes en Jan dimmies sijn den 20 xber hier gearr^t, ¹⁰ *ende* den 21 d^r Jacob soeteling¹¹ waarin ue dienst doen van Geschiet. ¹² garen¹³ verblijve, na groetnisse,

UE gewillige D^r
J.V.RUIJVEN

¹ **deput**: het schip *de gekroonde put*, zie ook brieven 3 en 5.

² **wisselbrieven**: contractbrieven ter bepaling van een ruilovereenkomst.

³ **Jacob Dimmessen**, overleden 20 oktober 1671, wordt nogmaals genoemd in brief 23.

⁴ **Assig^t**: (assignatie) geschreven aanwijzing tot betaling.

⁵ **assign^t**: (assigneert) aanwijst tot betaling.

⁶ **obligatie**: schuldbekentenis

⁷ **Kapitein Constandt** (nogmaals genoemd in brief 20) is mogelijk dezelfde als Kapitein Pieter Constant, genoemd in RAZ 2035-109.

⁸ **voorde bits moet**: 'bit' is een scheepsterm (de scherpte van het schip vooruit, onder water). Mogelijk is dit een uitdrukking waarmee wordt bedoeld dat iets 'door kan gaan'.

⁹ **Isaak van Mildert**, planter in Suriname.

¹⁰ **claas raes en Jan dimmies sijn den 20 xber hier gearr^t**: Kapiteins Claas Raes (van de *Gouden Poorte*) en Jan Dimmes (de *Zeven Gebroeders*) arriveerden op 20 december allebei vanaf de kust van Angola, geladen met slaven. Zie onder andere brieven 5 en 10.

¹¹ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

¹² **waarin ue dienst doen van Geschiet**: waarin u verteld van het gebeurde.

¹³ **garen**: gaarne, graag

5. Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 31 december 1671 / 2 januari 1672

(SL 30-227, 527-528)

[adressering]

aen Monsieur Monsr. Lourens Verpoorten, Coopman Tot Middelburg

Sr Lourens Verpoorten

Adij 31^{time} Xber 1671, Seruname

Monsieur. Den 6e deser p^r schipp^r lourens franken dobbele muts¹ waer ↑<+ mede>↑ ue een wijng suijker voor mijn rekeningen *gesonden* was, aen ue mijnen laesten. seedert is hier op den 20 deeser gearr^t cap^t Claas ras en jan dimmes,² coomende vande cust van angola met negros,³ en opden 21 dito schipp^{er} Jacob soeteling met schip debiecurff⁴ van costi, met de welcke de tijdinge vant arrivement van pieter jaspers⁵ hebbe, maer niets van ue becomen. hoope t schip deput⁶ seed^{rt} meede wel sal ge arriv^{rt} sijn, ende suijker Alsoose seer goet waes een Goede Prijs sal waardig geweest sijn. jan andriesen⁷ sien noch tegemoet. ondertusschen verwagte een lovertie⁸ tot antwoord, *ende* blijve, naer cordiaele Groetnise,

UE *gewillige* D^r

J.V.RUIJVEN

P.s^c. mon sign^r,⁹ naar sluijte vande deser is hier gearriveert opden 2 jan^{rio} schipp^{er} jan andriesen, waar meede becoomen ue seer aangenaamen gedat^{et} 19e 8ber de l'annij passado.¹⁰ daer op alsoo mij de tijt toe ceert[?] valt met cargo antwoorden sal, segge alletnlijk¹¹ dat ik[?] ue tenhoogsten bedancke voorde genegenth^t die hebt om bij mij wel Teden, soo d^r eenieg van mijn vrinden sijn die Ceerpunt Costij marqueeeren sal de vrijpostig *endep^r* Gebruijke vanhe aen ue tercommanderen, t kan grenier[?]¹² dat ik ue binnen corte een goede partij suijker toesondt, waar in ik ue meede eenige aangenaame dieres doecom. gelieft mij Gerecommand^{rt} Tehoude. blijve als voors. in laest, vr. gr.¹³

J.V.RUIJVEN

¹ **Laurens Franken Dubbeldemuts (Dobbelmuts)**, kapitein van de (*St.*) *Anna*. Zie ook brieven 10, 11, 23 en RAZ 2035-207.

² **Claas Raes en Jan Dimmes**: Kapiteins Claas Raes (van de *Gouden Poorte*) en Jan Dimmes (de *Zeven Gebroeders*) arriveerden op 20 december allebei vanaf de kust van Angola, geladen met slaven. Zie onder andere brieven 4 en 10.

³ **negros**: zwarte slaven

⁴ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

⁵ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 14 is van zijn hand.

⁶ **deput**: het schip *de gekroonde put*, zie ook brieven 3 en 4.

⁷ **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁸ **lovertie**: bereidverklaring tot betaling

⁹ **mon sign^r**: monseigneur (mijnheer).

¹⁰ **de l'annij passado**: van het verleden jaar

¹¹ **alletnlijk**: (sic) bedoelt is 'allentlijk' (alleen)

¹² **grenier**: planken die in het scheepshol *onder, om* en *op* de lading geplaatst worden wanneer men stortgoederen laadt.

¹³ **vr. gr.**: vriendelijke groetnise

Confessie, difcretie 5^e Land almagam

Ich gebbe R^{de}: meer braverij ontfangen, door de meer bezegging
wande fegippers fag andrieffen en fouding, in een waz R^{de}:
braverij, ich gebbe verstaen dat R^{de}: ontfangen geft de fijnchen
met fagmarcus, en dat R^{de}: geft geft, op dit fijnchen en
groot laccage; t^{ib} mijn fegult niet, ich gebbe noch fijn-
ken noch wach en gefien, gelijk fag andrieffen en gefien:
gyn wande meer geft, ich gebbe laft gegeven en fagmarcus,
dat hij foud dit fijnchen laffen gelyc met obligatie wande
may, ich gebbe felden niet geveft, t^{ib} geft de manne dat my
en de fegippers laft geft, t^{ib} gelyc ontfangen en meer en de fijn-
ken, en dat v^{er} de fegippers geveft de gennegte wande fijnchen
op
en een papir: de may die geft de fijnchen geveft, geft wande
de wach geveft, dat hij afchey geft: ich verfaen R^{de}:
mette vinderen waz gendrich fal. my dat v^{er} met blesmen
en blesfing: want ich ben geft ontfel in die fache
woud de groot laccage, gelijk boey gefien is, dat fag andri-
effen niet weet, ich gebbe anders niet geft, met die bodel
als een goep moijte, en geen profit, t^{ib} niet wane dat fag
andrieffen geft mij niet nellen betaelen woud mijn moijte,
ich gebbe niet begreft, ich gebbe gedarynft vrientfchap
geft foud mij fpreken, dat ich foud geblamert en blesfing
voud mijn moijte, in plaats waz danck te geffen, op een
andertijt ich foud mij braverij waz vrientfchap t^{ib} day,
ich en niet verantwoording in die dat de fegippers bleding
off miffing lach en hij geveft de fijnchen en en wolgne
de manne, wanne ich blyven

R^{de}: dijnftwill. dienaar
Hiedes Conbu.

Ammaning 5^e
februarij 1672.

6. Nicolaes Combe aan Carel Abrahamsen, 5 januari 1672

(SL 30-227, 569-570)

[adressering]

Eersaeme discrete sieur Carel abrahamsen, schiptimmerman woonende inde werftstraet tot Terweere¹

Eersaeme discrete s^r Carel abrahamsen

Ick hebbe Ul twee brieven ontfangen door de twee scheepen vande schippers Jan andriesen² en soeteling.³ in een van Ul brieven, ick hebbe verstaen dat Ul ontfangen heeft de suijsker met Jan marenis en dat Ul gehadt heeft, op dito suijsker, een groote laccage.⁴ tis mijn schult niet, ick hebbe noch suijsker noch vaeten gesien, gelijk Jan adriansen can getuijgen vande waerheijt. ick hebbe last gegeven aan Jan marenis, dat gij soude dito suijsker laeten haelen mette obligatie vande man, ick hebbe selver niet gemerkt: tis hier de manier datmen aen de schippers last geeft, te gaen ontfangen en weegen de suijsker, en daer na de schippers geven de gewichte vande suijsker op <-in> een papier: de man die heeft de suijsker geleverd, heeft mede de vaeten geleverd, dat hij afreken⁵ heeft. ick versoeck Ul mette vrienden van hendrich sal mij daerover niet blameren⁶ en beschuldigen, want ick ben heel onnosel⁷ in die saecke waar de groote laccage, gelijk boven geseijt is, dat Jan adriansen wel weet. ick hebbe anders niet gehadt met die boedel⁸ als een hoop moeijte, en geen proffit,⁹ tis wel waar dat Jan adriansen heeft mij snel willen betalen voor mijn moeijte, ick hebbe niet begeert, ick hebbe gedaen uijt vrientschap. het soude mij spijte, dat ick soude geblameert en beschuldige voor mijn moeijte, inde plaets van danck te hebben; op een ander tijt ick soude mij bewaren van vrientschap te doen, ick can niet verantwoorden indien dat de schippers bedriegen off misschien laeten sij ↑<+ niet>↑ genoeg de suijsker curen,¹⁰ volgens de maniere.¹¹ waarmede ick blijve,

Ul dienstwillige dienaer

Nicolas Combe

←<+ Suriname den 5. Januarij 1672>←

¹ **Terweere:** Veere (in Zeeland)

² **Jan Andriese,** kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

³ **Jacob Soeteling,** kapitein van de *Bijkorf*.

⁴ **laccage:** tekort

⁵ **afreken:** mindering

⁶ **blameren:** belasteren, berispen

⁷ **onnosel:** onschuldig

⁸ **boedel:** verwarrende en onaangename zaak

⁹ **proffit:** profijt, winst

¹⁰ **curen:** keuren

¹¹ **volgens de maniere:** zoals de gewoonte/de bedoeling is

92

7. Hendrik Straatman¹ en Jan Barbarij aan Jacob Pietersen, 7 januari 1672

(SL 30-227, 589-590)

[adressering]

Aenden eersamen seer discreten scheipper² Jacob pietersen, op de Corendick³ tot Middelburgh

In serrenamen den 7 janewarij 1672

aen scheipper Jacobpietersen en de gemeene reeders In compangie⁴ ↑<+saluidt⁵>↑. ul aengename per scheipper Jacob soetelingh⁶ ons wel becomen Is, waer uut wij verstaen ul groote sickte⁷ het welck ons va arten leedt⁸ Is, en verblijden ons weder omdat ul weder aen de beeterandt⁹ waerd. Ick hebbe nu mede 3 dagen eel sieck gewest doch min per wist wel uut doch het Is miseter.¹⁰ hier ben nu wel schepen In een korten tit gecomen: Claes raes, Jan diemessen, soetelnck, Jan andrissen, de voght,¹¹ het Jagcht¹² van lamsen, soodat de spoelingh dun valle sal. ul seght hoe wij het durve bestaen aen kijJane¹³ te comen en onse goederen tot minder pris te vercoopen als hier. adden wij aen kijJane Niet gewest, wij en adden ul Noch geen vittaer¹⁴ connen sende, mest¹⁵ wat wij hier verkocht hebbe staedt noch mest tebuiten en al wat wij nu mede geboocht¹⁶ hebbe mee, soodat wij ge Noodsaeck ben al hier een man tenemen vin onse schuit den Inte vorderen en onse goederen te ver koopen en geven hem 10 per sento. wij gaen weer vertrecke Naer damesonis,¹⁷ soo wij Int corte connen op comen aen kijJane en tit geNoch¹⁸ hebbende omweer Naer boven tegaen,¹⁹ soo sullen wij de gelJodt²⁰ vol sucker l laden voor 30 per sento, soo Niet gaen recht Naer boven als wij weder af co[m]en, sullen sien wat wij berge connen,²¹ want de gouverneur per forse²² aen de Joden betalen moete wat aen gaedt. ul seght dat wij op dese reviere Niet meer connen, en soude om tot onse vande voute²³ souden Is mij onbekendt geseght te hebben of Min copie Is vals, maer wij seghgenu²⁴ als wij met liefden Met seekoe²⁵ hier come en vindent soo als nu soo sullen wij Naer staffij

¹ **Hendrik Straatman**, ook Heinderick Straetemaens, afkomstig uit Middelburg, had in ieder geval twee dochters, Grijtje en Marijtje. Zie hiervoor zijn brief aan hen van 7 januari 1672 (SL 30-227, 591-592).

² **scheipper**: schipper. Pietersen voer zelf ook op Suriname.

³ **Corendick**: de Korendijk in Middelburg bestaat nog steeds.

⁴ **gemeene reeders In compangie**: de compagnons van Pietersen, tezamen de reders van Straatman en Barbarij.

⁵ **saluidt**: saluut, gegroet.

⁶ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

⁷ **sickte**: ziekte

⁸ **va arten leedt**: van harte leed. Deze brief vertoont veel sporen van de typisch Zeeuwse h-deletie.

⁹ **beeterandt**: beterende hand

¹⁰ **miseter**: misère

¹¹ **Claes raes, Jan diemessen, soetelnck, Jan andrissen, de voght**: kapiteins Claas Raes (de *Gouden Poorte*), Jan Dimmies (de *Zeven Gebroeders*); Jacob Soeteling (de *Bijkorf*), Jan Andriese (de *Aerdenburgh*) en Aerent Vooght (de *Anna*).

¹² **Jagcht**: een jacht, een snelzeilend zeilschip.

¹³ **kijJane**: Guijana.

¹⁴ **vittaer**: levensmiddelen?

¹⁵ **mest**: waarschijnlijk is gewoon 'met' bedoelt.

¹⁶ **geboocht**: gekocht (vgl. Engels: *bought*)

¹⁷ **damesonis**: de rivier de Amazone. Voor de 'afloop' van hun reis, zie brief 22.

¹⁸ **Genoch**: genoeg

¹⁹ **naer boven te gaen**: stroomafwaarts gaan?

²⁰ **gelJodt**: galjoot, een platbodemd zeeschip met twee of drie masten, breed van boeg en achterschip.

²¹ **berge connen**: laden kunnen.

²² **per forse**: gedwongen, uit dwang

²³ **voute**: voeten?

²⁴ **wij seghgenu**: wij zeggen u.

²⁵ **seekoe**: de *Zeekoe*, het schip van Straatman en Barbarij.

gaen.²⁶ als ul scrift scrift²⁷ aen Jan van rueven²⁸ omaen ons te be stellen. wij hebben voorgaende geschreven om 400[?] dosin²⁹ messen, sendt oock 20 a 30 stuckens vande grodtste sluch[?] die 15^e stuvers het pondt betaelt, ben oock een dobbelancker³⁰ olij. wij senden ul reket desen cornelis basteJaensen³¹ een connesemente van ondert³² en Negen en dertich stuckJes letter houdt,³³ maer demeeste eel klein.³⁴ wege tussen viere en vijvenderdich ondert. wij hoepe ul per naeste beter houdt toete senden. wij hebben de bocken³⁵ bijlen gegeven om houdt; dit Is maer en deel schorremorrij.³⁶ van sucker make wij staedt dat wij niet en connen sende often met Claes raes, of ten waer dat van rueven eenige Inde rotterdammer³⁷ schepte, ter wil wij wegh ben, hoe eer hoe liever.³⁸ wij hebben onse 2 maetjes³⁹ een pasporde gegeven,⁴⁰ want wij daer geen huis me houden Conde door het schrijven van sin wif.⁴¹ met de eerste brie ven ons becomen ben sij scrift dat hij aen een verrodt tou⁴² gemerdt Is en die fieldt⁴³ heft de andere opgemaekt.⁴⁴ dat wij gaende gh[?] van ge ahdt, en hebbe boven dien Is hij een lui lecker backes,⁴⁵ en ons bedrogen heft; de helft vanden tit hebben wij geen dienst⁴⁶ van hem geahdt.⁴⁷ hij heeft altit gekermth van pin In sin buck,⁴⁸ wij hebben hem brandwin rickelick⁴⁹ gegeven om hem te helpen. doen⁵⁰ hij hier 2 a 3 dagen aen landt adde geloopen en het gadt volgelopen,⁵¹ doen hebben hem de dermen duer de klodtsack gewildt.⁵² doen hebben wij maer eerst bekendt geworden dat hij gebroken⁵³ was, ul can hem wel wat late loope met sin verrodt tou. wij sullen boodtsgezellen⁵⁴ gaen make van Negers, wij hebben der weer een van Claes raes gekocht;⁵⁵ conne wijse maer leere stiere.⁵⁶ hier mede wense ul altsamen alles goedts en godt bevolen, ul goedtwillige dienaers, heinderick straetemaens en Jan barbarij

²⁶ **Naer stafij gaen:** zonder werk/nering zitten

²⁷ **scrift scrift:** er zou maar een keer 'scrift' hoeven staan, waarschijnlijk een schrijffout

²⁸ **Jan van rueven:** Jan van Ruijven.

²⁹ **dosin:** dozijn

³⁰ **dobbelanker:** een dubbel anker (inhoudsmaat voor vloeistoffen).

³¹ **Cornelis Bastiaensen,** kapitein van de *Fort Zeelandia*.

³² **ondert:** honderd

³³ **letter houdt:** letterhout is een uit Suriname afkomstige houtsoort, roodachtig van kleur, veel gebruikt voor meubels.

³⁴ **eel klein:** heel klein

³⁵ **bocken:** inheemse bewoners van Suriname.

³⁶ **schorremorrij:** schorriemorrie

³⁷ **rotterdammer:** mogelijk betekent dit dat Claas Raes afkomstig was uit Rotterdam, of het slaat op kapitein Adrian Claesen van Rotterdam, genoemd in brief 12?

³⁸ **hoe eer hoe liever:** hoe eerder hoe liever

³⁹ **maetjes:** scheepsmaats

⁴⁰ **een pasporde gegeven:** lett. 'een paspoort gegeven', impliceert dat ze van boord zijn gezet.

⁴¹ **sin wif:** zijn vrouw

⁴² **verrodt tou:** ik vermoed dat het hier gaat om een metafoor voor de toestand van deze man zijn geslacht.

⁴³ **fieldt:** schooier, schurk

⁴⁴ **opgemaekt:** opgehitst

⁴⁵ **lui lekker backes:** luiwammes, smulpaap?

⁴⁶ **dienst:** (in de zin van) werk, nut

⁴⁷ **Geahdt:** (sic) gehad

⁴⁸ **gekermth van pin In sin buck:** geklaagd over pijn in zijn buik

⁴⁹ **rickelick:** rijkelijk

⁵⁰ **doen:** toen

⁵¹ **het gadt volgelopen:** zich vol laten lopen (veel drinken)

⁵² **hebben hem de dermen duer de klodtsack gewildt:** dit klinkt erg onprettig. Wellicht betekent dit 'straalbezopen'?

⁵³ **gebroken:** lett. 'kapot', of 'waardeloos'?

⁵⁴ **boodtsgezellen:** bootsgezellen, matrozen.

⁵⁵ **der weer een van Claes raes gekocht:** ze hebben dus een slaaf gekocht van Claes Raes.

⁵⁶ **conne wijse maer leere stiere:** konden wij ze maar leren sturen

Mont. Boijre Catharin In Surinam te Rotterdam den
5 Januarij 1632
Monsieur En goede vriende

[illegible]

Monsieur Enrichet

Edw. Jenaer-
van Lo grand-

8. Jean le Grand aan Moijse Catteau, 7 januari 1672

(SL 30-227, 502-503)

[adressering]

Monsieur Monsr Moijse Catteau, Coopman tot Vlissingen
per schipper cornelis bastiaens,¹ die godt bewaert

Monsr Moijse Catteau

In Suriname in torarica, den 7 januwarij 1672

Monsieur En goede vriendt

Desen sal alleenlijck² dienen om Ue te participeren mijn goede arrivement alhier In suriname, met het schip van Jan Andriesen,³ den 31 december In goede gesontheit daer over deheere⁴ sij gedanckt voor sijne genade. destaat en de handeling van t landt kan noch weijnigh seggen, als alleenlijck datt het seer slecht gaat om betalinge te krijgen. cap^t cornelis bastiaense is soo haestigh, soo datt weijnighe kan schrijven, mar sal Ue met een amsterdams scheepien⁵ breed⁶ schrijven die binnen een maendt staat te vertrecken. hebbe noch geen goet uijt het schip ontfangen, alhoewel het den vrij al watt lanck In gewest heeft. ongetwijflet⁷ Ue verstaen hebt de doot van d'h^r⁸ Johan Bolle,⁹ die Inden heere ontslapen is¹⁰ den 21 9ber,¹¹ tot mijn herte Leet wesen,¹² doch godt den heer disponeert¹³ vandesijnen. nae alle apparentie¹⁴ sal den goede avancie¹⁵ op Ue Carquesoen wesen, Ue sult alles per naesten¹⁶ vernemen, want Capt cornelis bastiaensen is soo haestigh datter geen tijt en Is, om Ue van alles te schrijven. hier mede eijndige *ende* zijt vriendelijcke gegro[et], beneffens mejuff^r Ue Beminde huijsvrouw, *ende* [xxx] nicht Catteau, *ende* Ue gantsche familie. Blijve M[et] groote haesten,

Monsieur En Vriendt

Ue dW dienaar
Jean Le grand

¹ **Cornelis Bastiaensen**, kapitein van de *Fort Zeelandia*.

² **alleenlijck**: alleen

³ **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁴ **deheere**: de Heer (God).

⁵ **scheepien**: scheepje

⁶ **breed**: uitgebreid

⁷ **ongetwijflet**: (sic) ongetwijfeld

⁸ **d'h^r**: de heer

⁹ **Johan Bolle**, secretaris van Suriname. Zie ook brieven 2, 19, 26 en 27.

¹⁰ **Inden heere ontslapen is**: gestorven is

¹¹ **9ber**: november

¹² **tot mijn herte Leet wesen**: tot mijn groote spijt

¹³ **disponeert**: beschikt

¹⁴ **nae alle apparentie**: naar het schijnt

¹⁵ **avancie**: winst

¹⁶ **per naesten**: in de volgende brief

9. Jan van Ruijven aan Pieter Jaspers Heerense, 10 januari 1672

(30-227, 500-501)

Eersaeme voor sinige Schipp^r pieter jaspers heerentse,¹ Tot Middelburgh

S^r pieter jaspersen

Adij 10. jan^{rio} 1672, Zernuame

Seer goede Vrindt, hebbe uut debrieven Vande h^{eren} boudaans² enandere vr. gelukkig arr^t verstaan. hebbe Ue 2 brieven geschreven engeadvist^t wat hier Gepass³ is, hoope ghij deselve sult ontfangen hebbe. enalsoo mij detijt Teegenwoordig Cort Valt sal deses prinsepelijk dienen omte seggen, Dat de oversier⁴ van Ue plantagie⁵ <-d> Gestorven is omtrent 10 weeken voorleeden. hebbe naderhant met mons^r Van mildert⁶ Cornelis desuijker Cooker⁷ (alsoo door Schoor⁸ vande plantagie geset was) Gehuert, daar t' Tot noch Toe heel wel meede gaat, hebbe hun versien en versorgt met goede van noode hadde. aangaande t suijker riet Twelck seer schoon is en Tijt begint Teworden on uut Temaalen, ben vast becommert⁹ wandt Tot Couwelaer willense niet en tot Watson en connense niet.¹⁰ d^r om ben besigh omte sien oft met mons^r van mildert Taccorderen,¹¹ ist niet voorde helft Tsij voor een derde, of minder, want oordeele beeter wat als niets, alswaart maar omde Tweede srop¹² Tepreserveren.¹³ sullen negers moeten hueren alst soo veer comt, omdt riet Tecappen, en genoot saakt sijn een groote canoo of boot Tecooopen omt selve ande moolen¹⁴ Tebrengen. 5, 6 daagen Geleeden isser ook een van Ue Neegers gestorven, volgens in aengesegt is p^r Gouverno.¹⁵ Cortende, alsoo verblijve naer hartelijke Groetnisse

UE gewillige D^r

J.V.RUIJVE[:N]

¹ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard* uit Middelburg. Hij was kort geleden uit Suriname vertrokken (zie brief 5).

² **h^{eren} boudaans**: de gebroeders Johan en Pieter Boudaen Courten, regenten en kooplieden te Middelburg.

³ **Gepass^t**: gebeurd

⁴ **oversier**: opzichter. Mogelijk is dit Abraham Cleeuwaert, genoemd in brief 13.

⁵ **Ue plantagie**: de plantage van Heerense bevond zich aan de benedenloop van de Parakreek, tegenover het eiland Tuinhuizen.

⁶ **Isaak van Mildert**, planter en raad van justitie en politie in Suriname.

⁷ **desuijker Cooker**: de suikerkoker haalde uit het suikerriet ruwe suiker.

⁸ **Abraham Schoor**, planter, later ook lid van de raad van politie. Zie voor deze situatie verder brief 13.

⁹ **becommert**: bezorgd

¹⁰ **Tot Couwelaer willense niet en tot Watson en connense niet**: Cornelis Couwelaer en Francis Watson waren planters wiens plantages zich naast die van Heerense bevonden. Blijkbaar was geen van beide in staat te helpen bij de oogst.

¹¹ **Taccorderen**: overeen te komen

¹² **srop**: oogst

¹³ **Tepreserveren**: behouden

¹⁴ **moolen**: de suikermolen, waar de ruwe suiker werd geraffineerd.

¹⁵ **Gouverno**: (waarnemend) gouverneur Pieter Versterre (1671-1677).

10. Joris Darvall aan Jacob Pietersen, 12 januari 1672

(SL 30-227, 474-475)

[adressering]

Aende eersame seer discrete mons^r mons^r Jacob Pieterse, marchant¹ tot middelburgh

Torricca den 12 Januarij Anno 1672

Eersame discrete vriend Jacob Pieterse Salut

Goede vriend, den uwen hoewel onbekent van 16 augustij 1671 is mijn wel geworden per Capitein Jan Andriessen. den 21 december arriveerde alhier Capitein Claes Raes de goude poorte, en Capitein Jan Dimmensen de seven gebroeders, beijde met negros,² den 23 dito Capitein Jacob Soetelingh de bijkorf, den 29 dito Capitein Jan Andriessen Aerdenburgh, en den 31 dito Capitein Aarent Vooght³ met 49 noortze paerden.⁴ ons schip de Anna schipper Lourens Dubbeldemutze⁵ is den 18 december lestleden uijt dese riviere van serrennam vol en welgeladen t zeijl gegaen. Godt de heere hoop ick sal hem een behoude reijse verleent hebben. ick weet niet of ue de vriend zijt of niet die zal Jan Volckerz eenige brandewijnen op half winst heeft mede gegeven, omdat ue daer niets van vermelt. weet dierhalven⁶ niet wat daer van adviseren sal, want soude niet gaernd ijs aen ijemant bekent maecken die daer niet bij geintresteert⁷ was. evenwel sal ue eenige openingh doen, doot is doot. aen Vandenburch en Adriaen Dominicus⁸ geschreven hebbe in mijn voorgaende, twijfel niet of sullen hier af met ue gesproocken hebben, want hebbe tot noch toe hier van niet meer kunnen vinden. twijfel niet of sult daer af eenige openingh vinden indien anderen den eijgenaer sijt en dan oock met de naeste occasie daer breeder van adviseren. men seght alhier dat de Ed. Mog.⁹ Staten van Zeeland in accoort staen met de Ed. H^{en} Regeerders¹⁰ van Amsterdam over den vrijen handel in dese colonie, waer over veele alhier seer verblijdt sijn. indien met de franssen in oorlogh geraecken, vresen dat het ons oock hier wel gelden mocht,¹¹ twelcke Godt verhoede en sijnen grimmigen toorn genadelijck van ons wil afwenden, en noch lange laten wonen in vrede onder onsen wijnstock en vijeboom. waer mede eijndigende; bevele ue ondertusschen in de genadige protexie¹² des alderhooghten¹³ en weest van herten gegroet van uE D.W. Vriend, en Dienaer in alles waer ick kan,

Joris Darvall

¹ **marchant:** koopman (Frans)

² **Claas Raes en Jan Dimmies,** zie o.a. ook brief 5.

³ **Aarent Vooght,** kapitein van de *Anna*.

⁴ **noortze paerden:** Noorse paarden? Er bestaan een aantal Noorse paardenrassen.

⁵ **Laurens Franken Dubbeldemuts,** kapitein van de (*St.*) *Anna*. Zie ook brieven 5, 11, 23 en RAZ 2035-207.

⁶ **dierhalven:** derhalve

⁷ **geintresteerd:** (financieel) betrokken

⁸ **Adriaen Dominicus,** koopman te Amsterdam. Zie ook brief 16.

⁹ **Ed. Mog.:** Edel Mogende

¹⁰ **Ed. H^{en} Regeerders:** Edele Heren Regeerders (de regenten)

¹¹ **wel gelden mocht:** zouden merken, betrokken zouden raken in

¹² **protexie:** bescherming

¹³ **alderhooghten:** allerhoogste (God).

11. Johan van Scharphuijsen aan Guiliaem de Backer, 13 januari 1672

(30-227, 391-392)

[adressering]

Monsr Monsr Guiljam DBacker, Coopman tot Vlissingen

Monsr en vriendt

den uwen van 9 octob 1671 is mijn wel ter handt gestelt, waer uit met mijn leet weesen verstaen t quade¹ gerucht van weegen de quade minagie² die mijn oom zalig³ soude gepleegt hebben, dat daerdoor sijn staet⁴ oncapabel soude gehouden sijn te complijssen⁵ met de credituren.⁶ maer evenwel verblijden mijn selven dat die tongen die 't verspreiden niet uit connen vegten, t geene met haer herten wel gewenst werdt, alschoon sij 't op verschijden manieren versocht hebben om metter daet uit te vegten 't geene met de tongen verspreijt is. ondertusschen vertrouwen ue sult de suicker ontfangen hebbe, welke ue in lourens dubbeldemuts⁷ toegesonden als dit nevengeande cognossement uitwijst, waer van ue versogt hadde drie brandewijn stuck *ende* een surinams vatt onder ue te laeten berusten tot naeder beschijt. gelieft dat mede in eijgendom te nemen voor betaeling van de gesonde goederen aen mijn oom zaliger, *ende* soo u noch ijets mankweert,⁸ t sal ue toegesonden werden in schip de hoop, als in mijn brief met lourens dubbeldemuts daer mencie van maeke.⁹ hoope ijegens die tijt¹⁰ antwoorde te hebbe van weegen de differentie¹¹ tusschen ue en mijn moeije, wensche dat 't gedicideert¹² is, *ende* in alle vrientschap omdat een saeck is die door quade tongen sijn oorsproncke¹³ heeft. moet hier mede afbreecken alsoo mijn de tijt niet toe *en* laet. staende op mijn vertreck nae boven de rievier, *ende* schip hier voor fort¹⁴ sijt gereet leggende. verblijve met wensch ue *ende* gantsche familie alle zijt gezegen, ue dienstwillige dienaer, vrint
←<+den 13 januwarij 1671,¹⁵ Suriname>←

J. Van Scharphuijsen

¹ **quade:** slechte, kwade

² **minagie:** (ménage) huishouding, beheer

³ **mijn oom zalig:** mijn oom zaliger (mijn gestorven oom)

⁴ **staet:** toestand

⁵ **complijssen:** mee te werken

⁶ **credituren:** schuldeisers

⁷ **Laurens Franken Dubbeldemuts,** kapitein van de (*St.*) *Anna*. Zie ook brieven 5, 10, 23 en RAZ 2035-207.

⁸ **mankweert:** mankeert, ontbreekt.

⁹ **daer mencie van maeke:** daar opmerk

¹⁰ **ijegens die tijt:** tegen die tijd

¹¹ **differentie:** meningsverschil, ruzie.

¹² **gedicideert:** beslist, afgelopen

¹³ **oorsproncke:** oorsprong

¹⁴ **fort:** Fort Zeelandia.

¹⁵ **1671:** dit moet natuurlijk zijn 1672. Of het gaat om een afwijkende datumstijl of een schrijffout is mij niet duidelijk.

Monfieur de saint

4. Ich sende Hl.: wiederum die copirte Handbrieff gefondert
mit freigegebenen fondert: ich laß Hl.: wissen, daß
ich gefondert gab mit freigegebenen an den berge, daß
op die freigegebenen andern, wo die rechnungen waren
g. 4. gowen 4. Liechtenberge befunden waren 12147 Hl.
freigegeben, Hl.: can laßten affirmieren, indem der geist
Liechtenberge goudt wird.

Ich gabbes was BtL: gammy wroodt (Good
 finichu, BtL: gabb mij ganz factu wande prijs
 gefond, ich gabb bij giffinge wroodt, wro gam
 my gabb, ich gefond, an madame Joul, volgens
 BtL: ordon. d'wroodt gabb gammy gabb, ich
 gabb mij wroodt, an an glab mij op BtL:
 gefondt is gabb, d'wroodt BtL: mij gabb
 bidand: ich sal mij bij d'wroodt d'wroodt (Good
 finichu te fondt met fegippen d'wroodt; ich gabb
 dat fegippen Cornelis bray bij d'wroodt t'wroodt
 wroodt is, end finichu gabb d'wroodt d'wroodt d'wroodt
 fementu gefond, wroodt d'wroodt d'wroodt d'wroodt
 bing: ich gabb BtL: gefond p'wroodt d'wroodt
 wroodt p'wroodt met lamont p'wroodt, wroodt fegippen
 wroodt d'wroodt p'wroodt, an d'wroodt p'wroodt, met
 an appie: ich gabb BtL: mad gefond p'wroodt
 fegippen f'wroodt, an gabb d'wroodt met fegippen
 oramie appie, an an mij bij d'wroodt f'wroodt
 ich wroodt d'wroodt dat ich is d'wroodt wroodt
 wroodt BtL: wroodt, an an BtL: te fondt.

Ich gebb. B2: gefunden woot mijn rekinings per
frijpoot adrian clarys way rotterdam twee —

12. Nicolaes Combe aan een vriend,¹ 13 augustus 1672

(SL 30-223, 182a-b)

Monsieur en vrient,

Ick sende Ul wederom de copie vande brief gesonden met de schipper soeteling.² ick laet Ul weeten, dat ick gescheept heb int schip gen³ aerdenburgh, daer op is schipper jan andriesen⁴ voor rekeninge vanden h^r gouvern^r lichtenbergh⁵ de somme van 12177 lb suijcker. Ul can laeten assureeren,⁶ indien den heere lichtenbergh goet vindt.

Ick hebbe ses van Ul hammen vercoofft⁷ (600 lb suijcker, Ul heeft mij geen facture⁸ van vande prijs gesonden, ick hebbe bij gissinge⁹ vercoofft, vier hammen hebbe ick gesonden aen madame Coul volgens Ul orders, detwee resterende hammen hebbe ick gegeten mette vrienden, en een glas wijn op Ul gesontheijt gedroncken, daer ick Ul ten hoogsten bedancken. ick sal mijn best doen die voorseijde (600 lb suijcker te senden met schipper doncker.¹⁰ ick hoope dat schipper Cornelis bergen¹¹ behouden thuis gearriveert is, ende suijckeren geleverd heeft volgens de cognoissemerten gesonden voor rekeninge vanden g^r lichtenbergh. ick hebbe Ul gesonden per cap^t claes raes,¹² twee patisen met lamoen sap,¹³ twee schoon papegaij,¹⁴ twee levendigh phaisanten,¹⁵ een levendigh paij,¹⁶ met een appie.¹⁷ ick hebbe Ul mede gesonden per schipper soeteling, een half oxhoofft met schoon oranien appels,¹⁸ en een moij besie gen^t sagewintie,¹⁹ ick wensch wel dat ick ijets rare²⁰ hadde weerdigh van Ul meriten,²¹ om aen Ul te senden.

Ick hebbe Ul gesonden voor mijn rekeninge, per schipper adrian claes²² van rotterdam twee

¹ **een vriend:** de adressering bij deze brief ontbreekt, dus de geadresseerde is onbekend.

² **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

³ **gen^t:** genaamd

⁴ **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁵ **Philippus Julius Lichtenbergh**, voormalig gouverneur van Suriname (1669-1671), in maart 1671 naar de Republiek teruggekeerd.

⁶ **asseureren:** (iets tegen schade) verzekeren.

⁷ **vercoofft:** verkocht

⁸ **facture:** factuur, rekening

⁹ **gissinge:** schatting

¹⁰ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

¹¹ **Cornelis Bergen**, kapitein. Zie ook brieven 3 en 29.

¹² **Claas Raes**, kapitein van de *Gouden Poorte*. Zie o.a. ook brieven 4, 5 en 10.

¹³ **lamoen sap:** limoensap

¹⁴ **twee schoon papegaij:** twee mooie papegaaien

¹⁵ **phaisanten:** fazanten

¹⁶ **paij:** papegaai

¹⁷ **appie:** aapje

¹⁸ **oranien appels:** sinaasappels

¹⁹ **een moij besie gen^t sagewintie:** een mooi beestje genoemd 'Sagewinti'.

²⁰ **rare:** zeldzaam

²¹ **meriten:** kwaliteiten

²² **Adrian Claesen** (ook Arie Claassen), kapitein van de *Hoop Behouden*. Zie ook brieven 21 en 23.

oogedoffen met fijn chert, ich goope dat zij niet te gins
quarrieren is begonden, paffceijpers borch is be-
hanfen en beginnende ich R.E. gefonden en liffe om
coopmanfchap en mij te fenden woort mij rethuringe
gubbe R.E. noch niet gefonden, ich bidde R.E. niet te
fenden, fo lange dat de oorlogge fte dueren, ich wer-
fouche R.E. allere begonden gefceuren in de fceuren
gandeliffe te fenden paffceijpers tot mij noodrufft
gubbe fceuren was nooden was die gonden, en als wile
is mit = oet fceuren te fenden coopmanfchap ont-
biden woort mij rethuringe.

Die aerige nuchter gelunden dat fceurenis Clement
en dylfagen zijn overleden.

als R.E. fte fceurenis fceurenis, geliffe gem was
mijne teneuren te gonden, en fceuren dat ich gonden
rethet fceurenis met fceurenis fceurenis fceurenis, ich
gubbe wiffceurenis fceurenis fceurenis fceurenis fceurenis
aengefproochen, fceurenis fceurenis, zij belode mij
genouch.

geliffe mij gebudenis te den andern gonden fceurenis
fceurenis fceurenis, en wiffceurenis gem mij te geliffe en fceurenis
fceurenis, ondat ich en gem met en fceurenis fceurenis
fceurenis fceurenis dagen gelunden ich geliffe en quotidiana
coorte die fceurenis incommenent, en mij machte fceurenis
fceurenis: waeromde ich eindiges dafte nae prefentaris
was mijne dafte en R.E. giffceurenis en dafte en
bluffe

Manfieur de wiffceurenis.

Surinam den 13.
augufte 1642.

R.E. dafte fceurenis wiffceurenis en
diefceurenis fceurenis fceurenis.

ooxhooffden met suijcker. ick hoope dat hij wel thujs gearriveert is behouden. per schippers Cornelis bastiansen²³ en bergen hadde ick Ul gesonden een lijste om coopmanschap²⁴ aen mij te senden voor mijn rekeninge, hebbe Ul noch niet gesonden, ick bidde Ul niet te senden, soo langh dat de oorlogh sal dueren. ick versoucke Ul alleen de goederen geschreven in dese nevens gaende²⁵ lijste te senden per naeste tot mijn noodruft. hebbende seer van nooden van die goederen, en als vrede is met Godts hulpe wederom coopmanschap ontbieden voor mijn rekenighe.

Tis eenige weeken geleeden dat secretaris Clement en olijslager²⁶ zijn overleeden. als Ul siet sergeant Vanderlinden, gelieft hem van mijnen tweegeen te groeten, en seggen dat ick geen raedt toe weet met sijne uijtstaende schulden, ick hebbe verscheijde mael daer over den h^{re} Versterre²⁷ aengesproocken, sonder uijtcoomst, hij belooft mij genoech.

gelieft mijn gebiedenis²⁸ te doen aenden h^r gouvern^r lichtenburgh, en versoucken hem mij te gelieven excuseren, om dat ick aen hem niet en schrijven dese reijse. sedert thien dagen geleeden ick heb een quotidiane²⁹ coortse, die ↑<+mij>↑ machtich incommodeert en mij maackt soo swaeck.³⁰ waarmede ick eijndige deses, nae presentatie van mijn dienst aen Ul huijsvrouw en dochter, en blijve,

Monsieur en vrient

←<+suriname, den 13. augusti 1672>←

Ul dienstwilligen vrient en dienaer, Nicolaes Combe.

²³ **Cornelis Bastiaensen**, kapitein van de *Fort Zeelandia*.

²⁴ **coopmanschap**: handel

²⁵ **nevens gaende**: bijgaande

²⁶ **Secretaris Clemendt en Johannes d'Olijslager**, beide overleden rond begin augustus 1672. Zie o.a. ook brieven 21, 26, 27 en 28.

²⁷ **Pieter Versterre**, waarnemend gouverneur van Suriname (1671-1677).

²⁸ **gebiedenis**: in de zin van 'groeten'

²⁹ **quotidiane**: dagelijks

³⁰ **swaeck**: zwak

13. Pieter Jaspers Heerense aan Johan en Pieter Boudaen Courten, 4 september 1672

(30-223, 21a-b)

par schipper vooght en jacop haerssen¹

Mijn heeren Johan ende pieter boudaen coert[en]² saluijt.³ ue gesontheden mitsgaders⁴ die van uwe familjen te verstaen is mij een van de aengenaemste dingen ter werelt, mij aengaende bij god lof seer n[xxx]. de nieuus alhier gearriveert met schipper pieter donk[:er]⁵ op den vijfdén dato deses, die is ons alhier allen seer nieu ende vreemt, wie soude oijt van so een valsheijt hebben geloofd is den uijtroep van jder een. ←<+ende wij ver staen uijt de briefven dat>← <-wij [xxxx] hier> alle dagen verwachtede den vijant van de barbados alhier te sien onder het commande, so men seght, van de heer gouverneur willoughbij⁶ ende licht[?] andre toegevoegde monst[?] van de fransen, tegen de welke wij ons selven so veel stellen als wij meugelijk⁷ kunnen, twelk ons belet niet so veel te kunnen in onse eijgen dingen doen als wij anders wel soudén. wij moeten nu en dan van ons volk missen, ook moeten onse schepen⁸ aen het fort⁹ blijven leggen, ende veel vande molens moeten stil staen en cunnen geen suijker maeken, also de negros aen en ten behoeven van het fort werden gebruikt, gelijk ook is met de plantage van ue. hebbe noch maer seer weijnige suijker van onse uijtstaende schulden ontfangen ←<+ en van het nieu ue oock seer weijnigh>← hope het nu beter gaen sal in het cort, also dese schepen vol sijnde vertroken <- [xxxx]> ←<+ want de plat ten liepen al als dese sceppen¹⁰ wech sijn, soo sal ick oock btaellen.>← edoch sal opvolgen de ordre van ue aen mij gesonden ende sal so drae als ik wel geballast¹¹ ben seil maken,¹² twelk ik denken wesen mach in teerste van Augustus. aengaende ue plantage hebbe habraham schoor¹³ aldaer noch opgevonden ende hebbe eerst alle dijvoir aangewent¹⁴ om hem daer af te krijgen, maer den tijt nu so staende kan het niet geraden vinden also ik hem soude moeten voor sijn dienst betaelen, twelck volgens sijn rekeningé wel

¹ **Aarent Vooght**, kapitein van de *Anna*. **Jacop Haerssen** is mogelijk (voormalig) stuurman Jacob Aerssenbus, genoemd in brief 20.

² **Johan en Pieter Boudaen Courten**, kooplieden en regenten te Middelburg, en vermoedelijk de reders van Heerense.

³ **saluijt**: saluut, gegroet.

⁴ **mitsgaders**: daarbij nog, evenals

⁵ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

⁶ **William Willoughby**, de Engelse gouverneur van Barbados.

⁷ **meugelijk**: mogelijk

⁸ **onse schepen**: het *Witte Zeepaard* van Heerense zelf, de *Susanna* van Pieter Doncker, de *Aerdenburgh* van Jan Andriese en de *Bijkorf* van Jacob Soeteling. De laatste zou een paar dagen later alsnog vertrekken.

⁹ **fort**: Fort Zeelandia

¹⁰ **sceppen**: schepen

¹¹ **geballast**: geladen

¹² **seil maken**: de zeilen hijsen, gaan varen

¹³ **Abraham Schoor**, planter en raad van politie. Zie voor deze situatie eerder brief 9.

¹⁴ **alle dijvoir aangewent**: al mijn kunnen aangewend, alle moeite gedaan

(1) Om dat het do. so menig nist vey
in deesse van de eenen waer deen
dien dat de eenen waer oer doeg is
so hangen men so mijn her soek
so gestae - and so sal soet sinen
so menig qua soely sien men so
soen een - and so sal men soe van Riet
ven tot soke so me soer soe soe
so. sien so wil soe sien men -

om het selfde te moogen uijt voors. in plaesse van Sr Cleeu waert,¹⁵ door dien dat Sr Cleeu waert overleden is. de Heer gouverneur¹⁶ heeft mijn versoeck toe gestaen,¹⁷ ende ick sal het nu in het werck gaen stellen, sien wat ick doen can ende sal monsuer van Ruef ven¹⁸ tot hulpe nemen. hier mede blijve, ue dienst wijllegen diennaer

¹⁵ **Abraham Cleeuwaert**, mogelijk de opzichter van de plantage genoemd in brief 9. (zie ook Boudaen Courten aan Abraham Cleeuwaert, 10 maart 1672; 30-223, 158a-d).

¹⁶ **Pieter Versterre**, waarnemend gouveneur van Suriname (1671-1677).

¹⁷ **heeft mijn versoeck toe gestaen**: er zijn een tweetal documenten die aan dit verzoek kunnen refereren: 30-223, 135 (over de problemen met Abraham Schoor) en 30-223, 137a-b (toestemming om Suriname te verlaten).

¹⁸ **Jan van Ruijven**, planter in Suriname en zaakwaarnemer voor Heerense of de Boudaen Courtens. Zie ook brief 9.

Storkerwaerd de Wierde van Eckerman den 7 Septemb 1672

Wolde Wolde Samuel de Witt Salvt

Wolde hebbe van Wolde Hendrick Ruybeldt met Caap:
Soutelingh in e gradericht wegens het ontsijndren d'roch
godden onder mijn beurtend de boot door in e aln ghe
Wolde sinos ghelevert sal goddrom moeten nemen in de
quantiteit van de Sijneren daer voor by in e ontfange
weidrom aan de selve door oordeel van de de Souden
niet in e effecten n'itleren hebbe door mijn lausd'ronkige
Sideren niet komen n'itdegenen noef met de S. de Souden
Wolde de Souden wegens de conficatie weid goddrom
to gart en indymgh op de bein kom sal alleb weidrom
als sijen hebbe met Caap: Soutelingh gebonden in
t'extio Willebriest ten laste van Wolde Willem Blants
doeg geen comotement van de de Souden de Sijneren
door in e in sijn geladen gaf tot antwoorde de comotement
in e gelaten te hebben door mijn Sideren hebbe in de
Souden van sijn afte Sijneren sijn comotement van
eijn gart o'nd' dat in sijn boek in e weid bein de 6000
geladen hebbe ontfangen van Wolde Soutelingh
en daer in netto 200 S als medd van sijn o'nd' dorend
betalinge weid de 6 bein o'nd' die in e al sijn aan
sijn ghelevert gart kom sijn op bein dorend en in
sijn betalen van de Souden sijn bein ingonden in sijn
Souden sijn noef sijn dorend de lausd'ronkige
afgange so dat niet weid op de bein kan komen sijn
niet in bein de de bein mijn ghelevert ghelevert
in Sideren te bein dorend sijn ontsijndren van
souden gelyk van in e S. W. S. S. S.

Joris Daxvald

14. Joris Darvall aan Samuel de Witt, 7 september 1672

(SL 30-223, 95a-b)

[adressering]

Aen mons^r mons^r Samuel de Witt, te huijse van Joannes van Steen, inde Heere steegh bij de St Pieters Kerck tot Leijden¹

Per Capitein Pieter Jaspers Heerenz,² die Godt geleijde

Port per viam mare³

Torrarica, in de rivier van Serrennam, den 7 September 1672

mons^r mons^r Samuel de Witt Salut

mons^r, hebbe per mons^r Hendrick Huijbertz met Capitein Soetelingh⁴ ue geadviseert wegens het confisqueren uwer goederen onder mijn berustende.⁵ de boot door ue aen sr Montezinos⁶ geleverd, sal wederom moeten nemen en de quantiteit van de suijcker daer voor bij ue ontfangen, wederom aen de selve door orders van de Hr Gouverneur⁷ uijt ue effecten⁸ uijtkeren. hebbe door mijn lanckdurige sieckte niet konnen uijtrecchten,⁹ noch met de Edele Hr Gouverneur versterre spreekken wegens de confiscatie uwer goederen, so haest een weijnigh op de been kom sal alles waernemen als eijgen. hebbe met Capitein Soetelingh gebonden den tertio¹⁰ wissel brief¹¹ ten laste van mons^r Willem Blauw, doch geen connotrement¹² van de ses duijsent lb suijcker door ue in hem geladen. gaf tot antwoordt de connotrement ue gelaten te hebben door mijn sieckte, hebbe mede vergeten van hem af te eijsschen een connotrement van een half oxhooft <+suijcker>, dat in hem voor ue reeckening boven de 6000 lb geladen hebbe ontfangen van mons^r Scharphuijsen,¹³ en daer in netto 200 lb als mede van hem ock te vorderen betalinge voor de 6 halve oxhooft die ue alhier aen hem geleverd heeft. kont hier op verdacht wesen en in het betalen vande vracht hetselve in souden dit per gouverneur. ben noch heel swack door de lanckdurigen afgangh, so dat niet wel op de been kan komen. per naesten breder¹⁴ so de heere mijn gelieft gesontheit en sterckte te verleenen. zijt onderwijlen van herten gegroet van ue D.W. Dienaer,

Joris Darvall

¹ **Joannes van Steen inde Heere steegh bij de St Pieters Kerck tot Leijden:** het is mogelijk dat het hier draait om de Leidse schilder Jan Steen (1626-1679), die vanaf 1670 tot zijn dood inderdaad dicht bij de Pieterskerk woonde en daar in 1672 een herberg opende, waar De Witt wellicht zijn intrek had genomen.

² **Pieter Jaspers Heerense,** kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

³ **per viam mare:** (latijn) bij wege van de zee.

⁴ **Jacob Soeteling,** kapitein van de *Bijkorf*.

⁵ **onder mijn berustende:** door mij beheerd.

⁶ **Isaak Montezinos,** Joodse planter in Suriname.

⁷ **Pieter Versterre,** waarnemend gouverneur van Suriname (1671-1677).

⁸ **effecten:** iets wat een waarde vertegenwoordigd.

⁹ **uijtrechten:** uitrichten

¹⁰ **tertio:** derde

¹¹ **wissel brief:** contractbrief ter bepaling van een ruilovereenkomst.

¹² **connotrement:** cognossement

¹³ **Johan van Scharphuijsen,** planter en latere gouverneur van Suriname. Brief 11 is van zijn hand.

¹⁴ **per naesten breder:** ik zal in de volgende brieven uitgebreider vertellen

15. Joris Darvall aan Dirck en Adriaen Dominicus, 7 september 1672

(SL 30-223, 169a-b)

[adressering]

Aen de eersame mons^{rs} mons^{rs} Dirck et Adriaen Dominicus,¹ Marchants tot Amsterdam
per Capitein Pieter Heerenze,² die Godt geleijde
per viam mare³

Torricara, in de rivier van serrennam, den 7 september 1672

Mons^{rs} Dirck et Adriaen Dominicus et Compagnons Salut

Mons^{rs}, hebbe per Capitein Vooght⁴ als mede met de buijs⁵ tsamen van hier vertrocken den 29 junij van mijn onpartelijckheijt geadviseert en andere dingen meer, en met Capitein Jacob Soetelingh⁶ per mons^r Hendrich Huijberts vande continuatie der selver. beginnen nu wat bij te komen, doch de loop blijft mijn als noch bij hoewel dapper vermindert. alhier is seer groote schaersheijt⁷ van provisie⁸ en alle andere dingen, sout is hier grootelijcks gebreck. sijt niet te seer verwondert dat so weijnigh suijcker sende, het is mijn lanckdurige sieckte en swackheijts schult. sende ue bij desen, volgens het ingeleijde connotrement,⁹ vier serrennaemze en twe France oxhoofden suijcker en drij stucks letterhout,¹⁰ gemerckt als in margine¹¹ ←<+AD>←, de suijcker tot een halve stuijver en het letterhout vier penningen¹² te vracht van ijder, en doch daer voor te leveren tot Amsterdam vrij van alle onkosten. het letterhout is voor mijn reeckening, gelieft ten meesten profijte¹³ te verkopen en de penningen daer van komende aen mijn huisvrouw te behandigen. het letterhout voor reeckening Maria Addes ue gebonden in de hoop verkoft¹⁴ is ofte tot een goede prijs verkopen kont, gelieft daer voor te senden een tonne goede blom, een stuck ostenbrugs of meer, een stuck blauw, en een stuck linnen tot hembden, eenige specerijen, een vierendeel of een half lb aen goede hollantse boter, een dosijn vrouwe en een half dosijn paer grote jongens schoenen, eenige naelden en spelden, garen van diverse soort, en ijts min of meer na dat het provenu¹⁵ van het letterhout lijden kan. moet afbrecken om mijn swackheijt, per naesten breder so de heere mijn gesontheit en sterckte ↑<+gelieft>↑ te verleenen. bevelende ue onderwijlen, nevens ue huisvrouwen en familien, mijn waerde huisvrouw, Broeders en Sisters, en alle andere vrienden en bekenden in de genadige bescherminge des alderhooghten <-bevolen>. En zijt van herten gegroet, ue D.W. Vriend en Dienaer,

Joris Darvall

¹ Adriaen Dominicus, koopman te Amsterdam. Zie ook brief 10.

² Pieter Jaspers Heerenze, kapitein van het Witte Zeepaard. Brief 13 is van zijn hand.

³ per viam mare: (latijn) bij wege van de zee.

⁴ Aarent Vooght, kapitein van de Anna.

⁵ buijs: scheepstype, veel in gebruik als vissers- en handelsschip.

⁶ Jacob Soeteling, kapitein van de Bijkorf.

⁷ schaersheijt: schaarste

⁸ provisie: voorraad

⁹ connotrement: cognossement

¹⁰ letterhout: een uit Suriname afkomstige houtsoort, roodachtig van kleur, veel gebruikt voor meubels.

¹¹ margine: marge

¹² penningen: munteenheid, in holland ter waarde van een zestiende stuiver.

¹³ profijte: winst

¹⁴ verkoft: verkocht

¹⁵ provenu: opbrengst

Loof gods barmhertichheit. Dinsdagh den 8. febr. 1672

den vriendelicheit groetwisse hi gescreven an mijn
verdringse vader ende moeder ende mijn broeder Gherard
recht quijt. Het last is versey als dat god ter
vonding ~~offers~~ geschied den met qua beley. Het
seke in elck een. Doch acht of mogh gheschied
ende en en wof niet gescreven ende onder tussch Arde
koude met groote leide ende nader sijn met groote
fijne maer. Het forse godt heb set ver sijn maer set
is sijn elck onseking lant alder in de verseyt niet
en is ende sijn onseking. Die seke. Gans quijt den kening
heyl wof. Het vout is mijn seking als dat. Het
in. Ains een. Leide met. Leide. Gescreven. Het gescreven.
Linteren. Is. Gans. Verseyt. Maer. Ende. Het. Be. Verdringse.
Dat. Of. Het. Mijn. Gans. Seking. In. Ains. Ende. Het.
seke. Als. Sijn. Seking. Maer. Geschied. Hi. Begonnen. Als
om. Ains. Is. Gans. Het. Verseyt. Dat. Of. 2. 3.
Gans. Gescreven. Sijn. Ains. Of. De. Gans. Met. Den
bier. Ende. Den. Als. Ook. Den. Bier. De. minde.
Vout. Van. Seking. Sijn. Ains. Tot. Het. Verdringse. Vout.
set. Is. set. Seke. Dat. men. Sijn. De. Leide. Sebing. Lan.
en. Sijn. Sebing. De. Verdringse. Ains. mijn. Toeg. Den. Sijn.
graderen. minde. Die. Ains. Sijn. Vout. Sijn. De. Loof.
en. Ains. mijn. niet. den. Vout. Of. moeter. Leide. Maer.
maer. Van. Seking. Als. Hi. Verdringse. Sijn. Het. Lab. In.
met. Den. Verseyt. Verdringse. Verseyt. Seking. Maer. Het.
foorse. Dat. set. Den. Beeter. Maer. Verseyt. Vout. Verseyt.
Het. Is. Sijn. Verseyt. Gans. Maer. Met. mijn.
Sijn. Als. Beide. Of. Seking. Met. Ende. Sijn. De.
Sijn. Als. Verseyt. Of. niet. Verseyt. Maer. set. Sijn.

16. Antonis Jeroensen Rijckquart aan Antonis Jeroensen, 8 september 1672

(SL 30-223, 127a-d)

[adressering]

Desen brijef sal men bestellen aen Antonis Jeroensen, woonende op de kaes kaeije¹ tot vlijssinghe, met vriendt die godt gheleijde

Loof godt boven *af:lles in* surname, op den 8 september 1672

een vriendelijcke groetenisse sij gheschreven aen mijn eerwaerdijghe vader ende moeder ende mijn broeder Jeroen rijckquart. Jck laet ul weeten als dat ijck tegen woordigh <-ghew> ghequest² ben met qua beenen, Jck hebbe in elck been wel acht of neghen gaten ghehaedt ende en ben nogh niet gheneese ende onder tusschen stercke koortse met groote paine ende naerder hant met groote hitte, maer Ick hoope godt sal het versien. maer het is sulcks ongesondes landt alser in de werelt niet en is, daer sijn menschen die heele Jaren qinnen³ en kermen leven nogh sterven. voort is mijn schrijven als dat Jck ul stuere een koeije⁴ met twee papegaeyen ast[?] gheseght krittters⁵ is heur rechte naem. ende Jck ben verwondert dat ghij lieden mijn geen schoenen en stuert, ende Jck hebbe al houde[?] hemden meede ghehadt sij begonnen al om stucken te gaen. Jck wenschte dat ghij 2 a 3 hemden ghemaeck hijer stuerde op de hant met een biese ende aen den als oock een biese de mouwen wat vol,⁶ sleege⁷ ruim stuert tot goet lijwaet want het is het beste dat men hier te lande hebben kan om sijn selven te verkusten.⁸ stuert mijn toch een paer graeuwe mulen⁹ die sterck sijn want hier te koopen en staet mijn niet aen want ghij moeder twee mael meer voor geeven als sij waerdijgh sijn. Jck sal ul met den eersten weeder bescheijt schrijven, maer Ick hoope dat het dan beeter magh weesen. voort wensche Jck ul hondert duysdt¹⁰ goede nachten met mijn kinders alle beijde. ghij schrijf niet eens hoe de kinders al varen of niet. trecht pruine¹¹ moeije het kint

¹ **kaes kaeije:** de Kaaskade in Vlissingen werd gedempt in 1908. Op dezelfde plaats ligt tegenwoordig de Spuistraat.

² **ghequest:** gekwetst, ziek.

³ **qinnen:** kwijnen? Wellicht 'kwijnen als een hond' (kwin = hond).

⁴ **koeije:** kooi.

⁵ **krittters:** Mogelijk draait het hier om een Engels leenwoord (*critters*).

⁶ **op de hant met een biese ende aen den als oock een biese de mouwen wat vol:** dus, een hemd met biesjes langs de handen (uiteinde van de mouwen) en langs de hals, en de mouwen moeten bovendien 'vol' zijn, geheel volgens de mode van die tijd.

⁷ **sleege:** ?

⁸ **om sijn selven te verkusten:** om zijn eigen [versleten kleding] te herstellen.

⁹ **graeuwe mulen:** muilezels, of een soort schoeisel. Beide zijn mogelijk.

¹⁰ **hondert duysdt:** honderdduizend.

¹¹ **Pruine Rijckquart,** een van Antonis' dochters. Zie ook brief 2.

griene vriedquade heb den of god als hi schijnt
geest griene merie en beaume dat konst
lofrijf toef of het goet met dan stant te
recht ofskoud is of met dan heb ick int huyse
dierlyc ende lofrijf of ofsi liden het goet ontfang
het of met ende het mijn vrieddiedel het het
met de finck is of ofskoud dat ick heb meer
verloof of dat met dat der hiet heb of met
het dancch. talle de doofvriend den hancch
hi is voor fondet sent blaud binghe for Aast
het met het recht in den fars God felle
verstaen als dat luytwe hancch is over hancch
ofsi liden met heb fars intell ofskint
felch fars luytwe 10 gade dat is hancch 70 gade
voor mijn den elst ende mijn vrieddiedel
fars meer dancch God is fars dancch gade
mactly vader moeder en broder ende alle he
mijn linden ende luit elch end god mact vrieddiedel
heit dat griene lofrijf loch moet hancch als vader
tand komt too luit ofsi hancch fars vrieddiedel
dancch Aast een luytwe hancch vrieddiedel voor 4 dancch
tand tot heb die met luytwe en fars dancch
en gade voor het vrieddiedel hi fars in fars fars
ofskint in de hancch meer vrieddiedel het is fars
felle vrieddiedel van hancch hancch heb luytwe vrieddiedel
van alle hancch griene meer vrieddiedel
ende hancch de vrieddiedel ende mijn luytwe hancch
fars dancch met hancch fars

pruine rijckquarts wel aen ghe[*/l/*]ijck[*/?*] als sij plaacht.¹² gheef pruine moeije en barstunne¹³ wat kom hit[*/?*]. schrijf toch of het goet met Jan Jansen te recht ghekomen is of niet, dan sal ick uit sorghe weesen. ende schrijft of ghij lieden het gelt ontfangen hebt of niet, ende laet mijn eens weeten hoe het met de huisen is af gheloopen daer ick seer naer verlanghe of daer niet wat over schieten sal of niet, laet daneel tillen de dooperinne¹⁴ aen spreeken sij is voor hondert pont vlaems burghe.¹⁵ hoe staet het met het recht in den haegh¹⁶ Jck hebbe verstaen als dat Capteijn lambrecht is over leeden.¹⁷ ghij lieden met seven Jaren intrest ghemeten helck Jaer bedraeght 10 gulden dat is thans 70 gulden, voor mijn den elft ende mijn vrouwen broer.¹⁸ hijer meede wensch Jck ul honder duist goede nachten, vader moeder en broeder ende alle beij mijn kinders ende kust elck eens goe nacht voor mijn, seijt dat pruine schapelijk¹⁹ moet sijn, als vader tus²⁰ komt soo sult ghij sijn Jongh wijf werden.²¹ daer staet een sulver kommeie²² verset²³ voor 4 ducke²⁴ tous²⁵ tot seelis die met kleeren en t Juweelen om gaet voor het volck,²⁶ sij heeft in Jaens huis ghewoont in de kloven nier straete,²⁷ het is pruines pille gifte²⁸ van karstinne,²⁹ Jck sal bescheijt verwachte van alles. seght pruine moeij goeden nacht, ende cornelijs de vrijese, ende mijn cosijn³⁰ Isack Jeroensen met sijn famijlije.

¹² **plaacht:** plaagt

¹³ **barstunne:** ?

¹⁴ **dooperinne:** doopgever

¹⁵ **is [...]** **burghe:** staat borg

¹⁶ **den haegh:** Den Haag. Mogelijk gaat het hier om een beroep bij de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland.

¹⁷ **Lambrecht:** zie ook brief 2, waarin hij ook genoemd wordt in verband met een rechtszaak.

¹⁸ **mijn vrouwen broer:** de vrouw van Antonis Jeroensen Rijckquart was Franssinie Scheleraerts, haar broer was Jacob Scheleraert.

¹⁹ **schapelijk:** gehoorzaam

²⁰ **tus:** thuis

²¹ **soo sult ghij sijn Jongh wijf werden:** bedoeld wordt dat Pruine Rijckquart, dan nog een kind, tegen de tijd dat haar vader Antonis terug zal keren al een jonge vrouw zal zijn (van huwbare leeftijd).

²² **sulver kommeie:** zilveren kommetje

²³ **verset:** verpand

²⁴ **ducke:** dukaten (gouden of zilveren munten).

²⁵ **tous:** in totaal, alles bij elkaar

²⁶ **seelis die met kleeren en t Juweelen om gaet voor het volck:** deze Seelis, die ‘handelt’ in kleding en juwelen, was waarschijnlijk een lommerd.

²⁷ **kloven nier straete:** mogelijk de huidige Kolveniersstraat te Vlissingen.

²⁸ **pille gifte:** pillegift (gegeven bij de doop)

²⁹ **karstinne:** de moeder van Franssinie, dus Antonis’ schoonmoeder. Zie ook brief 2.

³⁰ **cosijn:** neef (‘cousin’)

Reinhold Gersdorff Riedemann

John H. Green

[xx]³¹

Int Jaer 1672 den 8 september in surname. Vader antonis Jeroensen, Ick versoeck op ul als dat ghij lieden sult vooght³² over alle beide de kinders weesen, ende bastiaan elijnck ofte een ander goede vrijent die het ul ghelief, want stelle ul als vooght over alles dat Jck gestuert hebbe en noch altijd stueren sal.

Antonis Jeroensen Rijckquart

³¹ Het laatste deel van de brief ziet er officieel uit, waarschijnlijk zodat het als rechtsgeldig bewijs kon dienen.

³² **vooght:** voogd.

Surinaeme Den 11 september 1672

Wyn heer, en neet

Naer dat Wy iijte Ordre van haer edele moogende
opden sesden April van Vlissingen vaeren t'seyl
gegaen, soo en hebben Wy geen rencontre gehad
als doen Wy de Camer al dopen hadden, en wel
seelventigh mylen t'zee, daer Wy eenijge schepes
rencontreerden, die Wy bekenden hollanders te
sijn, comende van St Huber, en een engels vergatie
gemonteert met Wijt Stuyckies comende van
Ville Francke, geladen met Wijt, Wy naemen
hem, dogh Wy ontloegent t'sanderendaghs
om eenijge reeden die Wy daer toe hadden
sijn doen voort altyt geluckigh voort gelyft
soo dat Wy den sesden jūny, geluckigh op de
reiere van Surinaeme sijn gearrybeert, Wy
sen hebben tot noch toe hier van geen brant
gehoort, soo dat Wy tegenwoordigh hier
leeft gaen, daer soo Wy gelooven het in ons
lant van oorloogh brant, en Wy niet hier
van engeboelen, niet dat ick verlangh dat
dese collonie soude moogen werden aengetast
maer wenschte wel int vaedelant te sijn om
daer by te wonen de oecagies die daer daeger
lijckx voorvallen, hier wort in dese collonie
extrem veel nijcker gemaakt, en sou naer
alle aparentie in een corten tijt een seer

17. Dominique Potteij aan Hermaenus Potteij, 11 september 1672

(SL 30-223, 139a-c)

[adressering]

Mijn heer Mijn heer hermaenus potteij, gecomijteerde ter rekenkaemer van zeelant, tot middelburgh

Surijnaeme, den 11 september 1672

Mijn heer en neef,

naer dat wij uijt ordre van haer edele moogende¹ opden sesden April van vlissingen waern t'seijl gegaen, soo en hebben wij geen rencontrer² gehad als doen³ wij de caneel⁴ al oopen hadden, en wel seeventigh mijlen t'zee, daer wij eenijge scheepen recontreerden, die wij bekenden⁵ hollanders te sijn, comende van s^t huber,⁶ en een engels fergatie⁷ gemonteert met vijf stuijckies⁸ comende van ville frenche,⁹ gelaeden met fruijt, wij naemen¹⁰ hem, dogh¹¹ wij ontsloegent t'sanderendaghs om eenijge reeden die wij daer toe hadden. sijn doen voort altijt geluckigh voort geseijlt, soo dat wij den sesden junij geluckigh opde reviere van surijnaeme sijn gearrijveert. wij <-x> en hebben tot nogh toe hier van geen viant¹² gehoort, soo dat wij teegenwoordigh hier leegh gaen,¹³ daer soo wij gelooven het in ons lant van oorloogh brant en wij niet hier van en gevoelen. niet dat ick verlanghe dat dese collonie¹⁴ soude moogen werden aengetast, maer wenste wel int vaederlant te sijn, om daer bij te woonen de ocaegies die daer daegelijckx voorvallen. hier wort in dese collonie extreem veel suijcker gemaect, en sou naer alle aparentie¹⁵ in een corten tijt een seer

¹ **haer edele moogende:** de Staten van Zeeland.

² **renconter:** ontmoetingen

³ **doen:** toen

⁴ **caneel:** het Kanaal (tussen Engeland en Frankrijk)

⁵ **bekenden:** herkenden

⁶ **s^t huber:** ?

⁷ **fergatie:** fregat, een scheepstype (snelvarende driemaster). Dit zelfde Engelse fregat wordt genoemd in brief 18.

⁸ **gemonteerd met vijf stuijckies:** voorzien van vijf stukken geschut (kanonnen)

⁹ **ville frenche:** Villefranche, een belangrijke vrijhaven aan de Middellandse Zee (toen in Savoye).

¹⁰ **naemen:** enterden, namen het in

¹¹ **dogh:** doch

¹² **viant:** vijand

¹³ **leegh gaen:** niets te doen hebben

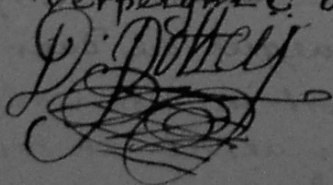
¹⁴ **collonie:** kolonie

¹⁵ **aparentie:** schijn

schoone Coltonie worden, haddenze maer bereede
het is mij leet dat ich de eer niet hebb' connen
hebben van mijn afscheyt op mijn vertreck van
u te connen neemen, was aen u huys, doch
hadde het ongeluck van u te huys niet te
vinden, en u weet hoe subijt ich gecomandert
wiert, bidd' daerom dat u mijn sult gelieven
te excuseren, hier mede naer mijn dienst
aen u te hebben gepresenteert, aen mede
aen u familie sal yck sijn soo langh ich
leet

 Zijn heer en heet

u onderdaenige en
verpligte dienaar

schoone collonie worden, haddense maer vrede. het is mij leet dat ick de eer niet hebb' connen hebben, van mijn afscheijt op mijn vertreck van uw te connen nemen. was aen uw huijs, dogh hadde het ongeluck van uw te huijs niet te vinden, en uw weet hoe subijt¹⁶ ick gecomandeert wiert. bidd' daerom dat uw mijn sult gelieven te excuseeren, hier meede naer mijn dienst aen uw te hebben gepresenteert, aes meede aen uw familie, sal ijck sijn soo langh ick leef,

Mijn heer en neef

Uw onderdaenijge en verplighte¹⁷ dienaar,
D.POTTEIJ

¹⁶ **subijt:** subiet, snel

¹⁷ **verplighte:** welgenegen

Singraeme Den 11 September
1872

Mijn heeren Heer

Ik wiert soo subijt en soo haestigh
gecommandeert dat hoevel mijn geneegent-
heijt groot was om u te comen sien
het mijn onmogelijck was, ja mijn soo
weijnigh tijt gegeven dat ich quaelijck
tijt hadde van een kleet of t'we te
connen laeten maeken, wij seijden dz
seiden April van blissingen en reucontree-
den den 29 een engels bergattie het
welck wij met onsse sluyt, attakeerden
die hij scken int eerst met ons te laygen
maer als ich hem en weijnigh hadde dogh
geboellen uijt sestigh moniquetten die
ich op hadde soo gat hij het ober dogh
niet voor wij hem aen boort waeren
u is noch in daghtigh dat wij t'saemen
in zeelant waeren, doen daght ich
seer weijnigh dat op ons scheyden een
soo lange scheydinge soude waeren
bid, u mit de goede vrienden altemet
een glaesje op mijn gesonteyt te drinck
soude het wel doen maer daer is geen
wijn, bid, van mijn dienst te presenten
aen right u huysvrou u soete kindertjes
en mijn heer u broeder, aen rightie Charo-
ne soose daer is, hebbe aen mond een

18. Dominique Potteij aan Luitenant de Chavoones, 11 september 1672

(SL 30-223, 140a-c)

[adressering]

Mijn heer Mijne heer de Chavoones, luitenant vanden Capitein en majoor Darmoijse in guarnijsoen tot hulst, in vlaenderen¹

Surijnaeme, den 11 september 1672

Mijn heer en neef

Jck wiert soo subijt² en soo haestigh gecomandeert, Dat hoewel mijn geneegentheijt groot was om uw te comen sien het mijn onmoogelijck was, ja mijn soo weijnigh tijt gegeven dat ick quaelijck tijt hadde van een kleet³ of t'we' te connen laeten maecken. wij seijlden den sesden April van vlissingen en rencontreerden⁴ den 29 een engels fergattie,⁵ het welck wij met onsse fluijt⁶ attackeerden.⁷ die hij scheen int eerst met ons te laggen,⁸ maer als ick hem en weijnigh hadde doen gevoelen uijt sestigh mouquetten,⁹ die ick op hadde,¹⁰ soo gaf hij het over, dogh¹¹ niet voor wij hem aen boort waeren.¹² uw is nogh in daghtigh¹³ dat wij t'saemen in zeelant waeren, doen daght ick seer weijnigh dat op ons scheijden een soo lange scheijdinge soude weesen. bidd' uw mit de goede vrienden altemets¹⁴ een glaesie op mijn gesontejt te drincken, soude hier wel doen maer daer is geen wijn. bidd' van mijn dienst te presenteren aen night¹⁵ uw huijsvrouw, uw soete kinderties, en mijn heer uw broeder, aen nightie chavoij ne, soose daer is. hebbel¹⁶ aen mouij een

¹ **guarnijsoen tot hulst, in, vlaenderen:** het staatse garnizoen in Hulst in Staats-Vlaanderen.

² **subijt:** subiet, snel

³ **kleet:** kleding

⁴ **rencontreerden:** ontmoetten, kwamen tegen

⁵ **fergattie:** fregat, een scheepstype (snelvarende driemaster). Dit zelfde Engelse fregat wordt genoemd in brief 17.

⁶ **fluijt:** fluit, een scheepstype (driemaster).

⁷ **attackeerden:** aanvielen

⁸ **met ons te laggen:** ons uit te lachen

⁹ **mouquetten:** musketten

¹⁰ **op hadde:** aan boord had

¹¹ **dogh:** doch

¹² **aen boort waeren:** hadden geënterd

¹³ **is nogh in daghtigh:** herinnert zich nog

¹⁴ **altemets:** gezamenlijk

¹⁵ **night:** nicht

¹⁶ **hebbel:** (sic) waarschijnlijk een schrijffout, moet zijn 'hebbe'.

Brief geschreven, ich bid, ~~u~~ van mijn so
gelukkig te maeken van ~~een~~ een brief
van ~~u~~ te moogen genieten, en daer ~~u~~
wat nieuws te moogen hooren, ~~den~~ best
mijn best met brieven aen haer Edelmoogen
de om weder van hier, naer het vaderlant
te moogen keeren, al so hier niet voor
en valt, en ⁱⁿ ons lant alle daegen so veel
schoone ochaegies voorballen, bid, ~~u~~ doch
van mijn te schrijven sult mijn obligeens
te sijn

Zijn heer en heet

~~u~~ onderdaenige en
geoblijgeerde dienaar
D. D. ~~de~~

als ~~u~~ geliest mij de eer ~~te~~ doen bestelt de
brieven aen ons huys die sullen te mijn wel toe
senden, schrijft doch wat nieuws

brief geschreven, ick bidd' uw van mijn soo geluckigh te maecken van <-een> een brief van uw te moogen genieten, en daer uijt wat nieuws te moogen hooren. doen vast mijn best met brieven aen haer edele moogende,¹⁷ om weder van hier, naer het vaederlant te moogen keeren, al soo hier niet voor en valt, en in ons lant alle daegen soo veel schoone ockaegies voorvallen. bidd' uw dogh van mijn te schrijven, sult mijn oblijgeeren¹⁸ te sijn,

Mijn heer en neef

uw onderdaenijge en geoblijgeerde dienaer,
D.POTTEIJ

als uw gelieft mij de eer te doen, bestelt de brieven aen ons huys die sullen se mijn wel toe senden, schrijft dogh wat nieuws.

¹⁷ **haer edele moogende:** de Staten van Zeeland

¹⁸ **oblijgeeren:** [aan u] verplichten

19. Bastiaen Thijssen Danielsen aan Moijse Catteau, 5/13 september 1672

(SL 30-223, 113a-b)

[adressering]

Monsieur mons^r moijses cattjouw, Coopman Tot Vlissinge, p^r¹

s^r. moises Cattjouw, sernaem, 5 7tber 1672

Monsieur

mijn laesten is aen ue geweest op 15 juni, waerint ue hebbe bekent gemaect dat ick ue brief gesonden par Capitein Donkert² wel hebbe ontfangen, benevens een procuratie om jn te vorderen ue verschote³ penningen van andriese,⁴ ruyven,⁵ en thomas adelb.⁶ tot rekeninge en betalinge te brengen. Ick hebbe over eenige dagen twee assignatien⁷ genomen op andere luij van A^c ruyven, alsoo hij anders meten ken betaelen maer vreesse dat Icker weinich in mijn tijt van sal ontfangen, doch sal mijn best doen, en thomas adelburch vreesse dergelijcx, alsoo Ick noch niet cen sien waer het van daen sal comme, edoch geen suiijcker crijgende sal hem tot rekeninge bringe de procuratie en brieven aen Bolle⁸ gesonden. hebbe noch niet ontfangen alsoo de gouverneur noch niet en heeft eerts[?] gevonde, de quitantie⁹ van d'h^r Baseliers¹⁰ van 25 £ ue door andriese ruyven van mons^r g. de backer¹¹ genoten, waer ue borg voor sijt hebbe Ick ontfange en sal ue die mede bringe dat ue tot ontslaginge¹² diendt. Wij verlangen hier seer naar eenige tijdinge, hoe het jnt vaderlandt staet, en oock naer Eenige fijctaleijen,¹³ want soo hier jnden tijt van 2 a 3 maenden geen schepen comme soo sal het her miserabel¹⁴ van alles sijn, wanter dranck en cost seer gebreck sal sijn. Ick meene met schip^r Jan andriese Jndertijt van 3 a 4 weken mede te zeijlen, en sal ue saken inhanden van Monsr Lagrande¹⁵ laete, en voors sal naer hertelijcke groetenisse Blijve sernaem, 13 7tber 1672

Monsieur Bovenstaende is copie van mijn laesten par Capitein Soetelinck,¹⁶ waeraen Ick mijn gedrage, Ick [xxx]over eenige dagen thomas adelburch aangeweest om ue dingen[?] te vorderen, maer ick crijge niet dan goede woorden. de man die segt hij is het Schuldich, maer segt noch niet te connen betalen voor dat sijn riet¹⁷ wert gemalen, daer ick noch geen apparentie¹⁸ toe sien. Edoch sal hem sijn rekeninge doen geven en sien hoe de rechter het sal stellen en soo voors. sal naer groetenisse Blijve,

UE GeWillige Dienaer,
Bastiaen Thijssen Danielsen

¹ p^r: 'per' wie deze brief moest gaan is helaas niet duidelijk.

² Pieter Doncker, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

³ verschote: aangeslagen

⁴ Jan Andriese, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁵ Jan van Ruijven, planter in Suriname,

⁶ Thomas Adelburg, planter in Suriname. Zie ook brief 20.

⁷ assignatien: aanwijzingen tot betaling

⁸ Johan Bolle, Overleden op 21 november 1671. Zie o.a. brief 8.

⁹ quitantie: kwitantie, bewijs van betaling

¹⁰ Johannes Basseliers, dominee en planter in Suriname

¹¹ Guiliaem de Backer, vendumeester en koopman in Middelburg.

¹² ontslaginge: verlossing

¹³ fijctaleijen: victualiën, levensmiddelen

¹⁴ miserabel: gebrek

¹⁵ Jean le Grand. Zie hiervoor ook met name brieven 26 en 27.

¹⁶ Jacob Soeteling, kapitein van de *Bijkorf*.

¹⁷ riet: suikerriet

¹⁸ apparentie: gelegenheid

Capt. Ariad

Adij 22de aug^{to} 1672 Zennamand

Wonders Vriendt. Nu des aangenamen p^r. Capt. p^r. Donker
Van Costi in mij w^{te} g^e worden, waar wel ma droefhij
m^{ij} d^r. ang^{te}. s^tram^{er}, tegen onsen Slac
den oorlog ~~en~~ p^rib^{er}en s^tact^{er}te V^{an}lijh ang^{te}
Hed, 2 magtige Zijnden, Hoopd. dat ~~en~~ o^r d^r. h^{er}
ons^r. Rieps^r. s^tij stand l^{an} d^r. Wam Bond^r.
d^r. s^tand is on moeg^e. dat W^{ij} forme^r s^tistor^{en} ~~en~~
W^{ij} on d^r. 2200 d^r. s^tij h^{er} d^r. s^tij, w^{te} d^r. w^{te} stand
s^tand s^tact^{er}. m^{ij} h^{er}. v^{er}. v^{er}. d^r. s^tand
dat ik d^r. s^tand. O^r. m^{ij} d^r. d^r. s^tand, alsoo Jon
r^{ij}. s^tand. s^tand. d^r. s^tand. dat ik d^r. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
Jacob Arison b^r. is d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
Jord^r, s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
h^{er}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
soo d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
als Van marlon Arison, d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
Ad^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
Van Coomon d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
d^r. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
h^{er}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
h^{er}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
g^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
w^{te}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
soo m^{ij}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
m^{ij}. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand

Capt. Tans. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
is Copie van mijnen laasten p^r. Jacos s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand
s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand. s^tand

3^{de}

20. Jan van Ruijven aan Adriaen Tandt, 31 augustus / 14 september 1672

(SL 30-223, 114a-b)

[adressering]

Eersaame voor siniege Capt adriaen Tandt, woonende Tot Vlissingen

p^r amisquo dieux garde¹

Capt Ariaen Tandt

Adij 31to aug^{to} 1672, zeruname

←←+Copia²>←←

Besondere vrindt, ue seer aangenaamen p^r Capt P^{tr} donker³ van costi is mij wel geworden, waer uut met droefhijet Gesien, de engelssen & franssen teegen onssen staet den oorlog Gepubliceert,⁴ sal reets Vijantlijk angetast hebbe, 2 magtiege⁵ Vijanden, hoope dat Godt de heere onse hulpe *endebijstandt* weesen sal, Want sond^r die selve ist onmoogelijk dat wij connen resisteren.⁶ weegen de 2200 lb suijker die ue segt, uut de uutstaande schulden hebbe moet, hebbe ue voor desen Geschreven dat ik d^r sond^r ord^r⁷ niets ni doen kon, alsoo Jan rieke enprocuratie⁸ hadde, dat ik hem alles over leveren moet d^r op hij Gestorven is, endestuerman, Jacob aerssenbus, is schipp^r in sijn plaets geworden de welcke ook noch drie obligaties⁹ als van bollen saijs jorden, *endejacob* besous, die ik d^r jan rieke in handen handen gegeven had, meede naer huijs Genoomen heeft, soo datter niet als noch 2, 3 wissie wassies¹⁰ Resteeren, als van marten herison, de marschalck¹¹ *ende* thoomas adelburg.¹² d^r vertrouw wijng sijn leenen <-[xxxx]> Van Coomen sal, want Marten de Chochel heeft niets. de swie segt ue tot sijent soo veel *endemee* <-vegramt> verteert hebt, *ende* Thomas adelburg segt hij ue Voldaen heeft. heb ook p^r deselve buijs¹³ noch 4000 lb an cap^t Constant¹⁴ gesonden, de 400 lb vande boot *endede* 200 lb die desilva¹⁵ wiede betalen. Gaen soo t moogelijk is hier ofte soo niet p^r JanAndriessen,¹⁶ die binnen 12, of 14, dagen sal volgen. met den oorlog ist hier seer slegt, de meeste wercken staan stil, soo datter wijng <-[xxx]> betalinge omgaet, Cortgesegt alsoo verblijve, naer Groetnisse

Capt Tandt besondere vrindt, t^r voors. is Copia van mijnen laasten p^r Jacob soeteling¹⁷ met t^r schip debiecurff, indato 3 deser, seg [xx]^{to} aug^{to}, *ende*alsoo maer wijng daagen Geleeden is, Isser

Eerste

¹ p^r amisquo dieux garde: per vriend die God bewaard.

² Copia: kopie.

³ Pieter Doncker, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

⁴ Gepubliceert: verklaard

⁵ magtiege: machtige

⁶ resisteeren: weerstand bieden

⁷ d^r sond^r ord^r: daar zonder order

⁸ enprocuratie: een volmacht

⁹ obligaties: schuldbekentenissen

¹⁰ wissie wassies: wissewasjes, zaken van gering belang.

¹¹ marschalck: maarschalk, een soort ambtenaar of mogelijk een stalmeester.

¹² Thomas Adelburg, planter in Suriname. Zie ook brief 19.

¹³ Buijs: buis, een scheepstype.

¹⁴ Kapitein Constandt (ook genoemd in brief 4) is mogelijk dezelfde als kapitein Pieter Constant, genoemd in RAZ 2035-109.

¹⁵ Aron de Silva, Joodse planter in Suriname.

¹⁶ Jan Andriese, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

¹⁷ Jacob Soeteling, kapitein van de *Bijkorf*.

geen veranderinge, soo dat deses prinsepelijk¹⁸ dient omme teconfirmeren¹⁹ t geene Doen maels²⁰ *Geschreven*,
waer aen mij *referte*, p^r Jan andriesen die mede binnen 10, 12 daagen volgen sal. hoop ende 400 lb vande boot
ende 200 lb van desilva die hij betaalen wil tesenden. Cortende, alsoo verblijve in Grooten haast, naer hartelijke
Groetnise,

Adij 14 7ber 1672, zeruname

UE *gewillige* D^r
J.V.RUIJVEN

¹⁸ **prinsepelijk:** voornamelijk

¹⁹ **teconfirmeren:** te bevestigen

²⁰ **Doen maels:** toenmaals

21. Jan van Ruijven aan Daniel Thijssen Janssen, 3/14 september 1672

(SL 30-223 105a-e)

[adressering]

Eersaame voorsiniege Capt daniel Thijssen Janssen, woonagtich Tot Veere

Capt daniel Thijson Janssen

Adij 3 7ber A^{o1} 1672, Zerunaame

←<+Copia>←

Besondere Goede vrint, mijnen laasten is geweest p^r debuijs van pieke² p^r schipp^r Jacob Aerssenbus.³ hoope arij Claassen⁴ met sijn schipp, dehoop behouden, sal gearriveert sijn *endeue* de Gesondene suijker uut deselve wel sult ontfangen hebbe, maer bevinde datter een fout gecommit⁵ is int Stellen vant Connossem^t als meede inde brief, want d^r naer 1149 lb voor reekening en risico van S^r desardin *enmost* weesen voor reekening *enderisico* van Sr Guiliaem de grijse, t welck ue meede soo gelieft tenotteeren. gelijk uut debrief p^r dehoeker⁶ met Aert ijanssen of inde Copia d^r van d^r naer gesonden, sult sien connen dat het voor Sr de Grijse is *enniet* voor s^r desardin. destuerman van p^{tr} doncker⁷ wiens arrivem^t ue voor desen Geadvis^t is, heeft mij eenrijes off twee⁸ angespro ken van eenassignatie⁹ die ue hem op mij Gegeven heeft omte betaalen uut de erste suijkeren die van perduijn¹⁰ ontfang, t welck ue mij d^r naer wed^r verbiet, *ende* ordonn¹¹ niet t' accepteren, dat ook niet Gedaen heb te meer alsoo mij dunckt het deselve partij van 1149 lb is die hier voor degrijse Gescheept heb, segt even wel noch een laater ord^r van ue heeft die hij mij tonen sal. hebbe ue in mijn voorgaande gesegt dat s^r clem¹² sij procuratie van van s^r desardin tehebbe, endat wij samen de dingen eens soude naer sien omde costen tespaaren, maer hij is sed^{rt} siek Gevallen enop den 2 augsto laest geleden Gestorven, soo dat ickt nu notariael sal laten uut trecken, dat maer het cladtboek uut handen van lemps¹³ con krijgen. met dese troubelen van oorlooge staan meest alle wercken stil, twelck oorsaak is datter Geen betalinge om Gaet, hebbene meestalle voordecourt¹⁴ gehat tweeten desomma van importantie, maer helpt wijnig, enbooven dienmoet noch uit verschodt¹⁵ wesen voorde onkosten, soo dat de schult vergroot inplaet¹⁶ vanvermindert. hebbe maerten lemps voorde Court gehat, maerdesaak wierdt uut gestelt soose noch voort vertreck vandesen afgedaen

Eerste

¹ A^o: anno

² **pieke**: Jan Rieke, schipper, kort daarvoor overleden.

³ **Jacob Aerssenbus**, voormalig stuurman en na het overlijden van schipper Jan Rieke de nieuwe kapitein van het schip. Zie hiervoor ook brief 20.

⁴ **Arie Claassen**, kapitein van de *Hoop Behouden*. Zie ook brieven 12 en 23.

⁵ **gecommit^{rt}**: gemaakt

⁶ **hoeker**: een sloopstyp, veel als koopvaarder gebruikt.

⁷ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen.

⁸ **eenrijes off twee**: een keer of twee

⁹ **assignatie**: aanwijzing tot betaling

¹⁰ **Balten Perduijn**, planter en burgemeester van Paramaribo.

¹¹ **ordonn^t**: ordonneert, gelast

¹² **Secretaris Clemendt**, overleden op 2 augustus 1672. Zie ook brieven 12, 26, 27 en 28.

¹³ **Maerten Lemps**, planter in Suriname. Zie ook brief 1.

¹⁴ **court**: het gerecht (gerechtshof)

¹⁵ **verschodt**: vooruitzicht

¹⁶ **inplaet**: in plaats

[illegible]

werdt. salt ue hier ond^r laeten weeten. cortende, alsoo verblij^{ve}, naer hartelijke Groetnise.

Eeuwiege[?] Vrindt, T' voorschreven is copia vanmijnen laaste p^r Jacob soeteling¹⁷ met schip debiecurff, waar aan mij referte¹⁸ sal. soo maer wijnig daagen Geleeden ister geen veranderinge. hebbe p^r d^e soeteling 3 brandwijn stucken suijker aande h^r dankaerts¹⁹ Gesonden, p^r Jan andriessen indiense hun woort houden, sal ue ook eenpartijtje senden, als meede voor ue reecening. particulier d^r is noch niets van ontfangen, debetaling gaet seer slegt in deesen tijt. maerten lemps heb voorde Court Gehadt, heeft eenreekninge in gegeven waarvande copia hier neffen Gaat.²⁰ geliefte inorde ande h^r danckerts Tethoonen, alsoo ik hem d^r meede over schrijff geliefter mij soodra alst moogelijk is antwoord op telaaten weeten, int schip van jacob soeteling heeft hij naer verstaen heb eenGoede partij suijker gelaaden, gemerckt CC, ver trouwe an Cornelis Couwelaer²¹ Geconsign²² geAdviseerd, enalsoo d^r tijt most weesen omde reekninge nae te sien, is desaak wed^r om uut Gestelt totdenaaste Court. sald^r t'beste bij doen als voor eijgen, enUe t sijner tijt den uutslog laaten weeten. cortende, alsoo ver blijve, naer hartelijke Groetnise

←<+adij 14 7ber 1672, zeruname>←

UE gewillige D^r
J.V.RUIJVEN

¹⁷ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

¹⁸ **waar aan mij referte**: waarnaar ik verwijs

¹⁹ **Heer Dankerts**, wordt ook genoemd in brief 1.

²⁰ **hier neffen Gaat**: hier bijgevoegd

²¹ **Cornelis Couwelaer**, planter in Suriname. Zie ook brief 9.

²² **Geconsign^t**: in bewaring gegeven

Rekening van het ^{me} den d. Tempel op woensd.
 Saterdag is, an schip. Daniel Thijssen loothier Voerl

Baas an Jacob Bersonne	1679.
Simon Lion	527.
André Cén	216.
Piet de Hooper slaagde	123.
Voor lieder van roodp.	856.
Maatslijste	101.
Marij Philips	392.
Pardijn van jaamd. slooren	1136.
Voor maatslijste	310.
me Torgtoon van Cornelis Tindlar	365.
Simon Aisen vande deoiche	420.
Willelm Smit voor jaamd.	1900.
Voor Jan de Passer	640.
Barth Sloelman	130.
Willelm Sloomer	124.
Salomon Joris van jaamd.	1090.
Voor monroo an kink	945.
Van Trintw an fort	520.
noek an pardijn voor jaamd.	2000.
Voremonroo Tol de goonvanden	1000.
J. Voelcheren	1330.
an Jancaftom voor wadt ^{me} van	855.
noek Voor Wal ^{me} van	1955.
de, de dms Coestom	260.
an marij Philips voor pier van maalen	206.
Voodstrijke kookke	80.
Voor Jan de Passer	450.
Danid vand. Hoogstadi	312.
maatslijste	241.
Kobben Wenh	965.
angnoomen voor mod. ^{ingelij} Tibilaalen	500.
noek Voor arker Tol voer braalinge	126.
Jaag draago	479.
	22230.
noek Daniel Thijssen brade an vrees de eind d. ingelij	8975.
mijs S. lieder waak skpndt d. spmnoe van	
	8031215.

Reekeninge van het Geene d^r Lemps opwoont schuldig is anschipp^r daniel Thijsson, soo hier volgt:

Betaelt an Jacob Cersonis	lb 1679
Sijmon Lion	” 527
andre cluffer	” 216
Pieter de cooperslaager	” 123
Voor cienen Vanroode	” 856
Maarten luijte	” 101
marij philips	” 392
parduijn van ijames encooren	” 1136
voor maarten luijte	” 310
uut Cargesoen Van Cornelis Couwelaer ²³	” 365
Sijmon Aersen van sijeldouck	” 420
willem smit voor ijaames	” 1900
voor Jan dePasser	” 648
harter <i>en</i> Coolman	” 130
willem desoomer	” 124
Salomondesolis ²⁴ van ijamese	” 1090
Van Trintio ant fort ²⁵	” 528
noch an perduijn voorijaamese	” 2000
Voor monroo tot degouverneur ²⁶	” 1000
Voor monroo an knigts	” 945
J. Volckerssen	” 1338
an ijanlastens voor wadt Green	” 833
noch voor wat Green	” 1955
de weduwe Carstens ²⁷	” 260
anmarij philips voor pieter van maalen	” 206
voorde suijker kooker	” 80
voor Jan de Passer	” 450
david vand ^r hoogstadt	” 315
mathijs lantmeter ²⁸	” 241
Robben Wenth	” 965
Angenoomen voor moed ^r ↑<+marij>↑ Tebetaalen	” 500
noch voor arther Tot volle betaalinge	” 126
isaaq draago ²⁹	” 479

Somma 22238

noch heeft Thijson betaelt an verschijde luijden tgene mij selver raakt, *enkomdt desomma van* lb 8975

Somma 31213

²³ **Cornelis Couwelaer**, planter in Suriname.

²⁴ **Salomon de Solis**, Joodse planter in Suriname.

²⁵ **fort**: Fort Zeelandia

²⁶ **Pieter Versterre**, waarnemend gouverneur van Suriname (1671-1677).

²⁷ **Weduwe Carstens**, waarschijnlijk de weduwe van Dirck Carstens. Zie RAZ 2035-129.

²⁸ **Mathijs Lantmeeter**. Brief 24 is van zijn hand.

²⁹ **Isaak Drago**, Joodse planter in Suriname.

Schipp^r daniel Thijsson Dokst[?]

ontfangen van thomas thees	lb 562
voor het opsetten vande schuijt	” 420
voor het Zijeldoek	” 420
voor touw enhet maaken	” 100
Voor V. an ijan dekijser	” 600
betaelt door van ruijven ³⁰ als de goederen bij venditis ³¹ vergogt	” 486
Voor mijn suijer	” 30
voor pieter voest	” 60
ontfangen van m ^r watson ³²	” 591
noch van niesa	” 600
slewing[?] 2 pullen	” 20
van thomas lambert	” 1622
2/2 wijn van het paarde schip	” 550
van sonwel voor Inds nouwel ³³	” 400
Van Raphael aboab ³⁴	” 2160
Van meerten cluffer	” 168
een hoet	” 50
tebetaalen aan s ^r Combe ³⁵	” 1481
betaelt an Thijsen in suijker	” 623
noch voor een Canoo tevissen	” 50
betaelt aan Lourens ments, voor thijsen voor reeceninge van vandenbroek	” 5063
noch and ^r bootsman van Cornelis bastiaensen ³⁶ voor Tabak[?]	” 64
betaelt an Jan dematte van voorladen Rijse met Theunis post ³⁷ verteert	lb 200

somma 16320

Const mij voor het verkoopen uit stoorhuijs ³⁸ van lee↑<+n>↑dert blaasensmeesters, voor 48000 lb an goederen 5 p ^{to}	lb 2400
door mij enmijn ord ^r aen Thijsen ontfangen aen suijker, denombre van thachentig duijsent pont suijker tot 10 percento	lb 8000
noch bij herover geven vandeboek t Goetgevonden 200 Duijsent pondt suijker ende alsoo d ^r van vele sententie ³⁹ is, soo comt mij 5 percento	lb 10000
	lb 36720

Dit is de regte Copia van woort Tot woort vande reekeninge die s^r lempe in Gegeven heeft

³⁰ Jan van Ruijven, planter in Suriname.

³¹ venditis: openbare verkoping

³² Francis Watson, Engelse planter in Suriname.

³³ van sonwel voor Inds nouwel: ?

³⁴ Raphael Aboab, Joodse planter in Suriname.

³⁵ Nicolaes Combe, commies van Suriname. Brieven 6 en 12 zijn van zijn hand.

³⁶ Cornelis Bastiaensen, kapitein van de Fort Zeelandia.

³⁷ Theunis Post was kapitein van een slavenschap. Thijssen en hij kenden elkaar. Zie o.a. RAZ 2035-197 voor een contract tussen hen beiden, gedateerd 10 december 1669.

³⁸ stoorhuijs: pakhuys

³⁹ sententie: vonnis

22. Jan van Ruijven aan Jacob Pietersen, 31 augustus / 14 september 1672

(SL 30-223, 76a-b)

[adressering]

Eersaame voor siniege voorsie niege s^r Jacob pieterssen, Coopman tot Middelburg

←<+HB>←

Sr Jacop pietersen

Adij 31to Aug^{to} 1672, zerunaame

←<+Copia>←

Monsieur, p^r Joris van kennissen voor desen nooit aen ue Geschreeven, t' welck present corthijet causeert,¹ ensal deses prinsepali^jk dienen omte seggen, dat cap^t hendrick straatman & Jan barbarij² op hun laaste vertrek van hier mij dieversse Obligaties, assignatien en reckninge neffens eniege drooge vis, Onderhanden Gelaaten hebbe, omdeselve teverkoopen en debetalinge met het Geene vande schulden ontfangen, In hun absentie³ aen ue tesenden. soo segge, dan dat ik ue voor dito conto⁴ p^r schipp^r pieter ijasperssen⁵ met het schip t' witte zeepaert, die indato desen, oft tenlangste binnen 2, 3 dagen, mede vertreckt, omtrent 2000 lb suijker ben sendende, bestaende in 3 zerunaamse vaten, sijn Gemerkt HB. Godt de heere Gelieve u wel telaatenontfangen. d^e schipp^r p^r ijaspers heef mij eenige dagen Geleden gesegt een vaatie met 5 pond[?] ende 4 njels[?] voor hun aanboort hadde enniet wist an wie het behandiegen most, alsoo sij weg enbonte doot was soo hebbe hem Getoont datse mij een schriftelijke magt gelaaten hadde, omt geene aen haer Gesondenwiert t'ontfangen, d^r op heeft hij t mij geleverd; sald^r t'beste als voor eijgen bij doen omte verkoopen, want al omtrent 2 maanden geleden hier tijdinge Gehad hebbe, datse an Caijana⁶ comende van ontrent d'amasonis⁷ met zeekoeij en and^{rs} tgeense In hadden, schelmachtig⁸ van de franssen genoomen sijn, hendrick straatman sou doot geschooten wesen, enJan barbarij is vandaer naer deijlanden⁹ Gesonden. off het ind^rdaet waer is can men niet seckerlijk weeten, alijt wij hebbe hier noch geen andere tijdinge. Cortende, alsoo verblijve, naer Groetenisse

GOEDE VRINT, T' boovenstaande is Copia van [x] mijnen eersten p^r Jacob soeteling¹⁰ met Schip debiecurff van Vlissingen, waar aan mij referere,¹¹ enalsoo maer wijnig Daagen Geleden is, Isser Geen veranderinge, soodient deses Prinsepali^jk omme teconfir meren¹² t geene doen maels¹³ geschreven, ente seggen dat ick ue p^r den brenger deses, schipp^r p^r ijaspers herentse met t schip t witte zeepaert, voor reekninge van

Eerste

¹ **causeert:** veroorzaakt

² **Hendrik Straatman en Jan Barbarij,** schippers van de *Zeekoe*. Brief 7, ook aan Pietersen gericht, is van hun hand.

³ **absentie:** afwezigheid

⁴ **conto:** rekening

⁵ **Pieter Jaspers Heerense,** kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

⁶ **Caijana:** Guyana

⁷ **d'amasonis:** de Amazonerivier

⁸ **schelmachtig:** schelm-achtig, schurkachtig

⁹ **de ijlanden:** welke eilanden zijn bedoeld is onduidelijk.

¹⁰ **Jacob Soeteling,** kapitein van de *Bijkorf*.

¹¹ **referte:** verwijst

¹² **teconfir meren:** te bevestigen

¹³ **doen maels:** toenmaals

146

hendrick straatman *ende* Jan barbarij, ben sonder luijt¹⁴ nevens Gaande connasement *ens*spesificaetie:¹⁵ 3
 zerunaamse Oxhooffden suijker wegen te saamen netto 1937 lb, Sijn gemerkt als op de cant staat ←<+ HB>←.
 God de heere gelieve hem behoude Rijese teverleen, *enue* deselve wel *ontfangen* te laten. vertrouw een
 Goede prijs sal waert zijn, soo dra noch wat ontfange wort ue mede gesonden. *en*alsoo mij detijt teCortvalt omte
largeeren,¹⁶ breeke aff *en*verblijve, naer Groetenisse,

UE gewillige D^r
 J.V.RUIJVEN

adij 14 7ber 1672, zeruname

3 Zerunaamse vaten suijker wegen

T ^a	90 lb	B ^{ito}	723 lb	net lb	633
	86 "	"	736 "	"	650
	90 "	"	744 "	"	654
			<u>netto lb</u>		<u>1937</u>

voor de 3 leege vaten a 50 lb t' *stuck* " 150
somma lb 2087

¹⁴ **ben sonder luijt:** in het bijzonder?

¹⁵ **spesificaetie:** specificatie, precisering

¹⁶ **largeeren:** breedvoerig te zijn

23. Jan van Ruijven aan Laurens Verpoorten, 3 / 14 september 1672

(SL 30-223, 9a-b)

[adressering]

Monsieur Monsr Lourens Verpoorten, Coopman tot Middelburg

P^r amisque dieux Conduit¹

S^r lourens verpoorten

Adij 3 7ber A^o 1672, Zerunaame

←<+Copia>←

Monsr, p^r Jacob aarsenbusse² was aen Ue mijnen laasten *en* alsoo seed^{tt} vancosti noch d'een off and^r plaats geen tijdinge Gecoomen is, isser wijinig veranderinge als dat men daagelijkx de Vijanden tegemoet siet, *ennaert* sigh aan laat sien wijinig hulpe te verwagten hier, soo godt de heere niet Gelieft te geven, dat de Differentie met d'een oft and^r partij bij Gelijet³ wort, dat ons Gemeene hoope hier is om dan teegen d'and^r temoogen resisteeren.⁴ doch hij in wiens handt de magt deroorlogen zijn, hoope Alles ten besten sal keeren. desen Gaet p^r cap^t Jacob soeteling⁵ van vlissingen, met dewelcker [x x] 20 lb weegen de dingen van Jacob dimines⁶ Zaliger anS^r maghiel Tant⁷ ben sendene, Gemerckt RST, uit Connoss^t staat ontfangen vanroulant simpson⁸ *ende* Geconsign^t an J. Tobiassen, ond^r wiens Couvert⁹ debrief *ende* connoss^t and^e Sr Tandt Volg^s sijn ord^r sent, p^r Jan andriessen die meede haest Volgen sal, soo hij permise¹⁰ krijgen can. sal soo t moogelijk is meede *een* partijtie sende, maerd^r wordt met dese troubelen¹¹ wijinig gemaalen, hoope arij claassen,¹² Capt raas *ende* dimines¹³ behoude reijs sullen Gedaan, *en* Ue de door mij gesondene suijker p^r dito arij claassen tot een goede prijs sult vercocht hebbe, als meede desuijker uut dobbelmuts,¹⁴ wat met doncker¹⁵ had tijdinge dat al tot 7½ [xxxxx] pont geresen was, met apparentie¹⁶ van noch hooger telopen, Geliefter bij dedoen als voor eijgen, t' welck Ue toe vertrouwe *en* waar in ue wed^{om} enige dienst doen kan bidde teCommanderen. Verblijve ondertussen, naer hartelijke groetenisse

MONS^r, T' Voorschreeven is copia van mijnen laasten p^r IJacob Soeteling met schip debiecurf vanvlissingen, waar aan mij referere *en* alsoo maar wijinig Daagen Geleden is, Isser wijinig Veranderinge soodat Deses prinsenpaalijk dient omtecomfirmeren't gene Doen maels Geschreeven, *en* alsoo geen material

Eerste

¹ P^r amisque dieux Conduit: per vriend die God geleide.

² Jacob Aerssenbus, voormalig stuurman en na het overlijden van schipper Jan Rieke de nieuwe kapitein van het schip. Zie ook brief 20 en 21.

³ bij Gelijet: bijgelegd

⁴ resisteeren: weerstaan

⁵ Jacob Soeteling, kapitein van de *Bijkorf*.

⁶ Jacob Dimmessen, overleden 20 oktober 1671, ook genoemd in brief 4.

⁷ Maghiel Tandt, mogelijk familie van Adriaen Tandt, schipper te Vlissingen.

⁸ Roulant Simpson, Engelse planter in Suriname.

⁹ ond^r wiens Couvert: ingesloten bij de aan [Tobiassen] geadreseerde brief

¹⁰ permise: permissie, toestemming

¹¹ troubelen: twisten, ongeregelheden, beroering

¹² Arie Claassen, kapitein van de *Hoop Behouden*. Zie ook brieven 12 en 21.

¹³ Claas Raes, kapitein van de *Gouden Poorte* en Jan Dimmies, kapitein van de *Zeven Gebroeders*. Zie o.a. brieven 4 en 5.

¹⁴ Laurens Franken Dubbeldemuts (Dobbelmuts), kapitein van de (St.) *Anna*. Zie ook brieven 5, 10, 11 en RAZ 2035-207.

¹⁵ Pieter Doncker, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen.

¹⁶ apparentie: schijn

hebbe omte *largeeren*,¹⁷ *Cortende ende*verblijve, naer *hartelijke* groetenisse,

UE gewillge D'
J.V.RUIJVEN

←<+adij 14 7ber 1672, zerunaame>←

¹⁷ **largeeren:** breedvoerig te zijn

24. Mattijs Lantmeeter aan Davijdt Lubrechtsen, 15 september 1672

(30-223, 19a-b)

[adressering]

Aaenden Eersamen S^r davijdt lubrechtsen, surgijn,¹ wonnenden Tot In walchren²
p^r amis que dieu conduite³

Met^t[?] Davidt

Monsr en Vrindt, noijdt⁴ de eere geadt om aen u te schrijven p^{er} fonte[?]⁵ van ocasij, soo dient desens als dat Ick medt de comste van cap^t piet^r Heerensen⁶ hem aen hebbe gesproocken over seventhien gut te[?] hij mij op sijn vertreck schuldich bleef, welcke cap pitt^r jaspers Herensen seght aen u voor mij betaelt te hebben, gelijk als Ick u wel oorder gaf om te ontfangen, maer alsoo u geen schrift van mij en hadde soo dachte Ick dat hij het u niet wel mochte hebben willen geven, maer alsoo bij hem verstaen hebbe dat hij het heeft betaelt, soo versoucke u vrindelijck midels desen dat u gelijk het gelt aen mijn vrous groodmoeder ofte aen die te behandigen, daer Ick u bij assijnasij⁷ sal ordeneren het selve aen te teken. grootd nieuws en passert alhier niet maer men js in gedurighe surghe van den oorlooghe, en hoe dat tussen onsen stadt⁸ en vranckrijck en Ingelandt al uijdt sal vallen. wedt als dat m^r rojer duckenson⁹ js overleden, en Monsieur Ab^r Schoors¹⁰ Is radt¹¹ gewoorden. voor wensche u gelijk een Zalijcheijt,¹² verhoope dat u In mijn versouck niet <-en> Na lattigh sult sijn, dan sal verblijve, surname den 15 september 1672

Groetnise, U Dienstwillighe vrint en dienaer,
Mattijs lantmeeter

¹ **surgijn:** chirurgijn

² **walchren:** Walcheren

³ **p^r amis que dieu conduite:** met vriend die God geleide

⁴ **noijdt:** nooit

⁵ **per fonte:** vanwege?

⁶ **Pieter Jaspers Heerense,** kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

⁷ **assijnasij:** (assignatie) aanwijzing tot betaling

⁸ **stadt:** staat

⁹ **Roger Dickenson,** Engelse planter in Suriname.

¹⁰ **Abraham Schoor,** planter in Suriname.

¹¹ **radt:** Raad van Politie

¹² **Zalijcheijt:** welzijn

25. Jan Andriese aan Laurens Verpoorten, 15 september 1672

(SL 30-223, 24a-b)

[Adressering]

Eersamen seer discreten s^r laurens willemsen verpoorten, coopman Tot middelburge, p^r cap^t pieter jasper¹

sr. laurens verpoorten

naer winssinge² alles goedts *ende* gezondheid, soo weedt als dat mijns laste aen u.e. is geweest opden 6 sep^t per cap^t soetelink³ het schep de biekorf, seedert *geen* veranderin als dat wij hier de vijandt noch alle dage verwachten vande berbadoos *en* janmanicke,⁴ soo alster gesecht wordt. doch soude hier welmoedt hebbe d^e vijandte weer staen, datter wat meer volck was, alsooder veel sterven *ende* sieck zijn, *ende* het *en* staater niet aen tebeeteren naer menselicke presentij,⁵ doch godt is almachtigh. wij ver langen hier seer naer nieuus, godt geeft datter wat goes mach coomen, wandt wij hier geen scheepen hebben ver noomen seedert decoomste van cap^t doncker,⁶ *ende* wij zijn hier seerbeducht hoe dat het daer alstaat wandt teegen sulcke twee grooten pottentaaten⁷ *en* can het niet lange tegengehouwe woorden naer menselicke presentij. doch godt is almachtigh, verhoope dat hij onse wapenen wilseegenen. macke[?] staat het leste vandese maendt afte coomen *en* sal omtrent 50 a 60 duijsend vande ouwe schulden inhebben, soude alover een maendt afgeweest hebben, maer door mijn *ende* men volckx siet⁸ hebbe geen devoordt⁹ cennendoen. hebbe boosman & constanpel¹⁰ door sieckte verlooren, doch verhoope met derest welthuis salcomen. hebbe ue het tweede consemendt van saellemaen maertense¹¹ per cap^t. jacoo soetelink toegesonden, soude ue de briefjens van me^r maertense segen[?] vete[?] *ende* sijn volck overgaenpassagij¹² weeten souden, maer jan robbense¹³ mackt groot woorden daer aan, alsoo hij seght dat sij op gaen goet vergesomen zijn, *ende* dat het godtloos is van heur passagijte eijsen. wens hier meede ue *ende* ue familij degenade desalderhooste,

Adij den 15 sept. Anno 1672 In sernaem

ue g.W. dienaer,
Jan Andriese

¹ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

² **winssinge**: omstandigheden(?)

³ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

⁴ **berbadoos en janmanicke**: Barbados en Jamaica

⁵ **presentij**: vermogen(?)

⁶ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen.

⁷ **pottentaaten**: potentaten, grootmachten

⁸ **siete**: ziekte

⁹ **devoordt**: werkzaamheden

¹⁰ **boosman en constanpel**: bootsman (hoogste onderofficier) en konstabel (geschutsofficier).

¹¹ **Salomon Maertens**, planter in Suriname. Zie RAZ 2035-287.

¹² **passagij**: het passeren

¹³ **Jan Robberts**, planter in Suriname en een kennis van Maertens. Zie RAZ 2035-287.

D' heer Pieter Buteux In Suriname den 6. Sept.

1672

Mijn heer en com —

Gedeeft alle ghedat van alle de dijnre de betingte
waren als mijn gantsche Roffend, gheen tot mi toe ghe-
fengens van de Quome, Goope rindment de goeder
dispositie de gantse famillie de wille mijn sel-
al ingevonden vande sij on sulen te getale, Goope de
vijftien rinder sijet ont fangde, Gheen als mede de
vijftien Lott goudt de gete anentide onfist de
doode ander famode sop mit twee foonne de wille
dat van de stalle te getale, Goope dat de de wille
van 150: die op de gheboore geene te getale de
wille. Kere de dincende, liet betale geene mijn fage
mijnre 16 als de gewelt op de te fang waren de
dincende dat mijn wille geboad vande de wille
geode 35 a 40 de vande fline, geode dincende op de
Langevelt ghefollent, de fline te fange, als de fone
mit fang drage, a 40 de fline geene de fline
kinder fide, Goope ingevonden de wille dincende die
alle fide dincende geode, de wille, mijn fide vande
Buteux de fline fline modij fide, dat van de
vande fide, mit men de wille, alsoe fide de wille
volgende de wille dincende onte de 450 fide de wille
de wille, de dat de mijn wille de 40 dincende dincende
geode geode, als vande dincende, de dincende mijn fide vande
dincende, geode te geode, fide te fide te fide, fide

26. Jean le Grand aan Pieter Buteux, 6/15 september 1672

(SL 30-223, 75a-d)

d'heer Pieter Buteux

In suriname, den 6 september 1672

Mijnheer en oom,

hebbe d'eer gehadt van aen Ue diversche brieven teschrijven, waer aen mijn gants¹ Referere. hebbe tot nu toe geen schrijvens van Ue vernomen, verhoope evenwel Ue goede dispositie² ende Ue gantsche familie, 'T welck mijn seer aengenaem soude sijn om sulcx te verstaen. verhoope Ue de vijf stuxx suker sult ontfangen hebben, als mede de 37 stuckx letterhoudt³ ende het ankertien confijt⁴ ende het dobbel anker⁵ lamoen sap,⁶ met twee schoone perkietties,⁷ dat van Ue staen te vernemen, verhoopte dat Ue de wissel⁸ van f. 130, die op Ue getrocke hebbe te betaelen aen cap^t Raes en dimensen,⁹ sult betaelt hebbe. mijn laeste mijsive¹⁰ Is aen Ue geweest op den 28 juni, waer bij Ue adviseerde dat mijn werde geboden voor de resterende hoeden 35 a 40 stuyvers¹¹ voor stuck, hebbe evenwel op het langelest geresolveert,¹² deselve te vercoopen aen een joot m^r Isacq drago,¹³ a 40 stuyvers gelijk Ue sult kunnen sien Indese nevensgaende¹⁴ Reekeninge die alles saldeert¹⁵ vande hoeden ende messen. mijn heer oom buteux Ue sult vertrouwe moeilijk wesen, dat van dit carquesoen niet meer en comt, alsoo het selve bedraecht volgens Ue Reekeninghe over des 450. Ick verclude[?] ende verseecker Ue dat Ick mijn uijtterste devoor doen mede hebt gedaen als voor eijgen, ende Indien mijn heer oom een attestatie¹⁶ geliefde te hebben, sal t' hem toe senden had

¹ **gants:** geheel

² **dispositie:** gezondheid

³ **letterhoudt:** letterhout, een uit Suriname afkomstige houtsoort, veel gebruikt voor meubels.

⁴ **confijt:** in suiker ingelegde plantendelen (confituur)

⁵ **dobbel anker:** een dubbel anker (inhoudsmaat voor vloeistoffen).

⁶ **lamoen sap:** limoensap

⁷ **perkietties:** parkietjes

⁸ **wissel:** contract tot betaling

⁹ **Claes Raes**, kapitein van de *Gouden Poorte* en **Jan Dimmies**, kapitein van de *Zeven Gebroeders*. Zie o.a. ook brieven 4 en 5.

¹⁰ **mijsive:** missive, brief.

¹¹ **stuyvers:** stuivers, munteenheid. Er gaan 20 stuivers in een gulden.

¹² **geresolveert:** besloten

¹³ **Isaak Drago**, Joodse planter in Suriname.

¹⁴ **nevensgaende:** bijgaande

¹⁵ **saldeert:** saldo opmaakt

¹⁶ **attestatie:** verklaring omtrent een feit

soo misshad sij vanden monde gesproken ware, soo datso niet
ander dieke om die ingesongde, daerom quaden
ghedoeft, d'heren dat se gesongen niet sullen, wijer van
datter enige vrienden int Jaeger, boude sij geschiedt
gij en se dat al menige gesimpel was eerst gesad
wel wadon so verijde se dat gete extraordinaire
vul sekeret van 450. proo. 10. maderen d'admiral seker
om d'opijndert d'fiskers Lange Rijkse maect om de
stijer. 40. winde, inderse sij vinderen, Envelde gantse
contrarie nistvaet, se d'ghest vout. capitall arriere
d'heren nistvaet voor niet, de sij nistvaet oom bittig
se vout datter nistvaet gelyc Rijkse nistvaet de nistvaet d'heren
vargijfodde, te hant se, Envelde d'heren se voor nistvaet
d'heren d'heren te d'heren, se so d'heren d'heren
quaden fiske d'heren, vinderen, d'heren nistvaet d'heren
dat se alle d'heren vaker niet vinderen, d'heren dat
se nistvaet d'heren nistvaet nistvaet fiske d'heren, van
d'heren vinderen d'heren vinderen, vinderen d'heren
d'heren se gesonden om alsoo sot voorgaende vargijfodde
d'heren d'heren, die gesonden voor de a twee
vinderen d'heren vinderen d'heren vargijfodde d'heren
d'heren d'heren, d'heren, nistvaet d'heren d'heren
nistvaet nistvaet d'heren, vinderen d'heren vinderen
d'heren, vinderen, vinderen d'heren d'heren d'heren
d'heren d'heren, nistvaet d'heren se d'heren d'heren
d'heren op d'heren, d'heren se d'heren d'heren
se vinderen d'heren d'heren, d'heren d'heren
vargijfodde d'heren vinderen d'heren vinderen, so
d'heren d'heren, d'heren d'heren, want gelyc d'heren

had miseras¹⁷ sij vanden mossen¹⁸ gegeten waren, soo datse niet anders dienen om aen negers tegeven *ende* noch qualiick genoegh, *ende* vertrouwe Ue gedachte niet sullen wesen van datter eenige fraude int vercoopen soude sijn geschiet, gelijk Ue daer al menigh exempel¹⁹ van heijt gehad. Reede waerom soo schrijve is dat het extraordinaris veel scheelt van f. 450,- f. 200,- te maecken *ende* daermen *expres[?]* om resiqueert,²⁰ *ende* sulcke lange reijse maeckt om een stuijvr te winnen, nevens sijn vrienden, T'welck gantsch contrarie²¹ uijtvalt. Ue dehelft vant capitael arrievre²² *ende* Ick mijn moeijte voor niet, en fijn mijn heer oom buteux Ue weet datter noeijt geen Respect noch een met diergelijck carquesoenen tehaelen Is, T'welck drovigh²³ is voor mijn, soeck de vrienden wel te dienen, *ende* soo doende soude devrunden quade justicie hebben, evenwel, bevinde mijn verseeckert dat Ue alle dese saecke sult confidereeren,²⁴ *ende* verhoope dat Ue mijn een carquesoen met devrunden sult senden van drie a vier hondert ponden vlaems, volgens deliste aen Ue gesonden om alsoo het voorgaende carquesoen te Recompenseeren,²⁵ die tegenwoordigh voor een a twee hondert ponden vlaems aen Indiaens carquesoen hadde te weten hackmessen, bijllen met de deCroon gemerckt, messen met gekloncke hefften, witte *ende* blaauwe coraalen, trompen,²⁶ vishoecken van stael, *ende* Indiaensche scheermessen *ende* spiegelties met schuffies; daer Is ten minste twee centies op te winnen. bij aldien Ue ijets sendt, Ick verseecker Ue prompte Retoeren tesenden, Indien Ick geen carquesoen en krijge van d'een of d'andere vriendt, soo ben genootsaeckt t'huijse teComen, want gelijk Ue weet

¹⁷ **miseras:** ellende

¹⁸ **mossen:** mosselen?

¹⁹ **exempel:** voorbeeld

²⁰ **resiqueert:** op het spel zet

²¹ **contrarie uitvallen:** tegenvalt

²² **arrievre:** ontvangt

²³ **drovigh:** droevig, beklagenswaardig

²⁴ **confidereeren:** toevertrouwen

²⁵ **Recompenseeren:** vergoeden

²⁶ **trompen:** snuisterijen

[illegible]

dat gesteunt hebbe opd'heer bolle²⁷ op eenigh avanoen,²⁸ T'welck contrarie uijtvalt,²⁹ *ende* met weijnigh ofte niets carquesoen gecomen sijn, capabel³⁰ ben om het gantsch carquesoen op te eeten, *ende* mijn vriende noeyt geen contentement³¹ soude kunnen doen. daerom soo *versoeck* enenlijcke aen Ue om een carquesoen om mijn een stuijv nevens Ue te profiteren. hebbe Ue geschreven hoe dat wij *verstaen* hadde door cap^t doncker,³² den onverwachtinge tijdinge van oorlogh met den croon van vranckrijck *ende* den croon van engelandt, T'welck ons int' generael seer dede alarmeren sulcke tijdinge te *verstaen*, soo dat op staende voet, alle planters, coopliden, ambachtslieden, t' zij van watt staet ofte qualiteijt het mochte wesen wierden geprest³³ van d'heer gouverneur,³⁴ om haer Residentie te comen houden aent' fort alwaer wij alt'saem noch sijn, tot ten tijt datter eenigh advies comt vanden staat, T'welck wij *verhoope* In corte magh geschieden, want wij tegenwoordigh al gebreck beginnen te lijde. wij *verlangen* seer om te weten, hoe het met ons patria al gaet, *ende* ofter al eenige bataelje³⁵ gedaen sijn te water ofte te lande, met engelandt en vranckrijck. *verhoope* dat wij In corte goede tijdinge meugen vernemen, om ons alsoo meerder courage te doen hebben³⁶ tegens die verradelijc[:ke] vijanden die wij dagelijcx hier sijn *verwachtende* van Jamaica, godt geve dat wij het landt meugen behoud[:en] daer want krachtigh veel suker gemaect *ende* binnen een jaer sullen der over de t' seventig sukerwercken op wesen. Monsr johan olijslager *ende* Monsr Clemendt³⁷ zijn beijde overleden, *ende* Monsr thijssen³⁸ die d'affaires³⁹ van de westinsche Comp^a⁴⁰ doet, Is van meenige naer

²⁷ **Johan Bolle** (gestorven op 21 november 1671), secretaris van Suriname. Zie ook brieven 2, 8, 13, 20 en 27.

²⁸ **avanoen:** (avancen) voordeel

²⁹ **contrarie uijtvalt:** tegenvalt

³⁰ **capabel:** in staat.

³¹ **contentement:** genoegdoening

³² **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

³³ **geprest:** tot krijgsdienst gedwongen

³⁴ **Pieter Versterre**, waarnemend gouverneur van Suriname (1671-1677).

³⁵ **bataelje:** veld- of zeeslagen

³⁶ **courage te doen hebben:** moed te geven

³⁷ **Johan d'Olijslager** (overleden voor augustus 1672) en **Secretaris Clemendt** (overleden op 2 augustus 1672). Zie ook brieven 12, 21, 27 en 28.

³⁸ **Bastiaen Thijssen Danielsens**, inwoner van Suriname. Brief 20 is van zijn hand.

³⁹ **affaires:** zaken

⁴⁰ **westinsche Comp^a:** de Westindische Compagnie (WIC).

huijs te gaen, *ende* mijn d'affaires vande Comp^a overgeven, datt Ue per cap^t Jan andriesen⁴¹ sal laeten weeten. Ue en Cousin P. sandra⁴² soude wel een goet woort voor mijn kunnen doen Indient Ue geliefden, soude dan hier noch een a twee jaeren Indese landen te blijven, om de vrienden te dienen. Zijt van gantschen herte gegroet, benevens MeJuffrouw ma tante Ue beminde huijs vrouw, e Mejuffⁿ Ue beminde dochters magrita *ende* maria magdalena, sonder te *vergeten*, Ue beminde zoon m^r charles, *ende* Ue gantsche familie, *ende* d'heeren everaers, *ende* Juffⁿ haere beminde huijsvrouwe, *ende* d'heer doctor bout. *ende* blijve Tot Inden Eeuwigheijt,

D'heer P. buteux

In Suriname den 15 september 1672

Mijn heer en oom,

het bovenste is copie van mijne laeste, aen Ue geschreven p^r cap^t jacob soetelingh⁴³ brenger desen is Capt pieter Jaspers⁴⁴ waer aen mijn gants Referere, *ende* zijt van herte gegroet benevens alle de bovenschreven vriende, verblijve voor altoos

Mijn heer en oom,

Ue G.W. dienstbereijde En ootmoedige Dienar en cousin,
Jean Legrand

⁴¹ **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

⁴² **Pieter Sandra**, neef van Jean le Grand. Brief 27 is aan hem gericht.

⁴³ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

⁴⁴ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

Mont. Pieter Sandra
Suriname den 6^{den} 1672
Monsieur mon Cousin.

Que j'ayte missie 48 ad. v^e gdwart de 10 ding -
en want bij v^e aduifend, dat het w^esch. gdwart de 2
andere w^esch. de gdwart w^esch. van m^e Rasen aboucap w^esch.
Die alle de affaire de gdwart w^esch. van d^ell. Golla ditto
v^e aboucap hadde m^esch. becoft. Relt. te d^ell. vande gdwart
mitte dat het een w^esch. d^ell. soude gdwart gdwart. O
m^esch. seggt seggde m^esch. te d^ell. de d^ell. feldt alsoo
eg v^e gdwart procuratie de feldt soo dat het m^esch. mitte
niet seggde, hier tot m^esch. Relt. m^esch. want d^ell. d^ell. dat
het lange aduifend. het alle v^e Relt. de 4. gdwart feldt
segge, alsoo d^ell. g^esch. seggt de d^ell. de 4. feldt de
v^esch. Pieter doncker die was m^esch. 18. Gdwart drie
maende, te d^ell. m^esch. hier feldt mit te d^ell. feldt, want
moet m^esch. m^esch. drie aende. d^ell. d^ell. feldt feldt. gdwart -
O het w^esch. mit het het alle m^esch. becoft. m^esch. feldt
de feldt w^esch. mit het het het mit te d^ell. feldt feldt, hetto
m^esch. feldt dat gdwart procuratie van v^esch. feldt het
seggenwoordig. O. d^ell. d^ell. de gdwart feldt, w^esch.
feldt feldt dat w^esch. m^esch. de d^ell. feldt feldt, mit
d^ell. feldt van v^esch. feldt de d^ell. feldt van d^ell. feldt feldt
ond. feldt gdwart d^ell. d^ell. feldt, van d^ell. feldt, feldt
4. feldt, soo dat w^esch. op staende veldt, soo feldt feldt -
v^esch. feldt, de d^ell. feldt feldt, w^esch. feldt feldt
opstaende veldt. de 4. feldt feldt, om w^esch. feldt
adut feldt alwaer w^esch. alwaer de drie maende gdwart feldt

27. Jean le Grand aan Pieter Sandra, 6/15 september 1672

(SL 30-223, 72a-e)

[adressering]

Monsieur Monsr. Pieter Sandra, Coopman, Tot *Middelburgh*

<+ p^r. cap^t pieter jaspers herense¹ die godt bewaert>

Monsr Pieter sandra

In suriname den 6 7ber 1672

Monsieur mon Cousin [x],

Mijne laeste missive Is aen Ue geweest den 28 Junij, ende[?] waer bij Ue adviseerde dat het cahkes[?] lijnwaet *ende* de ankers wijn In hande waren van m^r Rafael abouhap² een joot, die alle de affaires In handen heeft van d'heer bolle.³ ditto s^r abouhap hadde mijn belooft Reek^e te doen vande goederen, mits dat Ick hem vijf pcento soude gegeven hebben, *ende* nu seght jegens mijn: Ick hem de sukeren sende alsoo hij Ue geen procuratie⁴ en sendt, soo dat Ick nu niets uijtrecchten kan tot mijnen leetwesen, want *vertrouwe* dat het lange aenloopen sal aleer Ue Retoeren t'huijs sult hebben, alhoewel hij mijn seght de retoeren tesenden per cap^t Pieter doncker,⁵ die van meeninge js binnen drie maenden te seijlen, maer can sulcx niet In hem sien, want moet mijn maer drie a vier duijsent pondt suker geven. *ende* Ick weet niet hoe Ick aen mijn betalinge comen sal en fijn weet niet hoe Ick het met hem stellen sal, het js mijn leet dat geen procuratie van Ue hebbe, soude het Jegenwoordigh P^r brenger desen al gesonden hebbe. wij sien hoe dat wij wederom In ooreloogh sijn getreden met decroon van vranckrijck *ende* den croon van Engelandt, Twelc ons Int generael dede alarmeren van sulcken tijding te *verstaen*, soo dat wij op staende voet, soo planters, coopliden, als ambachtlieden, wierden geordonneert⁶ opstaende voet aen t' fort te comen, om wacht tehouden aent fort, alwaer wij al over de drie maenden geweest sijn

¹ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

² **Raphael Aboab**, Joodse planter in Suriname.

³ **Johan Bolle** (gestorven op 21 november 1671), secretaris van Suriname. Zie ook brieven 2, 8, 13, 20 en 26.

⁴ **procuratie**: volmacht

⁵ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

⁶ **geordonneert**: gelast

tot groote kost en schade. want wij vreesen seer van binnens t landt van de Indiaenen, *ende* d'engelsche rapaelje⁷ die hier overgeschoten zijn, als mede voor de vier schepen die wij alle uijr van jamaica onder het commando van Melord willebeij⁸ zijn *verwachtende*. Indien deselve *comen* wij sullense eerelijck⁹ verwellecommen want wij klaer zijn om haer t ontfangen. wij bennen seer *verlangende* om te weten, hoe het met ons Patria al gaet, *ende* ofter eenige bataelje¹⁰ zijn gedaen, te waeter ofte te landen, met engelandt *ende* vranckrijck. *verhoope* dat wij In corte mogen *verstaen* dat wij de victorie hebbe gehad, om ons alsoo mede meerder te Incourageeren,¹¹ tegens die veradelijcke engelsche schelmen, die *verbont* breeckers sijn.¹² die tegenwoordigh voor een a twee hondert ponden vlaems aen Indiaens carquesoen hadde, te weten hackmessen, bijllen met decroon gemerckt, messen met gekloncke heften, witte *ende* blaeuwe coraelen, trompen,¹³ vishoecken van stael *ende* Indiaensche scheermessen *ende* spiegelties met schuffies, daer js ten minsten twee centies op te winnen. bij aldien Ue ijets comt tesenden Ick *verseecker* Ue een prompt Retoer tesenden, Indien Ick geen carquesoen en krijgen van d'een ofte d'ander vrundt, soo ben genootsaeckt t'huys tecomen, want gelijck Ue weet dat gestrint¹⁴ hebbe op d'heer bolle, op eenige *avancement*¹⁵ Twelck nu contrarie uijtvalt,¹⁶ *ende* uut weijnigh ofte niets carquesoen gecomen sijn capabel om het gantsche carquesoen op te eeten *ende* mijn vrunden noeyt geen contentement¹⁷ soude kunnen doen; daerom soo *versoecke* eerenstelijcke aen Ue om een carquesoen, om mijn een stuijv. nevens Ue te proffiteeren.

⁷ **rapaelje:** rapalje, gespuis

⁸ **William Willoughby,** de Engelse gouverneur van Barbados.

⁹ **eerelijck:** luisterrijk

¹⁰ **bataelje:** veld- of zeeslagen

¹¹ **Incourageeren:** moed te geven

¹² **die verbont breeckers sijn:** het 'verbont' verwijst naar Triple Alliantie van 1668 tussen de Republiek, Engeland en Zweden (tegen Frankrijk), dat door de Engelsen eenzijdig werd verbroken.

¹³ **trompen:** snuisterijen

¹⁴ **gestrint:** (financieel) verbonden

¹⁵ **avancement:** voorschot

¹⁶ **contrarie uijtvalt:** tegenvalt

¹⁷ **contentement:** genoegdoening

Mont. P. de Landra in Livorno Dec. 15. Pyram. 1632

het einde van mijn Leven als Vrijgemaakt
vrijz. Jace. bewoening die de overnemen zal
Ginger deze te Kap. Gewoon die je een dandier tijt weg
gaat god de overnemen van quade Rijkdommen. Ditto
Kap. Gaaf mij de vte van de overnemen van goud en zilver
ontfangt, voor Rijkdom van de overnemen van de overnemen

Monsr olislager *ende* mons^r clemendt Js overleden,¹⁸ *ende* mons^r bastiaen thijssen¹⁹ die d'affaires²⁰ doet van de geotroieerde westinsche comp^a,²¹ die Js van meenige met cap^t jan andriesen²² naer Patria te *vertrecken*. *ende* daer staet noch een goede Partie suer uijt, ditto s^r thijssen Js van Intensie om mijn procuratie tegeven om deschulden inte vorderen, dat Ue sult comen te weten p^r Jan andriesen Ue soude Indien Ue geliefde, een goet woort voor mijn cunnen doen Aen d'heer vandenpoelen *ende* andere vrunden omt selve Ampt te mogen behouden, soude hier noch een a twee Jaeren jndesen landen tebljven om de vrunden tediene. daer js tegenwoordigh van alles hier gebreck Ick *verhoope* Ue mijn watt *verversinge* sult sende. Ick *verhoope* Ue een anker lamoen sap²³ tesenden met limenties Ingeleijt,²⁴ met cap^t Jan andriesen. Ick *verhoope* m^r mon cousin nu wel despors²⁵ sal sijn. weest van herten gegroet benevens Me Juff^r nichte Ue beminde huijsvrouwe *ende* Me Juff^r Ue beminde dochter *ende* mons^r Ue zoon *ende* blijve Tot Jnden eeuwigheijt

Monsr Pieter sandra

Jn Suriname den 15 september 1672

Monsieur mon Cousin,

het bovenste js copie van mijn laeste aen Ue geschreven pr cap^t Jacob soetelingh,²⁶ die *verhoope* wel sal sijn gearriveert. bringer desen js cap^t herensen, die jn een dangereusen²⁷ tijt wegh gaet, godt deheere bewart hem voor quade resconteer.²⁸ ditto cap^t heeft mijn de reste van deschulden jn handen gegeven om tenontfangen, voor Reek^c van d'heeren boudaenscourten,²⁹ Ick *verhoope*

¹⁸ **Johan d'Olijslager** (overleden voor augustus 1672) en **Secretaris Clemendt** (overleden op 2 augustus 1672). Zie ook brieven 12, 21, 26 en 28.

¹⁹ **Bastiaen Thijssen Danielsens**, inwoner van Suriname. Brief 20 is van zijn hand.

²⁰ **affaires**: zaken

²¹ **westinsche comp^a**: de Westindische Compagnie (WIC).

²² **Jan Andriese**, kapitein van de *Aerdenburgh*. Brief 25 is van zijn hand.

²³ **lamoen sap**: limoensap

²⁴ **Ingeleijt**: gepekeld

²⁵ **despors**: toegeeflijk

²⁶ **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

²⁷ **dangereusen**: gevaarlijke

²⁸ **resconteer**: ontmoetingen

²⁹ **Johan en Pieter Boudaen Courten**, regenten en kooplieden te Middelburg.

Wiltu tijt die garijnghe te doen, soe souden dat de
Coninck al garijnghe te doen, soe souden dat de
van contact dat, want de met god in, garijnghe, dat
ghe. Dinde garijnghe om te doen, dat garijnghe
om de garijnghe. De garijnghe, soe souden de garijnghe
Wiltu garijnghe, soe souden de garijnghe. De garijnghe
Wiltu garijnghe, soe souden de garijnghe. De garijnghe

Monsieur de Lorraine

Jean de Lorraine
Jean de Lorraine

Metter tijt Jn haer gunste tecomen. Ick *versoeck* dat Ue mijn *aen* haer gelieft ten *commandeeren*,³⁰ *ende* sult een werck van *Caritaet*³¹ *doen* want Ue weet, hoe mijn saecke staen, *ende* dat geen duijsende hebbe om te *teeren*, *ende* dat *sorge* moet om een *stuijv.* te *prospereeren*,³² *ende* soo *versoeck* Ue *gunst.* hier Mede Eijndige, Zijt van herte gegroet *benevens* Me Juff. Nichte Ue Beminde huijsvrouw *ende* kinders, *ende* blijve,

Monsieur et Cousin

UE D.W. Dienaer Et Cousin,
Jean legrand

³⁰ **commandeeren:** aanbevelen

³¹ **Caritaet:** liefdadigheid

³² **prospereeren:** winnen

Mont. Samuel van Swetshuizen In Suriname den 6. Sept. 1692
Monsieur en vriend -

Ik heb u gezegd van alle u' Ouderzige Brieven te geseijde
waer alle mijn gantse Afschied hadde tot mi toe geseijdes
van u' Quome, Schoonvader u' goede Dispositie u' -
gantse familie. Iwile mijn sijn a' ingedruide sijn -
te stalen, mijn laatste missie. alle u' geseijde. De 10 d'ing
waer u' a' aduierde, God wij gien te Land stalen, hadde
Door u'f. Door de onduwagte t'ingde God dat onse
staat vordien. In onsege waer geseijde, met de
voor van vrandijre. De voor van ingedruide -
Iwile ons sijn geseijde. De alarmen, van sijn
indien te stalen, soo dat op staende vordt alle plant
vordende, Ambachtijde, u' van wett staat ofte
qualiteit. Het mochte wett, wett, geseijde, onse
Afschied te sijn sijn, alle geseijde. De geseijde -
Afschied. Iwile nog continueert, tot den tijt
toe dat de enige aduier vordt vande staat ofte qualiteit
Iwile van Schoonvader sijn vordt mag geseijde, want
wij sijn geseijde geseijde. De Boudindie, de
vordende geseijde. De enige sijn geseijde, dat
De onsege. De dat sijn u' sijn, met de sijn
De onsege. De geseijde, die u' wil sal sijn -
participen, God mispied sijn gien gait on sijn. De
te sijn, sijn. Sal niet manijde, onse onse.
Laffig de moedijre. De vordende, soo dra wij sijn sijn.

28. Jean le Grand aan Samuel van Westhuijsen, 6/15 september 1672

(SL 30-223 148a-d)

[adressering]

Monsieur Monsieur samuel van westhuijsen, Coopman tot Middelburgh

←<+per cap^t pieter jaspers herense¹ die godt bewaert>←

Monsieur samuel van westhuijsen

In suriname, den 6 september 1672

Monsieur en vrundt

hebbe d'eer gehadt van aen Ue diversche² brieven teschrijven, waer aen mijn gantsche Referere. hebbe tot nu toe van Ue geen schrijvens van Ue vernome, verhoope evenwel Ue goede dispositie *ende* Ue gantsche famillie, T'welck mijn seer aengenaem soude zijn te verstaen. mijne laeste missive aen Ue geschreven den 18 Junij, waer bij Ue adviseerde, hoe wij hier te lande verstaen hadde, door cap^t doncker,³ de onverwachte tijdinge hoe dat onsen staet wederom in oorlogh waeren getreden met den croon van vranckrijck *ende* den croon van engelandt, T'welck ons Int generael dede alarmeren van sulcke nieuws te verstaen, soo dat op staende voet, alle planters, coopliden, ambachtlieden, t' zij van watt staat ofte qualiteijt het mochte wesen, wierden geprest,⁴ om onse Residentie teComens houden, een ijder met zijn geweer aent' fort, T'welck noch continueert, tot ten tijt toe datter eenigh advis comt van den staat ofte qualiteijt, T'welck wij verhoope In corte magh geschieden, want wij Iegenwoordigh gebreck lijden, *ende* bovendien en werter geen ofte weijnigh suker gemaect, dat de oorsaeck Is, dat Ick Ue sukeren niet en sende per cap^t pieter jaspersen, die Ue wel sal kunnen participeeren⁵ hoe miserabel⁶ het hier gaet om sijn betalinge tekrijgen. evenwel sal niet manqueeren,⁷ om mijn auditeur⁸ lastigh en moeilijk te vallen, soo dra wij verloft sullen

¹ **Pieter Jaspers Heerense**, kapitein van het *Witte Zeepaard*. Brief 13 is van zijn hand.

² **diversche**: verschillende

³ **Pieter Doncker**, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

⁴ **geprest**: tot krijgsdienst gedwongen

⁵ **participeeren**: meedelen

⁶ **Miserabel**: ellendig, slecht

⁷ **manqueeren**: ontbreken

⁸ **auditeur**: ambtenaar die rekeningen controleert

[illegible]

Sullen sijn vant' waecken aent fort daer wij over de drie maenden geweest zijn, alsoo wij vreesse binnens s'lands vande Indiaenen *ende* de engelsche rapaeljes,⁹ als mede voor d'Engelsche schepen die wij alle uijre te gemoet sien, volgens het schrijvens van Patria. wij bennen seer *verlangende* om te weten hoe het met ons Patria al gaet, *ende* ofter eenige bataeljen¹⁰ sijn gedaen, te water ofte landen, met engelandt *ende* vranckrijck. *verhoope* dat wij in corte mogen *verstaen* dat wij de victorie hebben gehad, om ons alsoo mede meerder te Incourageeren¹¹ tegens de verradelijcke vijanden. hebbe Ue gadviseert dat ick de procuratie¹² *ende* den wisselbrief¹³ van moreno monsanto van f 840,- gegeven hadde, aen cap^t pieter herensen, den selve heeft op Reekeningh ontfangen, ontrent twee duijssent ponden suker, *per* cap^t herensen heeft mijn de procuratie *ende* den wisselbrief wederom In hande gegeven om derest van dese wissels te ontfangen, *ende* weest *verseeckert*, dat Ue Intrest¹⁴ sal menageeren¹⁵ als voor eijgen, *ende* mijn uijtterste devoor doen¹⁶ Int' geene Ue mijn sult comen te employeeren. die Iegenwoordigh een Indiaens carquesoen hadde van twee a drie duijssent guldens, te weten hackmessen, bijllen, met de Croon gemerckt, messen met gekloncke heften, witte *ende* blaeuwe coralen, trompen,¹⁷ *vischhoecken* van stael, *ende* scheermessen, *ende* spiegelties met schuffies, daer soude ten minste twee centies over schieten. Monsr olislager *ende* m^r Clement¹⁸ sijn beijde overleden. zijt van herte gegroet, *ende* blijve voor altoos

⁹ **rapaelje:** rapalje, gespuis

¹⁰ **bataeljen:** veld- of zeeslagen

¹¹ **Incourageeren:** moed te geven

¹² **procuratie:** volmacht

¹³ **wisselbrief:** contractbrief ter bepaling van een ruilovereenkomst

¹⁴ **Intrest:** belang

¹⁵ **menageeren:** behartigen

¹⁶ **uijtterste devoor doen:** uiterste best doen

¹⁷ **trompen:** snuisterijen

¹⁸ **Johan d'Olijslager** (overleden voor augustus 1672) en **Secretaris Clemendt** (overleden op 2 augustus 1672). Zie ook brieven 12, 21, 26 en 27.

Monsieur Familt van Westrijken

Armanbo in Linnacoe
den 15^{en} Septemr 1672

Monsieur en vriend -

get vordelste is copie van mijn Laeste was. Als mijn
gauter Rijkdom laet de Regt der Burgerij die vapt
wilt de jafden edinge mijn de wijdder van may. monne monfante
goudt gelaet. dat de geyt op Rukkinge ontfangt. dat
de twee diijent foudt Lier. fae mijn iijthde dvoor dat
om de Rijk gntvondert. ad met vande Rijk. d wiet
vrij dwerent dat get als mijn dvoor niet de mangiert
Rijkswij mijn als vapt. goudt die de van mijn ommegeve
onportement fae Goudt wiet. Blijve ad vord

Monsieur en vriend

J. H. D. D. D.
Jean Le Grand

Monsieur samuel van westhuijsen

In Parmaribo In surinaeme, den 15^e september 1672

Monsieur en vrundt

het bovenste Js copie van mijne laeste, waer aen mijn gantsch Referere.¹⁹ sal Ue seggen dat brenger desen, cap^t pieter Jaspers herense, mijn den wissels van mons^r moneno Monsanto Inhanden gelaten heeft, *ende* heeft op Reekeninghe ontfangen ontrent de twee duysent pondt suker. sal mijn uijtterste devoor doen om de Rest Intevorderen, als mede vant' carquesoen, *ende* weest vrij verseeckert dat het aen mijn devoor niet en manqueert, *ende* Referere mijn aen cap^t herense die Ue van mijn ommeganck²⁰ *ende* conportement²¹ sal bekend maecken. blijven als boven,

Monsieur en vrundt ,

Ue G.W. dienaer,
Jean Legrand

¹⁹ **Referere:** [naar] verwijs

²⁰ **ommeganck:** gangen (doen en laten)

²¹ **conportement:** (comportement) gedrag

4. Ady's 28: 1672. Zrimand.

nois avions au 1er Jour d'Avril 1692

Consider. 4^e Goornmaand 16. Copie van
 mijnen Laasten 10. Jacob soeking met 1 Schip
 de Grijns Waer Aan mi referre, alsoo ma
 kende daagen ~~van~~ 16. Jan 16

3rd A.

29. Jan van Ruijven aan Guiliam de Backer, 3/16 september 1672

(SL 30-223, 10a-b)

[adressering]

Eersaame voor Siniege Sr Guiliam debacker, Coopman Tot Vlissingen

p^r amis que dieu conduite¹

s^r de backer

Adj 3 7ber 1672, zeruname

Monsieur, Indato Junij was aen Ue mijnen laesten, en alsoo seed¹¹ t' arrivem^t van cap^t doncker² d^r geen brieven van Ue in Geweest zijn, hier van Costij noch eld¹⁸ enig vaartuijg gecoomen is, hebbe in lange niets van Ue vernoomen, t' welck desen cortheijt causeert. jn mijn voorgaande hebbe Gesegt, dat tijdinge p^r dito donker becoomen hadde dat cornelis bastiaenssen³ d^r k' el[?] voor mijn reekeninge, over de 9000 lb suijker meede sondt in engelant Tot porsmijd,⁴ ensoudt op gebracht zijn endat die natie alsmeede defranssen, den oorlogh gepubl[i]ceert hadde ←<+tegen ons entlant>←, t' welck hier een Groote alteraatie⁵ gaf, want niet and¹⁸ Als de vijanden daagelijx te teverwagten hebbe, enwe hoopen noch al t'beste, endat godt deheere sal geven dat dedifferentie⁶ met d'een off And¹⁸ partij sal bij gelijet sijn, om soo teegen de Tweede t' moogen resisteren, want vreesse wijinig hulpe van Costij Crijgen, sullen de heere wil om bijstaen. verlange teverneemen off Cornelis bergen⁷ Gearr^t is, Alsoo Ue met deselve ook eenpartijtje suijker gesonden heb, dat hoop op eengoede marke⁸ sal gecoomen zijn, Alsoo met delaaste brieven al tot 7½ en[?] gereesen was, met apparentie⁹ van noch teaugmeeteren.¹⁰ desuijkeren die over Coomen vertrouw eenextraordinarij¹¹ prijs sullen gelden, maer t' sal hardt zijn teschapperen soo desen oorlog Continu¹¹. gelieft niet tevergeten met alle occasien 1 dozijn paer ijongens en 2 dozijn paer dito mijesies schoenden tesenden, als meede 12 paer mans en 6 paer vrouwe Schoenen met 6 p^r dito muijlen maer niet vandat papiere leer,¹² Alsmeede 1 riem papier met 2, 3 half oxh^t wijn ensoo veel D^e blommen. Cortende, alsoo verbluijve, naer harteluijke Groetnisse,

nous avons auejourd huix¹³ Le 14de septbre, 1672

Monsieur, t' boovenstaande Is Copia van mijnen Laasten p^r Jacob soeteling¹⁴ met t' Schip debiecurf, Waer Aan mij referere.¹⁵ enalsoo maer wijniege daagen Geleeden is, Isser Geen

Eerste

¹ p^r amis que dieu conduite: met vriend die God geleide.

² Pieter Doncker, kapitein van de *Susanna*, begin juni in Suriname aangekomen. Brief 30 is van zijn hand.

³ Cornelis Bastiaensen, kapitein van de *Fort Zeelandia*.

⁴ porsmijd: Portsmouth, een havenstad aan de zuidkust van Engeland.

⁵ alteraatie: schrik

⁶ differentie: geschil

⁷ Cornelis Bergen, kapitein, zie ook brieven 3 en 12.

⁸ marke: plaats (in de zin van: aan de kant van een bepaalde grens), mogelijk ook 'markt'(?)

⁹ apparentie: schijn

¹⁰ taugmenteeren: te verbeteren

¹¹ extraordinarij: buitengewoon

¹² papiere leer: bepaald soort leer (van slechte kwaliteit)

¹³ nous avons auejourd huix: (Frans) lett. 'wij hebben vandaag' (het is vandaag).

¹⁴ Jacob Soeteling, kapitein van de *Bijkorf*.

¹⁵ referere: [naar] verwijst

Veranderinge, soo dat deeses prinsep*alijk* Dient tot Ue confirmatie vant Geene doen maels¹⁶ geschreven,
enalsoo Geen materia¹⁷ hebbe omte largeeren,¹⁸ breeke aff enverblijve, naer hartelijke groetenisse,

Ue gewillige D^r

J.V.RUIJVEN

¹⁶ **doen maels:** toenmaals

¹⁷ **materia:** materiaal

¹⁸ **largeeren:** breedvoering te zijn

Surname Sh. 19 Sh. 1832

Monsieur L'abbé despoote Salin
 mijnheer Salin was, meldende, op den 28/10/1800 van
 cap. Soetensche, mijn en mijn volere gesontschit
 ingenomen mijn tinnemans die niet kan aan de
 beterhart houdt.

beterkent hooft.
verhoorden de gezondheid van H. alte Samer
nocht dat iche in mijn laften is bek toegedonen
de cognoscenties en paspoorten den Staat aengedone
nietgedone den domine paspoort en luytenant
dewelcke iche in den lande want belangst andere
ben dat meer nocht niet helen geweest.

de ^{en cognoscenten} paspoorten den Staat aengaende par-cap. Soet en mel
bettaen in ^{verschiet} personen. en oijerwellets baton
nocht den van ^h into twelck Boncourt se ^{verschiet}
quidant beoordeelt.

woort de lazinge. Bese in oijmauden te vertrecken
de vrachten sijn was den salve sijnen tot en blante
woort. Bese is niet besondert, en soo afbrekenoe
beveld isb in en al de vrienden inde protestie oob
alderhoocsten de groetmisse aen mijn vaders, dat doend
legge te sijn. Wb. Oumaer

Piet J. Doncker

30. Pieter Doncker aan Laurens Verpoorten, 19 september 1672

(SL 30-223, 130a-b)

[adressering]

Monsieur Monsr laurus Verpoorte, koopman tot Middelburgh

Suurname, den 19 7ber 1672

Monsieur laurus verpoorte saluijt

mijnen laesten was, meldende, op den 5^{en} passado¹ par cap^t soetelinck.² mijn en mijn volcxs gesontheit, uijtgenomen³ mijn timmerman, die niet kan aen de beterhant komen.

verhopende de gesontheit van Ue altesamen.

weet dat ick in mijnen laesten u heb toegesonden de cognoscementen en paspoorten den staet aengaende, uijtgesondert den dominis⁴ paspoort in en luytenants,⁵ dewelcke ick ue hier sende watt belanght d'andert, ben daer mede noch niet klaer gerocht.⁶

de paspoorden ↑<+en cognoscementen>↑ den staet aengaende par cap^t soetelinck bestaen, in t'seventich personen. en drijenveertich vaten noch een van s^r pinto twelck hondert sesenveertich guldens bedraecht.

Voorts de ladinge hope in drij maenden te vertreckken de vrachten sijn van een halve stuijver tot een blankk.⁷

voorts hier is niet besonders en soo afbrekende bevele ick ul en al de vrienden inde protextie⁸ des alderhoochsten,⁹ de groetenisse aen mijn vrouw, dit doende segge te sijn Ue dienaer,

Pieter doncker¹⁰

¹ **passado:** voorleden

² **Jacob Soeteling**, kapitein van de *Bijkorf*.

³ **uijtnemen:** behalve

⁴ **dominis:** dominee

⁵ **Luitenant Dominique Potteij**, met Donckers schip in Suriname aangekomen. Brieven 17 en 18 zijn van zijn hand.

⁶ **gerocht:** ?

⁷ **blankk:** blanche (geen vaststaande waarde)?

⁸ **protectie:** bescherming

⁹ **alderhoochsten:** allerhoogste (God)

¹⁰ De ondertekening lijkt in een andere hand te zijn als de rest van de tekst, dus mogelijk heeft Doncker deze brief niet zelf geschreven.